

Viestnik Hrvatskoga arkeologiškoga društva: godina XIV

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **1892**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:300:447813>

<https://doi.org/https://doi.org/10.52064/vamz>

Rights / Prava: [Public Domain Mark 1.0/Javno dobro](#). Autorsko pravo je isteklo.

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[AMZdepo - Repository of the Archaeological Museum in Zagreb](#)

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Rimski nadpisi

odkriti tečajem god. 1891 u Hrvatskoj,
sačuvani u nar. arkeolog. muzeju.

I.

I · M

SPELAEVM CW

OMNE · IMPEN

SA HERMES C

ANTONI · RVFI

PRAEF VEH ET

COND P · P

SERVILI C FORTV

NAT FECIT

Čitaj: *I(nvicto) M(ithrae) spelacum cum omne impensa Hermes C. Antoni Rufi praef(ectus) veh(iculorum) et cond(idit) p(ecunia) p(ro-pria), Servilius C Fortunat (i) fecit.* — Nadpis je visok 67 cent. a širok 35¹/₂, debeo 24.

Prepis ovoga nadpisa poslao nam je u svom listu od 8 kolo-voza 1891 velečast. g. Mihovilić župnik u Vratniku iznad Senja, primećujući o njegovom otkriću: «Pred 10—12 dana išao jedan seljak k misi, sjedne po prilici sto koračaja povrh crkve na mali humčić, čekajući dok počme sv. misa. U to mu zapne u oko komadić kamena, što je iz zemlje virio. Izgrabi malko zemlje i vidi uklesano slovo. Odmah pozove podpisanoga na lice mjesta, uzemosmo motiku, i izkopasmo kamen poput nadgrobnoga spomenika, na kom nadpis. Slova su sasvim dobro uzdržana. Mjesto, gdje je isti izkopan, leži tik starinske ceste (rimske), što je vodila iz Krajine preko Vratnika i

Francikovca u Senj. Našao se je odmah izpod kamena i jedan, valjda od tuča, novac; dublje se nije niti kopalo. Na istom novcu ko da bi na sredini bila nekakva slika, ali se ništa nemože razabrati, jer je od hrdje jako izjedeno¹⁾. Kamen se nalazi kod podpisanoga (župnika)». Veledušnim darom g. Mihovilića sada je nadpis u Senju kod velenč. g. prof. Radetića, na putu u Zagreb. Izdajemo nadpis po otisku, što nam je medjutim poslao isti profesor iz Senja. Bude li koja razlika, označit ćemo u sljedećem broju Viestnika.

Čini se, da je bogoslužje Mitričko, komu Perzija bijaše pradmovinom, prošlo u rimsku državu iz Male Azije za gusarskoga rata (a. 687 U. C. *Plut. in Pomp. 24*). Prvo mu sjelo grad Ostija, stečište onda sve rimske pomorske sile. Rim se nije nikada opirao odlučno širenju izvanjskih bogoslužja osim kršćanskomu, te ni Mitričkomu, koje se u malo vremena razleti sve naokolo po državi, i bio bi jamačno zavladao svukud, da ga ne sustavi isto tako dižuća se kršćanska vjera. Po svoj prilici u Ostiji bje sagrađen i prvi podzemni hram ovomu persičkomu bogu (spelaeum iliti Mithreum). Svakako bje ondje g. 1797 jedan našast od engleza R. Fagana, koj po Zoegi izgledaše kao špilja. U istoj Ostiji bje g. 1860 našast još jedan drugi Mitrički hram kod Terma Antonina Pija pomoću slavnoga Pija IX. Ovaj drugi nije bio na način špilje, nego podugački četverouglasti pravi hram, sličan onomu, koj je nadjen u Hedderneheimu blizu Wiesbadena i drugde. Ovakovi su redji i po svoj prilici mladji, dočim oni na način špilje množe se dnevice. Po Porfiriju (*De Antro Nymph.*) upućivanja u mitričke tajnosti obavljala su se izključivo u špiljah naravnih ili umjetno izradjenih, dočim hramovi sub dio služiti su mogli za obdržavanje svečanosti. Zato dvie vrsti hramova, pod i nad zemljom, u isto doba. Do početka drugoga stoljeća bogoslužje se držalo pritajeno; tada prodre i u carske dvorove, i tim dobi pravo na javnost. Po sv. Jerku (ep. VII.) bje u Rimu mitračko bogoslužje god. 378 po Is. po Graku gradskomu predstojniku uništeno: „*specum Mithrae et omnia portentosa simulacra subvertit, fregit, excussit*“.

Kada je mitračko bogoslužje uneseno u naše strane nezna se pravo; ali je po sve vjerojatno, da ga je, ako ne prije, ovamo presadila Oktavijanova vojska i rimske naselbine, koje je on postavio i njegovi nasljednici. Tomu je jasan dokaz množina nadpisa našastih

¹⁾ Ali ga treba svakako sačuvati, da se i po njem ustanove doba.

u svih naših stranah, naime u Dalmaciji i u Panoniji, a ima jih još nekoliko i u našem muzeju (C. I. L. III. p. 1164). Grihota što jedan jedini nosi datum, a taj je iz Siska, te se u njem spominje M. Aur. Antoninus kao tadašnji car. I do danas nije se u nas došlo u trag mitračkoj špilji ili hramu. Jedna se špilja našla kod Roića na granici štajersko-hrvatskoj, te ova nam najbližja, a druga u Altenburgu blizu Beča (l. c. n. 4039. 4416—20). Naš nadpis jasno nam kaže, da je u Vratniku bila takova špilja, te ju treba svakako ondje i tražiti. Naš muzej tom nadom, da ćemo doći i do toga arheološkoga blaga, već se obratio na ondješnjega župnika g. Mihovilića, moleć ga, da uputi iztraživanja u tom smieru, i priloži podporu za prve troškove. Dakako sada nastaju doba, koja su nepovoljna za takove radnje, navlastito u brdinah kroz cielu zimu sniegom i ledom pokrilih, te teško da se čemu udje u trag prije premalića.

Nadpis nam kaže, da je špilju (spelaeum) dao podignuti na svoje troškove Hermes, a da je dotične radnje izveo Servilius. Spelaeum ovdje se piše, kako se riedko kada, sa dvoglascem *ae* po grčkom izvoru (σπηλαιον a σπέος).

Hermes bješe praefectus vehiculorum, njeka vrst sadašnjih ravnatelja pošte. Ovi su pako bili vrhovni za svu državu, ili pokrajinski (C. I. L. III. n. 4802 za Norik) ili okružni (*Via Flaminia. Bullettino dell' Inst. Arch. 1873 p. 92*). «Vehicularius cursus, piše Forcellini, institutus est ab Augusto, ut Svet. Aug. 49. testatur. Is enim quo celerius scire posset, quid in quaque provincia gereretur, juvenes primo modicis intervallis per vias militares dehinc vehicula disposuit, quibus nuntiis vecti, et subinde ea mutantibus brevissimo tempore magna itinerum spacia conficiebant». Takav momak, koj koraca napred noseć u ruci smotak (depešu) imamo u našoj lapidarskoj sbirki na kamenu iz Siska, te je prošlog ljeta putovao u Berlin, da ga kao osobitu riedkost snime za poštarski muzej.

II.

SILVANO

DOM · SAC

LICINI I

V S

Ovaj nadpis poslao je u dar nar. muzeju gosp. Ivkanec trgovac u Sisku, gdje je i nadjen bio. Kamen na način žrtvenika visok je 59 cm., širok po sriedi 27 cm., a gori i doli 34, debeo 25 i 29. U

Sisku su se izkopala još druga dva slična spomenika s istim naslovom: «*Silvano domestico sacrum* (V. Corp. Inscr. Latin. III. n. 3957 i n. 3962).

III.

AVG · AEL · SILIII

III VILICVI

VOTVM

SOLVIT

IBES · MERIT/

Nadpis je tako izriban, da se jedva čitati može. Kamen je četverouglast na način žrtvenika, okružicom gori i doli. Visok je 62 cm, širok po sriedi 26 a na okružici 33, sa strane pako razno od 11 do 18 cm. Došao je kamen iz Kloštra Ivanića putem odpremnik Weisa, koji nezna, odkud je i tko ga šalje. Po kazivanju g. S. Renića muzeal. povjerenika iz Ivanić Kloštra bio bi ga poslao seljak iz Vrtlinske. S. Ljubić.

Nadpisi rimski iz Danila kod Šibenika.

(Municipium Riditarum).

APLO · CVR

APLO

SEXTO · LIC

VENN

BANIA

APLIANI

PINSI · F ·

DO · LAEZ

KABALETI

LEZIE

ANN · XX

ARIA · PL

ANN · IIII ·

AN · II ·

H · S · E

AEN/TIS · F ·

Preč. O. L. Marun, predsjednik starinarskoga društva u Kninu, šalje nam ova četiri nadpisa nenadano otkrita u Danilu, da jih objelodanimo, primećujući o njih: «Na zemljištu Marka Grubišića-Zvire, niže župne crkve sv. Danila zadnjega ljeta slučajno od vlasnika istoga zemljišta našast je jedan grob i u njemu pet mrtvaca. U grobu biše uzidana četiri rimska nadpisa sa barbarskim slovima. Nabavljena su uz neznatnu nagradu, i bit će prenesena u našu sbirku u Knin».

U Danilu našlo se do sada mnogo rimskih nadpisa, medju kojimi većina sa imeni, koja nisu rimska, dali iz drugoga jezika nepoznata, koj nemože drugi biti već ilirski (V. Corp. Insc. Lat. III. n. 2717—2797, 6410—6412, te Supplem. vol. III. Fasc. 2, n. 9865 do 9878). I u ovih gori navedenih nadpisih sva su imena takova,

te se ovdje opetuju *Aplo* i *Vendo*, dočim ostala dolaze sada za prvi put na svietlo. S toga se vidi, da se je ilirsko pleme bolje i duže nego igdje sačuvalo u ovom porimljenom gradu, valjda zato, što je uživao pravo vladati se kao *Municipium* po svojih zakonih.

Gosp. Marun obeća nam, da će nam do mala poslati još drugih nadpisa iz istoga mjesta. Liepa mu hvala. S. L.

Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini.

(V. Viestnik God. XIII. str. 11.).

CXII.

РЛУ · В · РМ
С-І-УЬ

Čita se: Rač · Vrt
sjč .

Slovo je B s naopaka poput gl. B, -I- kao glag. s, Y kao Z, h kao Z za ime РЛУ(h); usp. Korijeni itd. od Gj. Daničića str. 20—21 od *radovati se*, te bi moglo biti mješte *Ràič* od *Ràdosav*, a mučnije od *Rastislav* (РАСТЬКО). Za nadime ВРМС-І-УЬ usp. Korijeni i t. d. na str. 202 od *vrtjeti*, *vrtěno* i t. d, te je i dan današnji poznato u Mrčevu (u Dubrovačkomu) nadime *Vrtiško*, a tu je svakako kor. *vart*.

Spomenik je u Popovićima (u Konavlima) na *Gjurgjevu brdu* pred crkvom sv. Gjurgja. Natpis je uvrh same ploče. Ploča vap. duga je m. 1.83; široka m. 0.80; debela m. 0.11. I sada se narod kopa ispod rečene ploče.

CXIII.

Р̄Р̄М̄Ѧ-І-

Čita se: R r tuj ('Rtūj).

Slovo je h poput A, Ѧ poput broja 8, -I- kao Z. Za ime Р̄Р̄М̄Ѧ-І- usp. Korijeni i t. d. str. 222 pod *rdati* (premetati) *pò — rdati* (usu deterere), *rdoroga*, *rdut*, te bi značilo *jaka čovjeka*, biva koji lomi *hridine*. Spomenik je blizu opisanoga. Ploča vap. duga m. 1.92; široka m. 0.72; debela m. 0.19.

CXIV.

СЕ ГОРГЪНЬ
ΛΔΩ
ЦНЪЬ

Čita se: Se Gjorgjen
Ladō-
cić

Za riječ **ГОРГѢНЬ** usp. Koreni na str. 72 pod Góro, Gòran. U rečenomu imenu nije jasno slovo **Г** niti **Р**, pa bi se moglo čitati i **ПООГѢНЬ**, a toga imena nije, nego samo *Ognjen*. Još bi moglo biti, kad bi se odbila pogreška, i **Г(Ю)РГНѢ**, al je vjerojatnije prvo čitanje. Prezime **МД(О)ЦНѢ** isto je kao **ВМД(О)ЦНѢ** od *Vládo* (usp. Korijeni i t. d. str. 203), a poznato je selo (kod Rogatice u Bosni) *Vlagjevine* ili *Lagjevine*, t. j. plemenita zemlja *Vlatka Vlagjevića*.

CXV.

РАЦČita se: *Rác*.

Spomenik je kod opisanoga. Ploča je vap. debela m. 1.89; široka m. 0.58; duga m. 0.09. I za spomenuto ime *Rác* usp. Korijeni i t. d. na str. 20—21 kao i za **РАУѢ** pod CXII. Ovgje je na ploči samo udareno ime, pa bi pokojnik mogao biti istoga plemena *Ladocića*, kao što bi *Rtuj* mogao biti od *Vrtsjća* (? *Vrčića*) pod br. CXII.

CXVI.

СЕ ИГОČita se: *Se igo***РАБА КАМЛНГ У** sv. **БВ, НГ** raba Kamlig-
СА sa

Znači: *Se igo* = hic jugum, ali je vjerojatnije **СЕН Г(Р)О(БЪ)**. Ime je **КАМЛНГСА**, po svoj prilici, kakva jeromonaha, jer je grčke vrste po svome dočetu. Ploča je uz opisane. Duga je (vap.) m. 1.51; široka 0.51; debela m. 0.10.

CXVII.

ВЪ (s naoraka **В**)Čita se: *Vu* (кѡ).

Usp. „Рјечник из вѣжевних старина i t. d.“ napisao Gj. Daničić I. str. 138—139 pod **ВЪКЪ**, te se čita s početka XV. v. **ВЪКЪ** i **ВЪОВЪ**, a na kamenu i u najstarija doba gotovo vazda **ВЪКЪ**. Spomenik je uz opisani. Ploča je duga m. 1.81; široka m. 0.47.

Sve su ove ploče jedna uz drugu, s južne strane Gjurgjeve crkve. I sada se ovdje Popovićani kopaju, te su novije ploče naslonjene na one drevne.

U crkvi je pred otarom najdulji nadpis iz ove nekropole, te je bio objelodanjen u *Viestniku* (god. XII. br. I. str. 6—LXXV.), al je u drugoj crti čitati:

ДОБРОГА РАБА u sv. АРА. Ovgje je samo u **ДОБРОГА РАБА** poput poljičkoga glas 1, t. j. А.

Pripomenut mi je Kuzmićevo djelo »Cenni Storici i t. d.» na strani 72. Poznata je stara oblast *Trebinje s Konavlima*, te *Konavle* zove K. Porfirogenit *κωνκλή*, a pop Dukljanin *Canali*. Trebinje su i Konavli bili podijeljeni naravskim granicama, te su Konavli i po sebi sastavljali dosta puta posebnu vlast.

U Konavlima je (**ЖУДА КОНАВАЛСКА**) od velike znamenitosti selo Popovići, te ga je držati **ЗДОНОМЪ ГОРОМЪ**, to jest, da se je tako **ДОЛНИА ГОРА** u najstarija doba zvalo selo *Popovići*, a ne današnji Čilip (Cilippi), kako se to čita u Рјечнику i t. d. I. Gjura Daničića na str. 290, jer bi Čilip bilo mjesto *Ζετληβη*, što ga još spominje K. Porfirogenit, te mu je ime uzdržano, s malom preinakom, od davnijeh davnina¹⁾

Selo su Popovići plemenita zemlja Popovića, a to je pzezime poznato još s početka XVI v. u rečenomu selu. Ovu nam porodicu spominju i dvije *rake* u malobraćanskoj crkvi u Pridvorju (u Konavlima), te mi jih je ovgje priobćiti:

· S · DE · VVCH ·
POPOVICH ·
CVM · HERED
IBVS · SVIS ·
I52 V ·

Slova su pravilna. Okvir je na ploči dug m. 0.32; širok m. 0.20.

· S · DE · NICOLO ·
POPOVICH · C
VM · FILIIS S
VIS · I525 ·

Slova su pravilna. Okvir je dug m. 0.30; širok m. 0.21.

U opće su se svi Konavljani kopali u crkvu u Pridvorju; s toga je zaključiti, da su ostale nekropole po Konavlima prastare, a nadpisi su u Popovićima od XI ili XII v., a to nam svjedoče ona drevna imena, te jim nije nigje na drugomu mjestu uspomene.

U nekropoli je pr d Gjurgjevom crkvom do sedamdeset i devet spomenika i drugoga obilježja, biva opeka, ozidina i t. d., al ću se na ovo pitanje potanje navratiti u dojučijem dopisima.

Vid Vuletić-Vukasović.

¹⁾ Усп. Гласник Српског ученог друштва књига XLVIII. 1880. strana 25.

Šubićev nadpis u Ostrovici dalmatinskoj.

. VE SE COPULET † NOVII
 PAVLI DE GRĒ SUBICH · † HAC SACR̄ EDE HIT
 ESSE DONO OTULISSE † SUAQ3 LIBEALIT
 UT PPEUO · BIS † EBDOMADA MISSA3 PS
 U † QĚ MONEM̄ UNVSOS VT ID HACĚ NŌ
 STI IRACUNDIE DEVOVENDO † M̄CCCC †
 T ET SUE UXORIS V

Od ovog nadpisa, našasta u Ostrovici nedaleko Skradina u Dalmaciji, o kom se kratka viest čita u spljetskom *Bullettino* g. 1887. str. 110 od prečast. gosp. Fr. Bulića, a podulja u *Glasniku* jugosl. Franjevaca god. 1890. br. 10 od O. Jerka Vladića, poslao nam je

prošlog svibnja preč. g. O. Lj. Marun, predsjednik starinar. društva u Kuinu više otisaka, da ga pročitamo i obielodanimo, nadovezujuć o njem sljedeće zanimive viesti:

«Buduć da je bio uzidan u crkvi sv. Ante u Ostrvici prigodom gradnje ili pregradjivanja rečene crkve, i zato kô material kresan i onako na sva četiri kraja oštećen, bio je okrenut sa slovima naopako i visoko uzidan tako, da ga se je lako moglo iz kakve hrdjave svrhe stući i razbiti. Cienio sam opravdanim odtole ga prinieti, i medju naše starine (naime u Kninu) sahraniti. Bio je sav klakom zamazan, da se jedva naziralo nekoliko slova, pa sam ga lanjske godine na licu mjesta pomljivo pročistio, a skoro sasvim u našu sbirku prenio. Bez sumlje našast je u istoj Ostrvici, ali o tomu nemamo nikakvih podataka. Mislim, da u crkvenomu gradivu biti će još koji odnosni ulomak ili kakovih drugih ulomaka, jer se na prvi pogled dade viditi u crkvi i oko nje kamenja sa kojim slovom».

Nadpis je pisan u kursivnom gotičkom pismu, kakova nema u ovdješnjih tiskarnah, te toga radi rabili smo mjesto njega običnu gotičku azbuku. Trebalo ga fotografskim putem snimiti, ako ćeš do prave slike, pošto su slova veoma sbijena, a rječi često skraćene i prepletene, te smo i to učinili.

U ovom nadpisu spomen je *Pauli de gne* (genere) *Subich*, koj je za gradnju ove crkve mnogo doprinio i u njoj zadužbinu za dvie nedjeljne mise ustanovio. Doli je označena i godina, kada je valjda ovaj nadpis postavljen bio, ali desno nije podpuna, naime †M†CCCC†I//.

Pita se sada, koj je to *Pavao Subich* u nadpisu spomenut? Nemamo do danas nikakove osobite radnje, u kojoj bi temeljito iztražena i opisana bila Subićeva kašnje nazvana Zrinjskijeva toli slavna hrvatska obitelj, koja zauzimalje jedno od poglavitijih mjesta u našoj narodnoj povjesti za drugu polovicu srednjega doba. Zadnji nam poznati knez Ostrovički bijaše Pavao II. (mladji sin Pavla I-bana † 1311). Ovaj umrie oko polovice god. 1346. (*Listine II. str. 375*), ostavivši dvie kćeri i sina Jurja jedinca, nepunoljetna, pod obskrbom brata si Grgura i mletačke republike (*l. c. 419*). Juraj tad se nalazio u rukuh Dujma i Bartula senjskih knezova, koji ga nehtjedeše izručiti ni knezu Grguru ni mlet. republici (*l. c. 401—403*). Republika je sada nastojala, da Pavlova braća Grgur i Mladen nepredadu Ostrovice Ljudevitu ugar. kralju, koj ju nastojao dobiti, i tako imati u primorju predstražu proti Mletčanom, buduć je već

začeo bio odluku, da jim uz ugodnu priliku otme Dalmaciju. Republika, koja je o tom dobro upućena bila, nudila je braći Subić, da će o svom trošku utvrditi Ostrovicu i staviti ondje jaku posadu, da ju brani, dok Juraj postane punoljetnim, komu bi ju onda bez prigovora izručila. Ali Grgur, koj ju držao u svoju vlast, nepouzdaajući se u Mletčane, pusti se zavesti od kraljeve stranke, i kolovoza 1347 preda onu tvrđavu kraljevim povjerenikom (Listine III str. 19. 20). Mladin, Grgurev brat, mletački privrženik, umah obavijesti republiku o tom događaju, a ona mu odvratila dne 20 studena iste god., da je dobila njegov list «de traditione castri Ostroviae in manibus et forcio Ungarorum» (l. c. str. 38). Malo zatim Ljudevit kralj ustupi grad Zrinj knezu Jurju, i od te dobe prezime Subić malo pa malo se gubi, dočim se Zrinjski sve više širi, i postaje napokon jedini naslov ove slavne kuće.

Iz listina nije nam poznato, da je Juraj Pavlov imao poroda. Jedini Du Fresne u svom djelu «Illyricum vetus. et novum» na str. 237 pripovijeda o Jurju: «is namque duos post se reliquit liberos, Elisabetha filia, Thomae comiti in Corbavia nupsit. Paulus I comes de Zrinio filius, an. MCCCCXIV., postea mortus et Nicolaum I progenavit», a pošto među nasljednici ovih dvaju nema nikakova Pavla, a druge loze ove obitelji bijahu izumrle (sa Mladinom IV kliskim sinom Mladina III Jurjevića), Pavao spomenut u ovom nadpisu nemože biti drugi nego onaj Pavao sin Jurja Zrinskoga, koj umrie poslie g. 1414.

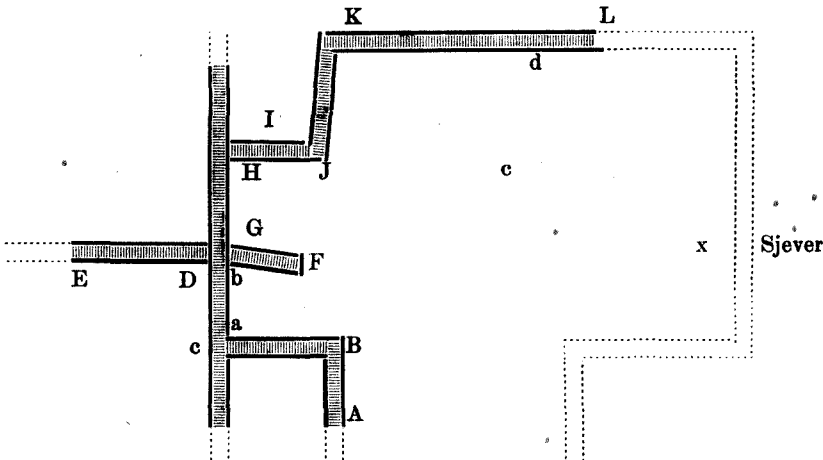
Dakako nadpis je postavljen u Dalmaciji, gdje je prezime Šubić bilo još onda sasvim na mjestu. S. Lj.

Starinske izkopine u Kotluši i Stražinama pokraj Vrlike u Dalmaciji.

U zadnjem i predzadnjem broju Vjestnika nastojasmo dokazati, koji su se rimski gradovi i selišta nizala oko vrele Cetine i dalje uza nju do Aequuma (Čitluk kod Sinja), čime po mogućnosti na temelju poznatih izvora i naravnoga položaja pojedinih mjesta upoznasmo ljubitelje znanosti sa starinarski slabo poznatim krajem između *Promone*, *Municipii Magni*, *Andetrija*, *Aequuma*, *Pelvo*, *Silovija*, *Sarnade*, *Saritta* i *Tininija*, na kome prostoru označismo položaj od

osam rimskih što gradova, što selišta naime: *Synodija, Setovije, Lonnarije, Splonuma, Baridua, Metubarrisa, Ardube i Inalperija*, iznesavši ujedno na svjetlo do sada neobjelodanjene nadpise i druge starinarske predmete. Pošto na nijednome od do sada otkritih nadpisa ne mogosmo naći ime komegod od ovdašnjih rimskih gradova, čime bi znanost dobila sigurno uporište za svoja daljnja iztraživanja, osobito u pitanju, koji gradovi imaju se staviti na rimsku cestu, što je išla preko livanjskog polja, a koji na onu, što je vodila preko Cetine u Aequum; to odlučismo na najvažnijim položajima izvoditi pokušaje izkapanja, o kojima čast nam je izviestiti sljedeće:

I. Kotluša (Lonnaria).

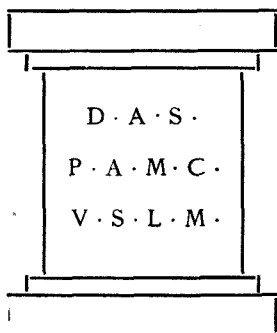

Tloris izkopina u Lonnariji.

1. Položaj, veličinu i ime Lonnarije označili smo poblje u *Bullettinu XIII. str. 167.* i u *Viestniku XIII. str. 73. i 74.* Govoreći o novijim našašćima rekosmo, da se na njivi Anke Zelenovića kod vrela Nelaj po pripoviedanju ljudi nalaze dva sarkofaga koje da ljudi vjerojatno radi težine ostaviše na mjestu, dočim da nekoje nadpise razbiše. To nas je ponukalo, da podjemo na to mjesto prekapati, ne bi li se na te sarkofage namjerili. Mjesto leži kojih 50 koračaja, sjeverno poviše vrela Nelaja na liepom položaju uz cetinsko polje blizu puta, što vodi u Vrliku i prema bosanskoj medji kod Uništa.

2. Kopanje odpočesmo kod n, a nadjosmo zid u dubini od

pol metra, dočim sam zid ide jošte u dubinu od jednog metra. Razkapanje smo nastavili istodobno prema *i* i prema *g*, te dalje prema *f*. Čim se je prešlo preko zida *gf*, nadjosmo kod *b* u dubljini od 1 m. pokrov sarkofaga, koji je radjen od finog domaćeg kamena iz Gajina u Garjaku, a uresivan je sprieda i sa strana. Pod pokrovom nadasmo se naći i sam sarkofag, ali mu ne nadjosmo traga, iz česa odmah zaključismo, da pokrov ne stoji na svome prvotnome mjestu, već da je tu navaljen negdje iz blizine, a vjerojatno posve bliže. Svom željom našašća nastavismo radju na sve strane oko toga mjesta, ne bi li ipak ušli u trag sarkofagu, ali nas je sreća iznevjerila glede sarkofaga, a namjerila kod *a* u dubini od 2 m. na malu zavjetnu aru, na kojoj pročitismo sljedeći nadpis:

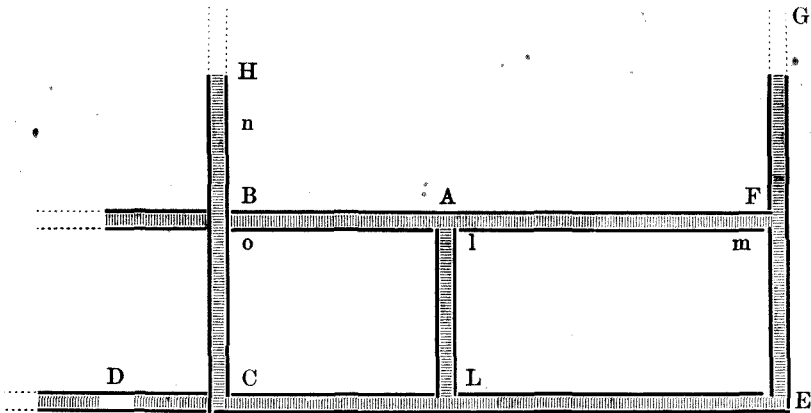
Dis (Ditis) Augustis sacrum posuit A. M. C, votum solvit libens merito.

Ara je od običnoga domaćega vapnenjaka, visoka 0·56 m., široka i duboka 0·32 m. Slova su velika i pravilna, a cijeli nadpis dobro sačuvan.

3. Radju nastavismo prema *b* i *a*, ali se nije našlo već samih zidova liepo obliepljenih i raznog criepa. Odkapajući zidove *cd* i *de*, i istodobno *ik* i *kl* nadjosmo nakon podulje radje kod *c* kresanih ploča, odlomaka od pokrova sarkofaga, opeke i uglja, a kod *d* komad okrugla stupčića od liepog mramora.

Pošto seljaci na prvi mah ne pogodiše na same sarkofage, to nije bilo moguće radju razširivati, pošto je njiva zasijana, a zidovi zatrpani silnim kamenom, za koji je teško bilo naći mjesta. Toga radi ostavismo radju za do godine, a nade je, da će se tada naći i sarkofazi nješto dalje sjeverno.

II. Stražine (Arduba).

Tloris izkopina u Ardubi.

1. Odkapanje počesmo kod točke A u velikim stražinama, na njivi Ilije Skrbića Filipova, blizu državne ceste, što vodi iz Vrlike u Sinj. U dubljini od pol metra nalazi se zid, a do temelja ima samo 1 m.

2. Odmah kod *l* nadjen je ovaj ulomak rimskog nadpisa:

Æ
S

Kamen je mehki domaći pješčenjak iz blizih Gajina, slova srednja i pravilna. Ulomak je visok 0·36 m., širok i dubok 0·12 m.

Sudeći po vrsti kamena, po pravilnosti slova i po mjestu, na kome je nadjen, mislimo da je odlomak nadpisa objelodanjena u Viestniku XIII. str. 103. pod brojem 6., nadjena na istome mjestu. Po tome bi mogli donekle popuniti navedeni nadpis: V
(e)t Au(reli)ae (bona)e con(jugi) s(uae). . . .

3. Radju upravismo prema *m*, gdje pri samom temelju ukaza se ovaj odlomak nadpisa:

ONI · P

(Sext)oni posuit ili Varoni, Batoni, kao što se vidi na drugim nadpisima, nadjenim na istome mjestu (Bull. V. str. 132.). Kamen je mehki domaći iz Gajina, pismo srednje i pravilno. Ulomak je visok 0·30 m., širok 0·15 m., a dubok 0·12 m.

4. Kopajući uza zid FG i FE ne mogosmo naći ništa osim criepa, dočim odkopavši zid LC, nadjosmo u kutu C predmet

sličan onome što se nalazi na Otišiću (Inalperio) kod Marka Harambašića, za koji rekosmo (vidi Bullet. i Viestnik god. XIII.), da mislimo, da je stalak od svjetiljke, pošto ima okruglu udubinu. Razlika medju ovim i onim sastoji u tom, što ovaj ima dvije udubine poput cilindra, a treću čunjastu; dočim onaj ima samo dvije udubine. Svakako je predmet upotrebljavan u kućnom gospodarstvu ili kao stalak svjetiljke ili kao gornji stožer žrvnja, u kome se je vrtilo vreteno ili šta slična. Kamen je prosti vapnenac. Predmet je visok 0·16 m.

5. Prosljedjujući radjom od C do D, nadjosmo kod D sliedeći predmet, koji je vjerojatno odlomak praga, pošto je i nadjen na mjestu, gdje su bila vrata zgrade. Dužina je 0·62 m., širina 0·25 m.

dubljina 0·18 m. Kod *a* i *b* je kao žlieb, dubok 0·03 m., širok 0·13 m., dug 015 m.

6. Uza zid BC i FG nadjeno je mnoštvo criepa i mnogo okrajaka od nadpisa, ali im je lice nadpisa kao za okladu svim odbito, ti odlomci nam kažu, da je tu sve puno bilo nadpisa, ali ih je neuka ruka sve znanosti možda za uvijek otela. U samomu kutu kod *o* ukaza se ipak medju ruševinama ovaj odlomak nadpisa:

I
R
E

Kamen je mehki iz Gajina, pismo srednje i pravilno. Visok je 0·25 m., širok i dubok 0·15 m. Vjerojatno je ulomak istog nadpisa, kog i napred navedeni . . . ONI . P . . .

7. Odkopavajući zid BH bili smo nešto sretniji, jer kod *n* nadjosmo oveći nadpis, ali na žalost i ovaj sa desne strane odbit.

S · V · S	S?
Q N V	S
A N I X	IVS?
V · S · L · I	M

Silvano votum solvit (sacrum) Quintus Anix(ius) votum, solvit libens merito.

Kamen je tvrdi i hrapavi domaći pješčanik; slova velika, loše uklesana i slabo sačuvana. INT je u svezi; na koncu nadpisa poznaje se od M samo prvi potez. *Anixius* je vrlo nesigurno, pošto

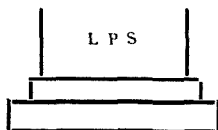
bi moglo biti i *annorum* . . . Nadpis je visok 0·65 m., širok 0·28, dubok 0·18 m.

8. Odkapanje, što ga opisasmo, nije doduše urodilo plodom, komu se nadasmo, ali je ipak nedvojbeno pokazalo, da su Velike Stražine pune rimskih spomenika, jer kopajući na razmjerno male-nome prostoru ipak se je prilično i raznih stvari našlo. Seljaci su tu nalazili nadpisa na pločama od mramora, visokih i širokih više od 1 metra, ali neznajući im vrednote, prpošno ih razbijali. Petar Škrbić našao je pred nekoliko godina u svome vinogradu pod Velikim Stražinama, kojih sto koračaja od mjesta, na kome smo kopali, veliku krasno bojadisanu žaru, ali pošto nije sadržavala novca, morala je platiti glavom njegovom samoživstvu.

Na vrhuncu Velikih Stražina ima groblje, ali nam se čini, da je iz kasnijih doba, pošto nitko nije jošte tu našao rimskih nadpisa, a i vanjski oblik različit je od oblika rimskih grobova na *Gradini*, a slični na grobove sa stećcima.

III. Donosimo ovom zgodom dva nadpisa rimska, od kojih se jedan nalazi kao prikklad uz vatru u kući Marka Marčetića u gornjim Koljanima, a drugi uzidan u kući Marka Tomića blizu Dabra i Zasioka

1.

. . . *Lībens posuis Silvano.*

2.

IVPSI OB
VEROE FIL
B ? I POS.

Iup(b?)sio B(e)n(v?)ero (a)e fil(iae) (suue et si)bi posuit.

Jedan i drugi je od domaćeg običnog vapnenca. Pismo im je srednje i pravilno. Drugi je prilično slabo sačuvan, s toga su slova prvoga redka nesigurna. Prvi je nadjen na *Gradini* u gornjim Koljanima, a drugi pod *Gradinom* dabarskom blizu Zasioka, gdje ima nešto niže ogromno groblje nazvano *Bielo-groblje* ili *Veliko-groblje*, koje je pokrito sa preko 500 stećaka, od kojih nije nijedan velik kao oni veliki kod sv. Spasa pri vrelu Cetine, ali većina ih je ure-

šena najraznovrstnijim križevima i raznim uresima, te bi to groblje zasluživalo, da ga koji stručnjak posebno prouči. Nadpisa ne ima na tim stećcima, kao niti na onim pri sv. Spasu i kao i u obće na većini dalmatinskih stećaka. Od tih stećaka smo važnije snimili, jer želimo drugom zgodom o njima više progovoriti.

Petar Stanić, župnik.

Ulomak nadvratnika sa natpisom i uresom hrvacko-bizantinskoga sloga u Trogiru.

U nutrnjosti Trogira grada nahodi se uzidan u nekom starinskom kućnom platnu ulomak nadvratnika sa ovim natpisom:

PAX UIIC · DOMUI ET CUM SPIIR (ITV TV)O

U natpisu su sve kapitalna slova, a umiješano je među njima trikrat opetovano uncijalno V. Takovo sam V opazio četiri puta opetovano na tri ulomka natpisa u Kninu, koja potiču sa bazilike na groblju u Biskupiji. A u ovom natpisu svršuje gori sa vodoravnim potezom, kako na mnogobrojnim natpisnim ulomcima kninske okolice iz doba hrvacke samostalnosti, a može da bude iz osmoga i devetoga vijeka.

Znamenit je ovaj natpis s toga, što je on prvi do sad nagjen u Dalmaciji iz doba hrvacke samostalnosti, a da se odnosi na privatan stan, i zato što u čisto kršćanskom duhu sadrži evangjelski pozdrav: *Pax (h)uic domui* sa odgovorom: *Et cum spiri(tu tu)u*. I ovgje kao na natpisu nad vratima crkve sv. Barbare, u istom gradu¹⁾, koji je po svoj prilici iz osmoga vijeka, izostalo je H pokazne zamjenice *hic, haec, hoc*, po čemu se daje nagoviještati, da se to slovo u ono doba po svoj prilici nije ni izgovaralo.

¹⁾ Vidi Viestnik hrv. ark. dr. od god. 1891 br. 3 str. 82.

Pod nadpisom teče ures sastavljen od četiri ležeće poput S savijene vitice, koje su među sobom sponama vezane i simetrično poredane, dvije desno a dvije lijevo (v. sl.). Nutrnji kraj srednjih, a vanjski krajnih vitica završuje četverolisnatom ležećom polu-palmetom, poput sličnijeh na jednom ulomku pluteja krstionice u Cividale iz god 737¹⁾, a svija se unutra na tanku stapku, koja nosi četverolatičan cvjetič, poput onijeh na sličnijem cvijetićima, što su na viticama pragova pobočnog južnog ulaza brama sv. Dujma u Sapljetu²⁾ iz sedmoga vijeka. Srednje dvije vitice razdvajaju se na nutrnjem kraju, i šalju k sredini pokraće zavijene ogranke, koji se dodiruju i vezani su sponicom. Između njih na gornjoj strani izviru dva listića, koja se svijaju pod pritiskom bizantinskog križića raširenih krakova; s njihove donje strane izhodi pupoljak. Pupiljak je i u kutima, gdje se srednje vitice razgranjuju. Nutrnji krajevi vanjskih i vanjski nutrnjih vitica su na kratko zakovršeni, dotiču se i svezani su. Iz njihove gornje strane niče simetrična osmerolisna palmeta, kojoj su desno i lijevo srednja dva listića dulja, i imaju ozgor zakovršene krajeve. Ovakove su palmete s gornjih strana svezanih vitica na oblučnom pojasu ulomka luka ciborija crkve sv. Marije u Grado iz god. 814—18³⁾, tom razlikom, da ove imaju po šest listića, i da jim dulji srednji listić s desne i lijeve strane nije pri kraju zakovršen.

Toliko paleografski koliko i uresni motivi po sebi i po izradbi svojoj slažu se dakle na opisanomu ulomku, svjedočeć, da potiče iz osmoga, ili najdalje iz prve polovine devetoga vieka.

U Korčuli, o Velikoj Gospi 1891.

Frano Radić.

Sredovječni nadpisi u Trogiru.

1. Za porušenom starinskom crkvom sv. Ivana uzidan je trokutan grb štit sa uspetijem lavom. Nad štitom je petlja, kao da

¹⁾ Cattaneo — L' architettura in Italia dal secolo sesto al Mille circa str. 87.

²⁾ R. Eitelberger v. Edelberg. Die mittelalt. Kunstdenkmale Dalmatiens str. 257—258.

³⁾ Cat. nav. dj. str. 241.

je o njoj štit obješen. S jedne i druge strane donjega kuta štita urezan je ovaj natpis:

H · S · Ā	V	DNI · LV
OHNI ³⁾		DE SE
BASTIAI		ZSUOR
HARRAUS		

Cita se: *H(aec) · s(epultura) · e(st) D(omi)ni · Luchani · de Se-
bastia(n)i et suo(rum) heredu(m) ·*

2. Na pročelju Dominikanske crkve, koja je sagrađena u XIV vijeku, ima lijep okružan prozor, tkzv. kolo Sv. Katarine, sastavljeno od 12 tankijeh stupčića, na koje se naslanjaju polukrugovi. Na timpanu ulaznijeh vrati izdjelane su, u plohozebi nezgrapne rabote, sljedeće prilike. U srijedi Gospa sjedeća s djetićem, desno do nje sv. Augustin Kažotić, a lijevo sv. Mandalijena sva u ovčijem runu zamotana. Do sv. Augustina kleči u desnom kraju malašna ženska glava u duvanjskoj odjeći, Bitkula, svečeva sestra, koja je mnogo doprinijela k gradnji dom. samostana. U kraju do sv. Mandalijene je ovaj natpis:

MAISTE · NICOLAI
DITE DITO CERVO
Z VENEZIA · FACIT
HOC · OPUS :

Cita se: *Maiste(r) · Nicolai (De(n)te dito Cervo d(e) Venecia .
fecit hoc opus.*

Tako doznajemo za jednoga od onijeh mletačkih majstora, koji su oblike talijanskog gotičkog graditeljstva u XIV v. presagijivali u Dalmaciju.

Na drugom kraju do Bitkule piše:

DNI BITCULA	Čita se: D(omi)na Bitcula
SOROR HI SCIAU (HU u svezi)	soror hi (?) S(an- c(t)i Augustini.
GUSTINI ·	

Ova su dva natpisa netačno i nepotpuno objelodanili Eitel-

³⁾ HU u svezi.

berger¹⁾ i Jackson²⁾, pa sam zato cijenio, da je potrebno tačno njihovo izdanje.

U Korčuli, o sv. Katarini 1891.

Fr. Radić.

D o p i s i .

Bakar 12. ožujka 1891. — Veleučeni gospodine! Čast mi je potvrditi jučerašnje moje pismo, a ujedno uzimam si sgodu, da Vam nešto znamenita objavim.

U Bribiru vinodolskomu posjeduje trgovac Kombol komad zemljišta, koji se stere s desne strane Riečine, što bribirske prediele natapa. Na tom zemljištu da je negda stajao znameniti grad „Pavlimir“. Kad su pred nekoliko godina tu zemlju Kombolovi težaci obradjivali, naišli su na mnoge čovječje kosti. Između kostiju našlo se i množina raznih bakrenih nakita različitog oblika.

Za mog posljednjeg boravka u Novom imao sam prilike viditi nekoliko tih predmeta kod obćinskog liečnika. Iste je predmete dobio gosp. liečnik od Kombola, te se nadam, da će naskoro u naš muzej stići; taho mi sam g. liečnik izjavi.

Mogao sam nadalje čuti, da se još kod Kombola nalazi raznih nakita i predmeta, s kojima da se njegova djeca igraju i porazbacavaju. Bilo bi svakako vredno, da se Veleučeni gospodine zauzmete, da se ti predmeti, ako ih zbilja imade — za naš narodni muzej spase³⁾. Htio sam do Kombola, nu nije mi vremena dostajalo. Vrlim štovanjem ponizni Vaš

M. Mazić.

Gospić, 28. srpnja 1891. — Veleučeni gospodine! Nastojé iz svih sila, da se odužim u mene stavljenom povjerenju tog slav. muzeja, dadoh se dne 27. o. mj. u Bilaju na kopanje, za koje mi umirovljeni tamničar Nikola Butković najmi 11 radnika, dnevno po 80 nov.; malko skupo, nu pošto su sada najveći težački poslovi, jeftinije se nije dalo. Posjedniku zemljišta platio sam samo 1 fr. Polak Vašega naputka ograničio sam se na kopanje, gdje su prije vam poslani svitci nadjeni, te sam radnike podjelio na 5 vrsta, da kopaju pet graba od podnožja brda prema vrhu, od jugoiztoka prema sjev. zapadu, 1·50—2 mtr. duboko.

Tlo je do 30 cm. plodno, a dalje je sama ilovača. U grabi prvoj naidju kopači u dubljini od 60 cm. na predmet, koj sam najvećom pomnjom

¹⁾ Die mittelal. Kunstdenk. Dalm. str. 242.

²⁾ Dalm. the Qua. a. Ist. II. 146.

³⁾ Radeći se o toli važnoj stvari za muzej i za najstariju povjest naše zemlje a navlastito Vinodola, muzealno ravnateljstvo obratilo se je još 17 ožujka t. g. na g. Kombola, veletržca u Bribiru, moleći ga, neka ga izvoli o predmetu što točnije obavjestiti, ali do danas nedobi odgovora.

sam odkopao, te je zauzimao kružni prostor do 30 cm. promjera u vodoravnom položaju, 3—4 cm. debljine. Najvećom pomnjom izvadio sam jedva predmete u zamotu *A*.

Čim se je zemlja odkrila, vidile su se same pule sa okruglim djelom gore i svitcici, a na kraj te plohe prema vrhu brda nekoliko zrnca (struka), koji su naposeb zamotani. Odkrio sam naslagu, naidjem na zemlju, u kojoj su se vidile izprepletene žilice, kao da bi to bila kost od lubanje; našao sam takodjer zub, koj se je odmah sdrobio, nešto ugljena, te opet plojke i svitke ali s okrugom okrenutim k zemlji. Po mojem mnienju ovo je moralo biti pokrivalo glave (kruna).

Na pločici, naposeb zamotanoj, koja ima oblik kacige, bilo je sve ostalo pričvršćeno. Med ostalim vidi se još malo kože i drva.

U grabi broj 2 na 50 cm. dubljine nadjeno je isto kao i u 1, i to od ovoga sjev. izt. prema vrhu a udaljeno do 3 mtr., nu same pule bez svitaka; sve pako tako trulo, da sam jedva izvadio jednu pulu i krunu od zuba pod *B*.

Izmedju grabe 1 i 2 nadjeni su svitci u dubljini od 30 cm. a 80 cm. udaljeni prema jugu od prvih. Isti se oblikom razlikuju od prvih vam poslatih, pošto je svaki kotur sam za sebe. Tanjim krajem bili su obrnuti prama vrhu brda, te su pojedini bili u okomitom položaju, nu tlak zemlje im je dao malko kosi položaj. Krajevi svijuh nisu bili u istom pravcu. Udaljeni su bili jedan od drugoga 8—10 cm. Oba su ležala na tanko, hrastovoj daščici, te sam ih sa zemljom i daskom izvadio van; zemlja i daska su se razpali, a ja od poslednje samo nekoliko komadića prilazemj

Kopajuć dalje prema jugu, nije se ništa pokazalo osim gdjekojeg ugljena (hrastovog) i hrbinja.

Ovo se je zemljište pred 30 god. oralo, te pošto leži na obronku. morala ga je voda mnogo odnesti. Glavicu od rabodače našlo je djete u blizini, nu nije znalo kazati gdje.

U nadi, da sam do nekle svojoj dužnosti udovoljio, bilježim se sa osobitim poćitanjem. Jak. Pavelić, muz. povjer.

Lešće 29. listopada 1891. — Veleučeni gospodine! Znam da Vas, kao oduševljenoga arkeologa i najmanja stvarca, koja u Vašu struku spada, vrlo zanima, s toga se bojim, da ćete mi zamjeriti, što vam se nisam glede prekapanja pećine tako dugo oglasio. Evo me s toga sada k Vam sa ovim kovčezićem, što ga poštom istodobno sa ovim listom šaljem, da vam iz njega izaspem mali darak, što sam ga velikom mukom u mračnoj pećini uz tinjajuću luć sabrao. Nadao sam se doduše, da će toga mnogo više biti, ali dolnji dio špilje, u kojem ste se i vi najboljem uspjehu nadao — zatopljen je tako sigom, da ga nije moći ni najoštrijim orudjem probiti. Nad ovom naslagom sige ima na pol metra naplavljenе zemlje, ali se u njoj da li košća ništa drugo ne nalazi. Mjestimice je ta zemljena naslaga tako mokra, da ju nije moguće ni prekapati. Ja sam ipak dao kopati dokle se je god dalo, ali je rad bezuspješan bio; s toga nije više ni misliti, da bi se prekapanje dalje nastaviti moglo.

Ove stvari, što vam ih šaljem, izkopane su u gornjem dielu špilje i to u dubljini oko 50 do 70 cm.; prema mojoj prijašnjoj oznaki zemljištnih naslaga dolaze ovi predmeti u drugu i treću naslagu; u prvoj (gornjoj) i četvrtoj (dolnjoj) ne nalazi se skoro nikakvih predmeta. Polak zadnjega vašega lista, htjeo ste vi, odnosno gosp. dr. Kišpatić, da točno razlučim predmete iz pojedinih naslaga. Nu, to se neda tako lahko razlučiti, jer zemljištna naslaga nisu na svakom mjestu jednako debele i različne u formaciji, a da bi se točno predmeti polak istih razporedati mogli. Uzme li se uzato, da su seljani još sada živući u ovoj špilji pravili trape za krum-pire, te time naslage mjestimice izpremješali, onda je faktično nemoguće polag dubljine nalaza predmetom dobu označiti. Ne preostaje dakle ino nego da vi učenjaci dobu pojedinih predmeta polak njihove izradbe označite. Pripominjem ipak, da su bodeži od kosti skoro svi u podjednako dubljini nadjeni. Prema tomu ne nalazim nuždnim, da vam nalaz predmeta pojedince označim, već vam ih ovako u celosti evo šaljem. Cripovlja izkopanoga ima ciela hrpa; toga znam, da ni ne trebate. Njekoliko bruseva i dva roga nisu mi mogla u ovu škrinjicu stati, s toga ću vam ih drugom sgodom, ako uzhtijete, poslati. (Rado ćemo jih primiti. Ured.)

I tako držim da sam svoju povjereničku zadaću u „Pećini“ oviem dovršio. U buduće pako pratiti ću i nadalje budnim okom svaki i najmanji pojav starina u Gackoj Dolini, koja od davnine svojom historijom i romantikom na daleko slovi. Izvolite itd. Jerko Pavelić muz. pov.

Koprivnica 20. studenoga 1891. — Veleučeni gospodine! Obćeć sa narodom, mogu svašta viditi i čuti. Tako jednom sgodom čuo sam, gdje seljaci tvrde, da sa strijelom kamen pada, da je ona pače sama razbjeljeni kamen. Na moj odvrat, da to nestoji, navedoše mi osobe, koje da takovo kamenje posjeduju. Kad je tako, to zamolih, da mi se takovo kamenje donese na uvid.

I zbilja, posjednici toga kamenja dadoše se sklonuti, da mi ga pokažu. Već na prvi pogled bio sam na čistu. Kamen sam po sebi u okolici bez kamena, svojom vrsti, posve je neobičan, a još više svojim oblikom — izradbom. Predmeti potiču bezdvojbeno iz kamenite dobe. Kako je vrsti takvoga kamenja i oblikom i razprostranjenosti možno prosudjivati to arheološko doba, to me je i ponukalo te predmete nabaviti, dotično posjednike istih prinukati na privolu, da se odašalju u arheološki muzej. Posjednici toga kamenja na to se to teže odlučise, što su to kamenje nasliedili, a s njim skopčano i krivovjerje i čarolije.

Da saznam, odkuda potiče to kamenje, dadoh si izpriповjedati o nalazu istog, a ovi izkazaše sliedeće:

1. Andro Lončarić kbr. 649 u Koprivnici, poljodjelac. za kamen pod 1. u formi sjekirice sa ušicom, kojoj gornji dio manjka, pripovjeda: Ovaj kamen odoran je na oranici u Lenišću za ulicom Miklinovec. Odorao ga je moj otac Petar Lončarić, kako mi je pripovjedao, oko godine 1885. Ovaj kamen čuvao se je u kući, te se je i dogodice njim kamenita sol razbijala. O njem mi reče moj otac, da stari ljudi o njem vele, da je to strjela. Prvobitno bio je zelenkasto žute boje, a onom prigodom, kad mi je kuća godine 1889. izgorjela, pocrnio je.

2. Druga dva kamena donjela je Jela Vuban, stanujuća u vinogradih „Dubovečki Breg“, 1 sat daleko od grada Koprivnice, a pripovjedala je za onaj kamen pod 2 sljedeće. Taj kamen, u obliku čekića, probušen, po svoj prilici služio je za ubojito orudje. Veli: našao ga je moje nevjeste otac, koj je bio vlastelinski hajduk. To je bilo pred 30 godina. Nadjen je na oranju vlastelinskom iza Subotice. Tom sgodom izjavila je, da ima još jedan kamen, koga mi je i poslala, a to je 3 koga šaljem, te se je o njem izjavila. Taj kamen našla sam na putu u šumi Zvirišće. Obadva pak kamena rabila sam za pravljenje vode, preko kojih sam ju preljevala, naime vodu, koja se rabi proti urokom itd.

Ovaj drugi, odnosno treći kamen, dočim se prva dva po vrsti slažu, razlikuje se i oblikom i vrsti. Držim, da je služio za ures, a mislim, da ima u njem mnogo željeza. Izvor mu je posvema drugi, a obzirom na ušicu teško, da bi mu i druga uporaba bila.

Kako napred rekoh vi ćete, veleučeni gospodine, znati prosuditi bolje to orudje stare dobe, pa sam stoga držao za dobro i za dužnost to kamenje prikupiti, i da se ne izgubi priposlati ga za pohranu u muzeju.

Samo kamenje šaljem uz tovarni list u posebnoj škatuljici. Vaše veleučenosti štovatelj.

Stjepan Subotičanec.

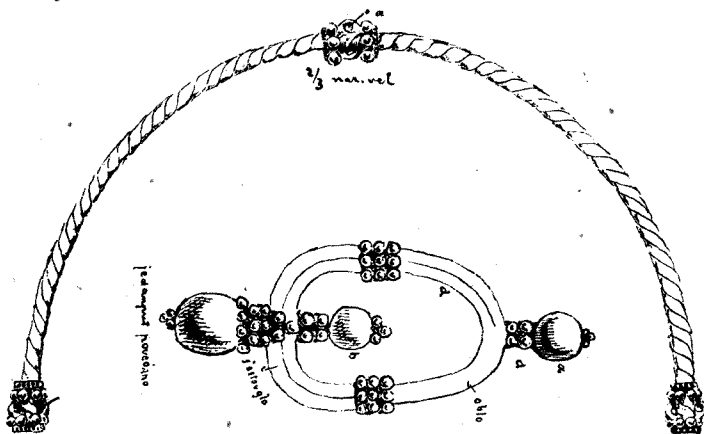
Ruma 30. studena 1891. — Veleučeni gospodine! Dolazim da Vas predhodno obavjestim o nadjenimi zlatnimi novci i zlatnim nakitom prigodom kopanja zemlje po mojih radnicih, kojih sam trebovao za nasip k mostovima, koji su gradjeni u svrhu prelaza od crkve u Petrovcih prema tamošnjem greblju¹⁾. Pronadjeno je devet komada zlatnih novaca, svi iste vrsti, te je razlika u težini (koja iznosi 4 grama) neznatna. Prilažem Vam otisak u vosku, kojeg sam snimio od jednoga komada. Od ovih devet komada dobio sam šest, dočim ostala tri još su u raznih stranaka, te je kr. kot. oblast rumska odredila, da se i ova tri komada predadu kot. oblasti, kamo sam i gornja šest komada predao. Zlatni nakit sastoji se iz dva komada, i to iz pletene žice, kako Vam to priložena slika, koja je risana u naravnoj veličini, pokazuje²⁾; drugi nakit jest u obliku slike druge, samo je pol tako velik nego ga slika pokazuje³⁾. Prvi nakit težak je nješto preko osam dukata, dočim drugi jest neznatne težine. Na drugom nakitu (valjda naušnica) ima tri dobro udržana bisera.

Osim ovih dva komada nadjena je jedna srebrna kašika (žličica), na oblik kašike, koje se danas rabe za čišćenje uha, nu od držala je jedan dio otkriven. Kako sam čuo od mog nadzornika Kanala, pripoviedaju žitelji, da je još nadjeno nješto zlatnoga nakita, nu istog do danas našli

¹⁾ Slika gradine petrovačke, na kojoj se u jednom kutu diže to greblje, nalazi se uz broj 2. Viestnika god. 1883, gdje i nacrt topografički Sreima, Ovaj se poklad odkrio, gdje se na slici čita *most*.

²⁾ To je narukvica ili diadem, 23 cent. u naokolo.

³⁾ Načina je oblata, ušicom gori a privjeskom doli; visok u svem 4 cent., a širok 1 1/4. Visio je na prsuh, i vjerojatno u sebi čuvao liek proti čaru. Ovako je manjkav.

nismo, nu nadam se, da će se pomoću odredbe kr. kot oblasti i ostali komadi pronaći.

Priobćujući vam, Veleučeni gospodine, u kratko ovo, primjećujem, da će se stvari, dok se sve sakupe, po kr. kot. oblasti priposlati muzeju.

Nu jedno je za opaziti, a to je, da žitelji, koji su predmete našli, zahtjevaju odštetu; pošto mi nije poznato, kako i kolika se odšteta platiti ima, to molim za uputu, jer potrebno je, da se kakova žiteljem dade, pošto inače neće u buduće stvari predati oblasti, već ih prodati, čime će pako štetovati muzej¹⁾.

Ako su novci od vrijednosti, to molim obavijestiti me, da mogu shodno korake učiniti, da se eventualno dalje kopa²⁾.

Franjo Seć, inžin. i muz. povjer.

Razne viesti.

Odkriće starinskih novaca u Miholskoj. — Dne 6 svibnja 1891 žitelj Jovan Vuletić iz Miholske (kbr. 23), občine Krstinjske, obradujuć svoju podkućnicu za sijanje kukuruze, naidje u malo više od pol metra dubljine na jedan zemljani ćup od 1 do 1¹/₂ litre pun srebrnoga novca.

¹⁾ Ali i oni sami, jer muzej izplaćuje podpuno realnu vrijednost metala i nagradjuje povrh toga razmjerno i znanstvenu vrijednost, dočim prodavajuć predmete izpod ruke, dolaze u sukob sa zakonom, a privatnik daje jim puno manje nego realno predmeti vriede.

²⁾ Ako predmeti potiču iz groba, po svoj prilici bit će u blizini još drugih grobova, te bi vrijedno bilo protegnuti donekle kopanje sve naokolo da se vidi, imali jih. Ako su pako nadjeni na samu kao zakopani poklad, onda ne. U prvom slučaju muzej će nositi rado sav trošak, a vi kao njegov povjerenik odredite kako da se kopa, te pazite da se našasti predmeti vam verno izruče.

Prosuv se glas po selu o tom otkriću, sleti se svjetina u Jovanov dvor, da vidi nevidjena čuda, te neki sami si prisvoje po nekoliko komada, a neki dobiju nekoliko u dar od sama Ivana, koj preostavše razproda na hrpe i hrpice uz neznatnu odštetu. Ravnateljstvo nar. arkeol. muzeja dobi prvu viest o tom otkriću od g. Marka Leskana občinskoga bilježnika, koj mu dne 11 svibnja javi iz Barilovića, da se je 8 svibnja desio kod kot. suda u Vrnjaku, i da je čuo od Todora Jasike, da je u občini Krstinja neki seljak izkopao prošlih dana pun lonac srebrnoga novca, i da je vidio u njegovih rukuh i tri komada od toga novca, koja mu sam seljak Ivan darova. Usled te prijave obrati se muzealno ravnateljstvo kotar. oblasti u Vojniću s pozivom, neka vrši naredbu visoke vlade od god. 1880 za takove slučajeve izdanu. Medjutim dodje u Zagreb Matija Rosandić gruntovničar iz Krnjaka, i donese sobom 102 komada od toga otkrića muzealnomu ravnatelju na pregled i ocienu, tvrdeć, da je dao Jovanu Vuletiću za te novce samo 5 for., dočim sama vrijednost srebra iznosila je preko 400 fr. Malo zatim vis. vlada posla muzeal. ravnateljstvu još 98 komada, što podje za rukom kot. oblasti u Vojniću sakupiti putem žendara kroz narod. Tako dobi muz. ravnatelj u svoje ruke samo 200 komada od toga otkrića za strukovno proučavanje, ali po izjavi Rosandića bijaše ih u ćupu preko hiljadu amo tamo razneseni i izdani.

Svi ovi novci diele se na dvoje, naime na mletačke i na nürnbergske. Mletački su svi lire i polulire tako zvane *mocenigo* te veće i sriednje veličine, dočim nürnbergski su svi maleni. Mletački spadaju svi na duxdeve: Agustin Barbadico (1486—1501), Leonard Loredano (1501—1521), Andrija Gritti (1523—1538) i Petar Loredan (1539—1545). Nürnbergski (nazvani *medius solidus*) nose na sebi godinu, kada su kovani bili, ali te godine neprelaze doba gori pomenutih duždeva, te su mletačkim suvremeni. Novci su bili dakle u zemlju zakopani za Petra Loredana, t. j. od g. 1539 do 1545. U ovo doba akoprem je bio mir medju kraljem Ferdinandom i Turci, ovi su neprestano provaljali velikimi četami u Slavoniju i u Hrvatsku, te jim otimali sve dalje pogranične gradove i mjesta. A bito je tada i nultarnjih borba medju hrvatskimi velikaši ne malo (v. pregled hrv. povjesti str. 203—5). Njeko, bježeć izpred Turčina, prije odlazka zakopa svoje blago, da ga na povratku odkopa, ali vjerojatno na bjegu zaglavi.

Die Urgeschichte des Menschen nach dem neuesten Stande der Wissenschaft. (Prvobitna povjest čovjeka po najnovijem stanju znanosti. Izradio Dr. Moric Hoernes čuvar kod preistoričke sbirske u dvorskom prirodoslovnom muzeju u Beču. Djelo se sastoji u 20 svezaka po 30 nov. svaki. Ukrašeno je sa 323 slike u tekstu i 22 table, sve krasno izradjeno popularnim poltom. Opisuje se stanje čovjeka s početka do onda, kad se počela poviest pisati, t. j. za prehistoričkog doba. Tko želi pribaviti si podpunu i živu sliku dosadašnjega stanja ove, mogli bi reći, moderne a veoma zanimive znanosti, neka si nabavi ovo djelo.

Steiermark's Beziehungen zum kroatisch-slavon. Königreich im XVI. und XVII. Jahrhunderte v. Prof. dr. M. I. Bidermann. — Ova se duga (str. 3—125) razprava nalazi tiskana u „Mittheil. des Hist. Vereines für Steiermark. 1891. XXXIX Heft“. Dobro poznati pisatelj

napomenuv izvore, iz kojih je crpio za ovu razpravu, i pohvaliv jugoslavensku akademiju, što je izdala veći dio toga gradiva sabrana velikom pomnjom i trudom od Radoslava Lopašića, pripovieda obširno, u kom su odnošaju stajale Stajerska i Kranjska sa Hrvatskom i Slavonijom za Ferdinanda i Zapolje, da iztakne dakako neprestane pripomoći, koje su one pružale Ferdinandovoj stranki u Hrvatskoj i u Slavoniji. Na str. 29. spominje rude srebrne Zrinjskijeve u Gvozdanskoj, u kojih su Njemci radili za živa Ivana Zrinjskoga († 1541) i kašnje njegova brata Nikole.

Na str. 47—8 govori o dobu, kad je granica zavedena, te kori Fr. Vaničeka, najnovijega spisatelja graničarske povjesti, koji tvrdi, da ju prvo osnovala g. 1538 njeka hrpa Srba, koja se tada ovamo preselila bježeć izpred Turčina, te kaže mu, da nebi bio zabludio tako „wenn derselbe das von Simon Ljubič unter den Titel „Ogledalo književne poviesti jugoslavenske“ herausgegebene Geschichtswerk zu Rathe gezogen haben würde. Denn da selbst (II. Theil, Fiume 1869. Note I. zu S. 146) ist meines Vissens zum erstenmale die Entstehung des österr. Militärgrenze der Hauptsache nach wahrheitsgetraun dargestellt“.

Popis arkeol. odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu od S. Ljubića. Odsjek I. Sv. I. — Odsjek II. sv. I. — Neka nam bude slobodno od mnogih ociena, što su izašle u tudjih i naših strukovnih listovih, sve laskave po nas, izvaditi nekoliko crta iz one duge, koja potiče iz viešta pera g. M. Valtrovića ravnatelja nar. biograds. muzeja i urednika Starinar (god. VII. str. 64.): „Ove dve knjige odlični su poslovi po svojem rasporedu, po sadržini i po tehничкој изради. У распореду се огледа знање, стручност и искуство; садржина је стручно поучљива и занимљива, а техничка израда — слог, штампа и артија — заслужује свако признање“. Даје се затим точан pregled materijala opisanoga u obe knjige, koj mu je znamenit kako po predmetih tako i po načinu, kojim je izradjen; te se zaglavljuje: Према множини сложеног стручног знања у ове две књиге и удоженог труда око њиховог састављања и издања, оне ће бити од велике користи по старинарство у јужним словенским земљама. Оне ће известно бити у стању да старинарству приведу нове пријатеље, да старе утврде и да обојима буду омиљени поучаваоци и саветодавци у расним приликама и питањима старинарским. Најтоплије их с тога препоручујемо свима који маре за старине, и који их већ имају у већем или мањем броју прикупљене. У горњим књигама наћи ће жељеног обавештења, а уверени смо да ће им оне скоро омилетити.

Старинар. Година VII. 1890. — Бр. 3. — 1. Бакрене и бронзане старине из Србије, од М. Валтровића. — 2. Разне вести, од М. В. са четири цинкографисане таблице. — Бр. 4. — 1. Пренсторијски судић, од М. Балтровића. — 2. Пренсторијске старине из рудиког округа, од Симе Тројановић. — 3. Земљани пренсторијски кип из Калчевца, од М. Балтровића. — 4. Римски натпис из Београда. Од М. Балтровића. — 5. Дописи. 1. Од М. Љ. Милићевића из Београда. 2. Од Михајла Ристића из Ниша. — Разне вести, од М. В. — Са две цинкографисане таблице.

Bullettino di archeologia e storia dalmata. Anno XIV. 1891.

— N. I. — Ai lettori. — Iscrizioni inedite. — Di un iscrizione dalmata. — Le gemme dell' i. r. museo in Spalato. — Rimske thermae na Prominskom Oblaju. — Rimski spomenici Vrličke okolice. — Serie dei reggitori di Spalato 1420. — Bibliografia. — Supplementi: Dvie Opatije.* — La Zecca della republica di Ragusa. — N. II. — Iscrizioni inedite. — Natpisi iz dobe hrvatske narodne dinastije. — Le gemme etc. — Contributo alla questione sulla posizione dell' antica Delminium. — Rimski spomenici Vrličke okolice. — Il monastero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano sull' isola di Pasmano. — Bibliografia. — Supplementi come sopra. — N. III. — Iscrizioni inedite. — Osservazione all' iscrizione pubbl. a pag. 163. n. 95 del Bullettino a 1890. — Le gemme etc. — Nuova scoperta a Lombarda di Curzola. — Il monastero ecc. come sopra. — Cenni sulla via romana tra Salona e Narenta. — N. IV. — Il sarcofago marmoreo dei conjugi Valerius Dinens ed Attia Valeria trovato a Salona. — Iscrizioni inedite. — Le gemme ecc. — La edicola della ss. Trinità alle Paludi di Spalato. — Il monastero ecc. — Cenni sulla via littorale romana ecc. — Antichità romane a Tinj di Benkovac. — Castel Nuovo di Tran. — Suppl. come sopra.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva.

Kroz zadnji tromjesec uloženo je nekoliko nadnica u Bribirskoj županiji, blizu crkve sv. Bartula u Zdrapnju. Dobar hitac skriličke u zapad sv. Bartula opazili su se tragovi nekakvim zgradjama, te se je nagadjalo, da bi to mogle biti ruševine: *sancti Bartholomei in terris crobaticis*. Desetak nadnica dostatno je bilo, da se dielom odkrije jedna u iztok okrenuta crkva; sa dvoje vrata glavna i sa podnevne strane pobočna. Crkva je dosta solidno gradjena, a pragovi vrata su iz bielog Bračkog (?) hvapnenca izvanredno debeli. Našasto je u njoj nekoliko fragmenata bielog kararskog mramora, i izvezene cigle. Radja nije ni dielom obavljena, rad svjedernih težkih pitanja prava vlastništva. Svakako za sad uvjerilo se, da tu ne samo leži zavaljena crkva, dali i drugih zgradja. Lako da su to ostanci kakva samostana. Društveni predsjednik u društvu veleuč. don Frane Bulića obašao je jedan predio donjih Kaštela oko Blača. Na zemljištu g. Katalinića iz Novoga konstatirali su velike sredovječne ruševine i upravo one po izpravama poznate sv. Petra od Klobučca¹⁾. Još nad zemljom za tri metra nekoliko lopata zida, koji je pasao ko obgrada oko crkve. Absida crkve dobro se razpoznaje, i okrenuta je od sjevera u jugo, prama moru. Nasip ruševina

¹⁾ Farlatti v. 2. pag. 214.

je velik preko četiri metra, te se nije moglo što drugo opaziti, doliš jednog ulomka debelog stupa, jednog ulomka izradjenog vodenog žlieba i jedan neznatni ulomak rimskog nadpisa. Ovo otkriće smatramo važnim, pošto dosad većinom lutalo se o ubikaciji ove crkve. Sam slavni Riceputi mislimo, da je u svojoj raspravici: *Sull' incoronazione di Zvonimiro ecc.*¹⁾, upravo mislio i pred očima imao ove ruševine. Mi ovdje ne mislimo bezuvjetno pristati uz njegovu tvrdnju, da je u ovoj crkvi Zvonimir bio krunjen, lakše pako pristajemo, da je upravo ovdje: *Rex autem Ung. Bela sui regni revisendi confinia descendit per Croatiam ad Dalmatiam civ., fecitque sibi parari hospitium apud ecclesiam s. Petri, quae est inter Salonam et Tragurium, ibique resedit non paucis diebus diversarum gentium comitatu*²⁾.

Bez boljih dokaza odmah sad nepristajemo, da je ovo onaj s. Petrus in agro Salonitano³⁾, in territorio Salonae⁴⁾; i ako znamo, da je još prije Riceputa i splitski nadbiskup Cupilli⁵⁾ izrično tvrdio, da su ovo ruševine s. Petri de Salona. Ako je ovo otkriće važno sa spomenutih nagadjanja, koje će uspjeh iskopina razbistriti, za nas je još znamenito, što nam se evo pruža prva prigoda, da naš društveni rad započmemo u Kaštelim i oko Solina, gdje su bili znamenitiji čini naše povjesti za narodne samovladavine odigrani, te nadamo se, da za ovim sretnim početkom malomal nazivati će se i druga važnija otkrića po kaštelanskome i solinskomu polju, gdje zadnjeg vremena i srdce najsnažnije i pamet najozbiljnije nam se zabavlja.

Pošto su ove ruševine vlasništvo čestitog rodoljuba g. Katalinica, koji je u tiesnomu prijateljstvu sa veleuč. Bulićem, mislimo, a tako se je i na rieč odmah izjavio, što mu na čast budi, da će rado privoljeti, da tu naše društvo izkopine provede. Kako se što pismeno o tomu utvrdi, odmah će tu radja započeti. Upraviteljstvo je preko preč. zastupnika Virgilia Perića upravilo molbenicu na carevinsko vieće u Beču, proseč u društvene svrhe podporu. Obzirom što je naše društvo jedino u carevini, koje se izključivo bavi sredovječnim spomenicim, neku malu nadu gojimo, da bi nam se u Beču napokon mogli podobriti i društvo nam novčanom podporom podpomoći. Drugu je molbenicu upravilo preuzvišenomu gos. Dragutinu Kuen grofu Hedervari banu hrvatskomu, preporučujuć njegovoj naklonitosti društveno poduzeće, pošto se mora zahvalnošću priznati, da je jedino osobitim njegovim zagovorom dosad u dva navrata visoki sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije našem društvu podporu pružio. Čvrstu nadu gojimo, da će tako i unapried sliediti i još k tomu želju nedovezujemo, da bi nam dosadanja podpora bila povećana, jer samo povećanim podporam moći je od društva pravog uspjeha očekivati.

Ipak: *omne donum optimum!*

1) Osservatore Dalmato au. 1863. Memorie di cose Dalmatiche ecc. pubblicate dal canonico Stefano Pavlović pag. 161, 162, 163.

2) Thoma Arch. Hist. Salonitana.

3) Monumenta n. VII.

4) Ibid. pag. 79.

5) Fanfonjina knjižnica. M., SS. Istoria sagia dell' antichissima e cospicua chiesa Salonitana pag. 56.

— U Šibeničkomu polju kod crkve sv. Lovre naš predsjednik našao je jedan veliki ulomak liepo izradjenog sarkofaga iz naše davnije dobe i nekoliko drugih manjih, koje nastojati će, da budu čim prije u Knin preneseni.

Za dne 28. prosinca 1891 bila je urečena glavna godišnja društvena skupština, o kojoj ćemo potanje izvjestiti u nastajućemu broju. Sad nadovezujemo putopisne važnije bilješke našega predsjednika.

Kula. Na grčkoiztočnoj crkvi sv. Nikole u Kuli, s podnevne strane uzidan je iz kasnije dobe sliedeći klakom zamrljani nadpis:

IHS
 † ANO DNI · MCCCCXXXVI · DIE XXV
 MENSIS OCTOBR FVIT COPLETA ECCLESIA ISTA
 TRES MAGISTRI ERAT LVPVS · NICOLAVS · GORGIVS DE IADRA-
 PCVRATORES ECLESIE ·
 NICOLAVS DRACEG · ET RADCO OPLANC ET VNIVERŠIS VIRI
 VILE TIGLICHİ ·

Na rimokatol crkvi sv. Petra u istom selu, uzidan je na pročelju jedan ulomak iz dobe narodne samovladavine sa slovima † HIC ^m a drugi ornamentalni sa sjeverne strane crkve, a treći ulomak glagoljački sa malo slova. Oko crkve ima nekoliko starohrvatskih grobova sa stećcima.

Podgrađe = Asseria. Upravo medju zidovima stare *asseriae*, podignuta je crkvice sv. Duha. Crkvice je sazidana iz rimskoga materiala, nu mislimo, da pred ovom morala je biti druga davnija. U crkvisi nema nikakove posebne oznake, koja bi svjedočila davniju dobu, ali za tu nam jamče oko crkve nadgrobnni steći. Ovdje opazismo na jednom stećku kod vrata davnijega groblja posebni znak. Preko stećka izbuljeno dugo koplje, a na koplju unakrst četvrtasti okvir, a u okviru polumjesec, i neki drugi znak poput franakog liera.

Šibenik. Ovdje izostavljamo sve ono, što su u Šibeniku drugi opazili i toliko puta opisali, nego samo bilježimo, da zadnje godine pri rušenju gradskih bedema kod samostana sv. Frane našlo se tri ornamentalna komada iz dobe naše narodne samovladavine. Ovo su, u koliko je nami poznato, prvi do sad ulomei, što su u Šibeniku našasti iz naše davnije dobe. Kad spomenusmo samostan franovaca sv. Frane, cijenimo da neće biti suvišno, da napomenemo naslov nekih pergamena, koje u samostanu imasmo prigodu vidjeti.

Dne 12 travnja 1304. Oporuka, kojom se ostavlja jedno imanje samostanu Blažene Dievice u Bribiru.

G. 1326. Oostavština nekojih zemalja crkvi sv. Marka u Bribiru.

Dne 3 travnja 1353. Oostavština nekojih zemalja crkvi sv. Marka u Birbiru.

Dne 9 kolovoza 1370. Oporuka knjeza Ivana Bossede iz Birbira, kojom oporučiva razne stvari crkvi sv. Marie u Birbiru.

Dne 5 rujna 1585. Izjava knjeza Vladislava iz Brebira o kupovštini neki zemalja od Kate kćeri kneza Rikarda Barića iz Birbira, po kojima naredjuje, da bude odslužena svakdano po jedna sv. misa na žrtveniku sv.

Nikole u crkvi sv. Marie u Birbiru. O ovoj pergameni visi crnjeli otisak u vosku, predstavljajuć tri usporedo ostojička kipa u hrvatskoj nošnji. Oko pečata ima nadpis, ali je slabo sačuvan.

(Nastavit će se).

Bilježke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od god. 1885—1890.

(Nastavak. VI. God. 1891, str. 96).

Radnici mimošav pregradu s podnevne strane željezničke pruge nadjoše u samom nasipu zemlje i klačarde važan epigrafični hrvatski spomenik¹⁾ a malo podalje tri ornamentalna²⁾. Dne 16 kolovoza sa sjeverne strane pruge, za tri metra dalje od pregrade, u dubini od dva metra namjeriše se radnici na jedan grebčić, priprostito u suhozid, bez ikakve gradje obzidan, ili bolje rekuć nanizan od jednog reda neotesanih stiena, i u njemu jedno malodobno djete, koštice koga dobro su bile istruhnule.

Dvie skoro jednake četvrtaste pleterovim izvezene ploče, sa izradbom i odnosnim nadpisom na opace, prama mrtcu okrenutim. Položaj i konstrukcija groba, pozicija ploča na prvi pogled bez drugih dokaza izključivaše svaku sumnju, da bi se te ploče mogle odnositi na grob i mrtca, gdje su našaste, a lako se je bilo uvjeriti, da su tu ko prosto gradivo u neko neizvjestno doba dopriele. Ob ovim važnim pločam već je prije obširno progovoreno³⁾.

Radja je napried istim pravcem nastavljena, širinom željezničke pruge. Nešto dalje od položaja našastoga groba i spomenutih ploča bi otkriven nekakov za jedan metar širok ponor, koji je ili vodio u Krku, ili služio ko kakov sahranač. Tekom željezničke radje našasto pet, poput čabra u zemlji izdubelih sahranača, i u nekima istrunjenih ostanaka od žita. Jedan ovakov je još sačuvan na samost. oranici. Pa moguće da i ovaj ovdje otkriveni mogao je za istu svrhu biti izduben. Ali mi o njemu svoj sud sustežemo. pošto nam ne bijaše moguće pomljivo ga do dna pretražiti, buduć iz željezničkih obzira radnici su ga mahom zemljom i kamenjem zavalili. Kod njega biše našasti dva za jedan metar i 50 cent. visoka, od 0.60 cent. promjera iz bielog vapnenca stupa i jedan četvrtasti sa listelim izradjeni postavak od pilona. Ovo je četvrti komad postavka od pilona, što se na ovom položaju našao, i mislimo, da su svi iz rimske dobe, i da su u prvoj, pred sada otkrivenoj sgradji, a nije nemoguće, da su u istoj tadanjoj ko prosto gradivo, ili upravo ko naresne česti bili uporabljeni. Ove ulomke stupova i postavak pilona lakomi željeznički zakupnik uzidao je u most na Krci, rad čega bilo je čitati žalbe u Narodnomu listu u Zadru g. 1887. Opet malo napred našast je jedan velik rimski ornamentalni komad, liščem, zmijom

¹⁾ Hrvatski spomenici I. tab. IV. br. 9.

²⁾ Ibid br. 20, 21, 23.

³⁾ Hrvatski spomenici I. tab. V. br. 5. tab. VI. br. 6.

i pticom izradjen. Istim pzavcem do svrhe g. 1886 našasto je nekoliko ornamentalnih hrvatskih ulomaka¹⁾, epigrafičnih hrvatskih²⁾, epigrafičnih rimskih³⁾. Suvise novaca: srebrenih ugarsko-hrvatskih komada 10, mletačkih 7, turskih 5. Do polovice pako nastajuće godine 1887, kada je željeznička radja svoje glavnije poduzeće proizvela, još je našasto dva hrvatska ornamentalna⁴⁾ jedan važni epigrafični uzidan ko gradivo u zgradji dolazi⁵⁾ i nekoliko rimska epigrafična⁶⁾. Takodjer novaca: srebreno ugarsko-hrvatskih 5, mletačkih 3 i turskih 3.

Ovo su glavniji uspjesi, koje je željeznička radja na Kapitolu proizvela. Nego važniji dio zgradja ostajao je sa sjeverne strane željezničke pruge, upravo po prostoru medju obgradom. Spoljašnji oblik ovoga prostora predstavljao je malu travom, grmljem, debelim bristima i smokvama zarašćenu i srušenim gomilim pretrpau leđinu. Ma njoj je bilo opaziti šest običajnih, ali tankih stećaka i sedmi debeo, ko ostali u okolici, i ovaj imao je na četiri nugla četiri izbuljena kolača, iz koji u nakrst, ko četri konopca spajali se u sriedi u peti kolač a na sprednjoj stranici imao je surovo urezana ostoječke čovjeka, do njega mač, nekakov drugi znak poput liera. Još je tu bilo vidjeti nadgrobni iz kasnije dobe krstova, odnosnih na grobove i pokojnike spomenutih seljana Kapitula, Podkonja i Ljubca. Ljubčani podkopavali su svoje mrtvace upravo po prostoru, što sad ostaje pred bazilikom, Podkonjci u srednjemu i podnevnomu brodu a Kapituljani po sjevernomu brodu i dalje izvan bazilike. Tamo, amo razom zemlje bilo je takodjer opaziti tragova zidovima, ali iz tih nije se ništa moglo razabrati.

Ovdje trebalo je da naše društvo o svomu trošku i maru radju na stavi. Za to trebalo je najprije od c. kr. poglavarstva izhodiiti zabranu daljnog pokopa, pošto željezničkim radjam to je mjesto ostećeno i za pokop neprikladnim učinjeno. Takodjer obzirom, da tu po grobovih bijaše svježih mrtvaca, trebalo je iznimnu dozvolu imati grobove pootvarati i mrtvace prama radničkim prilikam na drugi kraj prenieti. Pošto se je i jedno postiglo, naime da do nove odredbe seljani Kapitula svoje mrtvace pokopavaju na groblju sv. Jakova, Podkonjci svoje na groblju sv. Luke u biskupiji, a Ljubčani da mogu i posebno groblje u svomu području zapasati, odlučeno i privoljeno, da uz neke zakonite formalnosti grobovi budu pootvarani, društvo je tu radju redovito započelo dne 11 svibnja 1888. Najprvo na svemu opisanomu prostoru skidao se je onaj naslag zemlje, u komu su bili grobovi kasnije dobe. Ovi grobovi bili su malom iznimkom u klak plitko ozidani, a ostali u suhozid, su dva tri reda stiena ko običajno. U grobovim uz mrtce nije se našlo, izim pet — šest medulja predstavljajuć svetce, b. d. Mariju, sv. Ignacija, Alojsia, Filipa Neria, i jedne kutije od mjedi sa izradjenim orudjima muke Gospodinove i u istoj jedan tiskani zapis iz prošloga vjeka, upravo ništa.

1) Hrvatski spomenici I. br. 15, 16, 19.

2) Bullettino archeologico an. 1886, pag. 179. num. 146, 147.

3) Ibidem pag. 196, num. 170, 171.

4) Hrvatski spomenici I. br. 22, 24

5) Ibid br. 4.

6) Bullettino archeologico an. 1887, pag. 27 num. 45. pag. 169 num. 188.

Kako je prvi naslag bio dignut, ostadoše otkriveni zidovi bazilike, da je odmah predstavljala podpunu i bistru sliku. Sežuć u drugi naslag, namjerilo se na desetak grobova izdubljenih i liepo ozidanih u tlu bazilike. Od ovih, četiri moramo osobito spomenuti. Onoga u srednjemu brodu, nekako oko sredine bazilike, jednoga pri dnu, a drugoga pri vrhu, pred samim stepenicam abside podnevnoga broda i jedan u sjevernomu brodu. Grob pred absidom u podnevnomu brodu stajao je uprav na sred broda i duguljinom upirao u prvu stepenicu abside i bio je obzidan u klak, i dug preko dva metra a širok 0·50, visok jedva 0·30 cent., ali je bio jako poštećen i izrovan, da mu se spodoba jedva poznavala. U njemu našast je ostasit mrtvac, glavom od zapada u iztok okrenutom. Po mjedenim sponam, kakove i sada u okolici običavaju seljani nositi, i po laptiću sačuvana sukna, bezdvojbena je mrtvac iz kasnije dobe, suvremen ostalim mrtvacim, koji biše našasti u prvomu naslagu. Drugi grob u dnu podnevnoga broda, liepo ozidan klačnim u crnjelo bojadisanim liepom, obliepljen, a tlo mu taracom iz premjese stučene opeke, kamena i klaka poteracan, dubok 0 60 cent. a ostalim razmjerom kao i prvi. U njemu je našasto ostanaka trojice mrtvaca bez ikakove druge oznake ili posebnosti. Grob u srednjemu brodu, takodjer liepo kamenom i sedrom ozidan, širok 0·80 cent. U njemu je našasto ostanaka od desetak mrtvaca. Tik uz ovaj grob našast je jedan rimski vele liepo izradjen lištelcim i cvjetovim postavak pilona, za koga mislimo radi mjesta našašća, buduće je i grob uz pilon, u koliko ova okolovština može vriediti, da je služio ko naresno gradivo u dotičnom pilonu. Malo dalje od ovoga opet je našast drugi veliki ulomak rimskoga sa listovim postavka pilona, pa buduće je ovo šesti rimski ornamentalni komad, koji se u bozilici, ili oko nje našao, mislimo upravo, da su svi ovi komadi služili u bazilici ko naraseno gradivo, u koliko su mogli biti baš u prividnom suglasju sa ostalom inače vrlo ukusnom gradjevinom. Četvrti grob je u sjevernom brodu pred absidom, no upravo na sriedi, nego tik pilona srednjeg broda. Ovaj je dobro kamenom i sedrom zidan, imajuće razmjernu dubinu 1·00, širinu 0·60 i dubljinu 2·10. U njemu našast je lies dobro sačuvan, ali je lies jednoga mrtvaća iz Podkonja od nazad deset godina. Još našasta su ovakova tri groba u sjevernomu brodu uz duž zida bazilike, tri druga u srednjemu brodu kod prvih pilona do glavnih vrata, sva tri uzpored jedan drugomu, i u svakomu pomješano više mrtvaca davnije i novije dobe. U glavnoj absidi i pred njom u srednjemu brodu ne nađjosmo traga nikakvu grobu, a nije ga moglo ni biti, pešto je sav prostor iz same litice, da se nije mogao tako lako grob izdubsti; a da bude bio izduben, nebi lako trag mu izčeznuo.

Spomenusmo sve odkopane grobove u bazilici, i naročito istakosmo okolovatinu položaja glavne abside, neka se lakše uzmogne reflektirati na tvrdnju Tomašičeve kronike o tobožnjemu grobu kralja Zvonimira u ovoj bazilici, i ako je za nas ta tvrdnja i s drugih jačih razloga prava bajka. Nu ne zasjecajuće za sad to pitanje u naše bilješke, mi ga napuštamo do bolje zgode.

U bazilici pred glavnima vratima našasta je jedna velika ploča iz bieloga škriļca, duga 2 00 m. široka 0·70, dobro klekom uz tlo bazilike pritvrđjena, te mislimo, da je to ostanak pločnika u bazilici. Još su našaste

izvan bazilike dvie nešto manje četvrtaste iz istoga kamena slične ploče, za koje takodjer mislimo, da su iz crkvenoga pločnika. Podnevna absida najbolje je sačuvana, sa još dobrim djelom teraca iz stečene primjese kamena, opeke i kleka crnjelom bojom bojadisana, srednja glavna lošije, a sjeverna gotovo je sva izkrčena. Od pilona ujnilo se za 0'30 risoci postavei, u kojima je opaziti davnijeg izradjenog prosto uloženog građiva. Oko svakoga pilona našlo se po nekoliko četvrtastih, sa bojadisanim liepom obljepljenih komada kamena. Kod prvoga pilona do sjevernoga broda našasta je jedna ciela hrpa takovog svaljenog dobro klakom utvrđenog kamenja. Ovakova kamenja biše u razne boje i arabeskami bojadisana. Na nekima našasto je po nekoliko u bojam slova, što nam potvrđuje misao, da su piloni dobrim kamenom bili ozidani, bojadisanim arabeskom i nadpisim izkičeni. U bazilici je našasto arkitetoničnih komada od svodova, od okruglih prozora, malih stupića, kapitela, ali prama obsežnosti zgradje upravo malo. Iz bazilike prešlo se u predvračje gdi se je, kako smo drugom zgodom spomenuli, našlo istim pravcem deset jednakih plitko iz sedre sagradjenih grobova, i u svakomu po jednoga mrtca. Tlo predvračja je litičasto, te se nije moglo prikladno u njemn grobove praviti. U predvračju sa podnevne strane našast je jedan zid, visok 0'20, koji iz pobočnoga zida bazilike istim pravcem za 4 met. dalje suče, pak se lomi jednim trakom okrećuć prama Krki, a drugim upravno u unutarlost predvračja, tako da predstavlja sliku pravoga nartexa, ili sadanje, ili prvašnje druge crkve, kojoj jur u drugim zidovima našasto je traga. S druge strane pročelju nije našasto nikakova traga sličnu zidu, nu lako de je kasnije bio izrovan. S druge strane ovoga zida našasta su dva opet groba od sedre ozidana i u jednom dvie naušnice, jednake naušnicam našastim u Biskupiji, a u drugomu jedan prsten. Izim ovog slučaja na Kapitulu nije našasto drugih naušnica nitli prstenja. Iz predvračja krenulo se radjom sa sjeverne strane oko bazilike. Ovdje su našasta tri u suhozid ozidana groba, bez ikakove druge osobitosti, dališ ove što je jedan od ovih grobova bio okrenut nešto prama sjeveru, te je prodirao svom širinom obgrade izpod zida. Ova nam okolovština uz druge, što je obgrada naslonjena nad stečcima, podignuta bez pravog temelja na samoj ruševini klačarde, što u zidu ima uzidan ko prosto građivo jedan ulomak kapitela, što je u očitom kontraktu sa pogleda estetičnoga sa bazilikom, potvrđuje nam misao, da je obgrada kasnije ko branik bazilike podignuta. Istim pravcem odkrivena je jedna početvrtasta zgradja tiesno sa bazilikom svezana, kojoj sav prostor zapremalo je osam grobova. Prva tri, jedan uz drugoga baš u ukusno iz kamena sa obrubom zidana. Srednjeg prekrivala je jedna velika liepo izgadjena ploča, dočim su ostalih grobova ovakove ploče bile prije odnesene i zamjenjene drugim taukim, iz više komada, pločicom, što prepisujemo, da su valjda i ovdje pokopavani mrtvaci iz kasnije dobi. U srednjemu našasto je ostanaka od osam mrtvaca, u desnom pet, a u lievom tri. Druga tri su iz sedre, i u njima u sve osam mrtvaca. Treća dva su takodjer iz sedre ali jako iztečeni. U jednom našast je jedan mrtvac, drugi je bio prazan.

(Nastavit će se.)

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Nadgrobnni spomenik

rimskoga centurijona M. Herennija Valenta nadjen u
Vinkovcima.

Prekapajući sredinom novembra 1891. neki nadničar vrt mogega kolege g. profesora Josipa Riesela u njemačkoj ulici u Vinkovcima nešto dublje nego obično, jer je isti gospodin odlučio bio na istomu mjestu loze posaditi, naidje u dubljini od jedno 0·50m na nekakav kamen. Gospodin profesor odmah odredi, da se taj kamen izvadi, na što je uz velik trud iz dubljine od malo ne do tri metra izkopan i dignut ogromni nadgrobnni spomenik rimskoga centurijona M. Herennija Valenta, koji ovdje priobćujem.

Spomenik, izklesan iz dobra vapnenjaka, stajao je u zemlji tako, da mu je gornja strana bila dole okrenuta, a ležao je nešto koso na onoj strani, na kojoj je napis, što je takodjer i razlogom, da su se napis i rezbarija prilično dobro sačuvali. Kamenu je visina 2·46m, širina 0·92m a debljina 0·32m, te sastoji od dva diela. Gornji dio, visok 0·97, pokazuje u okviru od 0·11 širine, u visokom reliefu (haut relief) dobro sačuvano, 0·64 visoko poprsje pokojnikovo, gologlava, ćelava, bradata starca, odjevena togom, koji drži u lievici držak mača, a u desnici centurijonsku palicu (vitis). Drugih centurijonskih znakova, kao n. pr. corona civica, kacigu sa konjskim repom ili kakovih znakova odlikovanja, nema. Poprsje, komu se na malomu prstu lieve ruke vidi pečatni prsten, dobro je sačuvano, jedino je nos malo okrnut. Do poprsja stoji sa svake strane, okrenuta prama njemu po jedna punolika bosonoga mužka osoba u kratkomu bez rukava hitonu, koji ne siže ni do koljena, izklesana u visokomu reliefu. Onoj na lievo, 0·60 visokoj, koja stoji nešto u profilu, te drži u spuštenoj desnici tabellu, odlo-

D M
 M·HE RENNIO
 TROMENTINAENT
 SA·ONA·E·VOCATO
 LE G·XI·CL·>LEGEI·SD
 >LE G·T·ADI·>LE G·II·ADI
 >LE G·XV·APOL·>LE G·ITER·
 T·ADI·>LE G·III·FL·COH·V·
 I·S·T·POST·STIP·L·V·
 VIXIT·ANNIS·LXXV·
 M·HERENNIVS·HELIVS
 LIBERTVS·ETHERES·
 PATRONO·B·M·F·C
 H·M·H·N·S·

mljena je skoro cijela glava i dio vrata, te predmet, što ga je u uzdignutoj lievici držala. Osoba na desno, 0·62 visoka, stoji »de face«, ali je glavu okrenula prema poprsju, te drži sa obje ruke (desna uzdignuta, lijeva spuštена) široku vrpcu, da s'njom valjda pokojnikovo poprsje ovjenča.

Rezbariju gornjega diela dieli 0·13 široka pruga od polja, na kojemu je napis. Na toj su prugi u plohozezbi (bas relief) izradjene dvie lovačke scene: na lievo goni lovački pas srnu, a drugi na desno zeca. Jednomu i drugomu psu vidi se oko vrata ovratnik.

Polje, 1·17 visoko, na kojemu je napis u 14 redaka izrezan, ogradjeno je s obje strane korinthskim pilastrima, kojima glavice imaju nešto različit oblik, dočim svaki od stupova ima po dvie kanelire. Stup na lievo ima bazu, sastavljenu od tri ploče, koja je na onomu na desno sa po prilici četvrtinom stupa odbijena. Slova u pojedinim redcima razne su veličine: u prvom redu 0·075, u drugom 0·067, u trećemu 0·061, u četvrtomu 0·057, u petom i četrnaestom 0·05, u šestom 0·045, a u ostalima između 0·038 i 0·041. Slova su prilično liepo izražena. U 3. redu je nešto neobičnije, da je slovo prve rieči u spoju sa prvim slovima sljedeće rieči, što je klesar morao uraditi, jer mu je valjalo štediti prostor, da sve stane na kamen, što je trebalo.

Izpod polja, na kojemu je napis, ima još 0·32 velik komad kamena, koji je na donjoj strani tako usječen, da se daje zaključivati, da je kamen negda okomito stajao, utaknut u odgovarajuću izdubinu budi druge jedne nadgrobne ploče, koja je na samomu grobu ležala, budi izzidanoga postamenta. Budući da se je kamen na desnoj strani znatno okrnjio, tako da je odlomljena i baza i jedan dio desnoga pilastra, srušio se je spomenik strmoglavce u rupu, koja se je pred njim u kakvugod svrhu načinila. Dodajem još, da se grob sâm nije mogao nalaziti na onomu mjestu, gdje je kamen nadjen, jer nisu nadjeni nikakovi ostateci, koji bi to zaključivati dali, nego valjda negdje sasvim u blizini.

Napis, koji se sasvim sigurno pročitati daje, jer ima suviše i ostataka od ono nekoliko oštećenih slova, koja bi se inače bez ikakove poteškoće iz smisla dala nadomjestiti, glasi: D(iis) M(anibus). M(arco) Herennio Tromentina Valenti, Sa[l]ona, evocato leg(ionis) XI. Cl(audiae), c(enturioni) leg(ionis) eiusd(em), c(enturioni) leg(ionis) I. adi(utricis), c(enturioni) leg(ionis) II. adi(utricis), c(enturioni) leg(ionis) XV. Apol(linaris), c(enturioni) leg(ionis) (iteru(m)) I.

adi(utricis), c(enturioni) leg(ionis) IV. Fl(aviae) coh(ortis) V. [hast(ato) post(eriori) stip(endiorum) LV. [v]ixit [an]nis LXXV M(arcus). Herennius Helius, libertus et heres patrono b(ene) m(erenti) f(aciendum) c(uravit). H(oc) m(onumentum) h(eredem) u(on) s(equitur).

Spomenik je dakle postavljen centurijonu Marku Herenniju Valentu iz Salone u Dalmaciji, rimskomu gradjaninu iz tribus Tromeatina, kojoj je Salona pripadala (vidi Salona od Fr. Bulića u programu spljetske gimnazije za školsku g. 1884/5. p. 29.), od njegova libertinca i baštinika M. Herennija Helija, te nam daje obratnim redom njegovu karijeru. Čovjek ovaj, doživivši starost od 75 godina, služio je svega 55 godina kao centurio kod pet raznih legija, koje su, kako se čini, sve stajale u podunavskim provincijama, kada je on kod njih bio. Započeo je u 20. godini života služiti u legio III. Flavia, i to kao centurio hastatus posterior u V. kohorti. Ovu je legiju ustrojio car Vespasijan (69—79), da njom nadomjesti četvrtu macedonsku. Već Vespasijan ju je smjestio u gornju Moesiju (Dio Cassius LV. 24.), gdje je i kasnije stajala. — Od ove premješten je Herennius k' legio I. adiutrix (»iterum« u tekstu napisa ima samo označiti, da je dvaputa kod te legije služio.) Ovu je legiju ustrojio Galba g. 68. od misenskih mornara, koje je Nero proti njemu u Hispaniju poslao. Došla je s' Galbom u Italiju, prešla je zatim k' Othonu, te se je zanj borila kod Betrijaka proti Vitelliju. Vitellius ju kao nepouzdanu poslao u Hispaniju, a za Vespasijana pošla je u batavski rat, te je neko vrijeme stajala u Mogontijaku (Mainz). Odayle se je valjda za neko vrijeme vratila u svoj logor u Hispaniji. Za Domicijana ratovaše na Dunavu, a Trajan ju upotrebi u gornjoj Germaniji. Tek za Trajana je onda mogla doći u Panoniju, gdje joj je kroz stoljeća bio logor kod Brigecija (Brigetium, danas Uj Szöny nasuprot Komoranu). Od Trajanova vremena nosila je pridjevak »pia fidelis.« — Sljedeća legio XV. Apollinaris, nazvana po Apollonu, koji svojim strielicama ubija, za Augusta se nalazi u Panoniji. Za Klaudija I. pošla je u Syriju, Vespasijan ju opet metnu u Panoniju, ali tu nije dugo ostala, jer ju već za Hadrijana nalazimo u Kappadociji, gdje joj je logor bio u Satali — Legio II. adiutrix, odmah s' početka nazvana pia fidelis, ustrojena je kao legio classica (od ravenatskih mornara) od Othona. Vitellius ju poslao proti Vespasijanu, ali mu se je iznevjerila, a Vespasijan ju na to za nagradu uredi kao pravu legiju i upotrebi za batavskoga rata na Rajni, gdje je kratko vrijeme stajala u Batavoduru. Već ju isti Vespa-

sijan premjesti u Britaniju (logor kod Iske u u zemlji Silura), te je valjda tek za Domicijana došla u Panoniju, gdje je ležala kroz stoljeća u Aquinku (Budim). — Pošto je još jednom služio kod legio I adiutrix, predje Herennius k' legio XI. Claudia, koja je to ime i pridjevak pia fidelis dobila od cara Klandija I. radi njezina ponašanja pri ustanku Furija Kamilla Skribonijana u Dalmaciji. Već od kasnijega doba Augustova bila je u Dalmaciji smještena, te je tu ostala, dok nije Vespasijan dokinuo dalmatinske logore u Burnu i Delminiju, koji su u njegovo doba već suvišni bili. Za batavskoga rata na Rajni, stajala je neko vrieme u Vindonissi (Windisch kod Züricha u Švajcarskoj). Trajan ju upotrebi u Daciji, te je posle njega bila stalno smještena u Moesiji, gdje ju kasnije nalazimo u Dorostoru na Dunavu. — Izsluživši kod te legije, pozvan je Herennius radi osobite sposobnosti, da i dalje uz mnogo bolje uslove ostane u službi kod nje (evocatus leg. XI. Cl.), te se time daje raztumačiti onaj neobično veliki broj godina njegove vojničke službe.

Herennijev libertinac i baštinik, koji je iz zahvalnosti svomu patronu ovaj liepi spomenik postavio i kojega možda vidimo u jednoj od one dvie osobe kraj poprsja, bio je, sudeći po cognomenu »Helius«, valjda iz koje grčke pokrajine. Praenomen i nomen gentile je dakako, kada je pušten na slobodu, dobio od svoga patrona.

Što se tiče dobe, u koju taj spomenik spada, to bih, sudeći po dosta ukusnomu još obliku slova i po kiparskoj radnji, koja, ako i ne odaje osobita umjetnika, ono ipak nadkriljuje mnoge slične provincijalne radnje, rekao, da spomenik spada najkašnje u *drugu polovicu II. stoljeća poslje Isusa*. Najraniji u obće mogućí datum ovomu napisu bila bi doba cara Hadrijana (naime od ustrojenja IV. flavijske legije u prvim godinama Vespasijanova vladanja, dodavši još ono 55 godina Herennijeve vojničke službe.

Spomenici, na kojima nalazimo vojničku karijeru rimskoga nižega častnika, nisu baš jako riedki. Sličan n. pr. napis centurijona Tita Flavija Pomponijana iz Salone a sada u spljetskomu muzeju vidi u Bulićevoj publikaciji u programu spljetske gimnazije za šk. g. 1885./6. p. 57.

Držim, da neće biti suvišno, ako ovdje dodam u kratko još nekoliko o rimskim legijama i njihovu uredjenju u doba careva: Pobjedivši Oktavijan kod Akcija (31 pr. Is., suparnika si Marka Antonija i uzevši i njegove vojnike u svoju službu imao je veću

vojsku, nego što je od sele trebala, da se uzmogne državna medja od napadaja barbarskih naroda obraniti. S toga on, razpustivši veći dio i svoje vojske i nadarivši vojnike zemljištem, zadržao samo 25 legija, koji broj nisu ni njegovi prvi nasljednici mienjali. Među ovima bilo je 5 legija Antonijeve vojske: .III. Cyrenaica (možda ostatak Lepidove vojske), III. Gallica, IV. Scythica, VI. Ferrata i X. Fretensis, koje su skoro bez prestanka u Syriji i Egiptu smještene bile. Ostalih 20 legija (br. I.—XX.) bilo je porazmješteno, koje u sjevernoj Africi i Hispaniji, koje uz Rajnu i Dunav. Ovo prvo razmještenje promjeni se u brzo sasvim radi velikoga illyrskoga rata i radi poraza Quinctilija Vara u tentoburžkoj šumi. One tri Varove legije, koje su Germani sasjekli, nisu doduše više obnovljene, jer su Rimljani od toga vremena smatrali brojeve XVII., XVIII. i XIX. zlokobnima, ali mjesto njih (obnovi ili) ustroji August druge tri legije: V. Alauda za dunavsku, XXI. Rapax za porajnsku a XXII. Deiotariana za istočnu vojsku.

Od Augusta do Klaudija I. stajale su legije ovako: u sjevernoj Africi i duž ruba velike pustinje bila je kroz stoljeća legio III. Augusta, kojoj je glavni logor bio u Theveste, a od Hadrijana u Lambaesi u Numidiji. Samo privremeno došla je za Tiberija za Tacfarinatova ustanka ovamo iz Panonije legio IX. Hispana. U Hispaniji, u kojoj je bilo još nepokorenih gorskih plemena, bile su u prvi kraj tri legije: IV. Macedonica (mjesto nje uredi Vespasijan po njemu nazvanu legio IV. Flavia Felix), VI. Victrix i X. Gemina. Glavni je tu logor bio kod Leona, dočim je jedna legija bila valjda stacionirana u Pisoraki (danas Herrera na Pisergui). Od Vespasijanova vremena imala je Hispanija samo dvie, a od Domicijana samo jednu legiju, dočim iza Dioklecijana nema više stalne posade. Najjača posada stajala je na Rajni protiv Germana i to u dolnjoj Germaniji četiri legije: I. Germanica (mjesto nje je iza batavskoga rata ustrojena I. Minervia), V. Alauda (propala za Domicijana u ratu protiv Dačana), XX. Valeria Victrix i XXI. Rapax (propala posle Hadrijana u kojemu ratu) a u gornjoj Germaniji takodjer četiri: II. Augusta, XIII. Gemina, XIV. Gemina Martia Victrix i XVI. Gallica (mjesto nje ustroji Vespasijan po njemu nazvanu legio XVI. Flavia Firma). Glavni logori bili su Castra vetera (Birten kod Xantena) u dolnjoj i Mogontiacum (Mainz) u gornjoj Germaniji, a pojedine su legije u razno doba bile u posadi u Noviomagu (Nimwegen), Novaesiju (Neuss), Bonni (Bonn), Argentoratu (Strass-

burg) i kod Vindonisse (Windisch kod Züricha). Posada na donjoj Rajni smanjena je kasnije, te je sastojala za Trajana barem još od tri legije a možda od Hadrijana, ali sigurno već od M. Aurelija, samo od dvie. I u gornjoj Germaniji stajale su od M. Aurelija samo dvie legije, ali je taj car smjestio protiv Germana na gornjemu Dunavu po jednu legiju u Rhaetiju (castra Regina, današnji Regensburg) i Noricum (Laureacum kod Ennsa), gdje su do toga vremena stajale samo pomoćne čete u manjim logorima.

U Panoniji, Moesiji i Dalmaciji bilo je sedam legija, i to u Panoniji tri: VIII. Augusta, IX. Hispana (za Hadrijana je dokinuta) i XV. Apollinaris, u Moesiji dvie: V. Macedonica i IV. Scythica, a u Dalmaciji dvie VII. i XI., prozване obje po caru Klaudiju I. Claudia pia fidelis. Dalmacija je imala dva legijska logora: Burnum u dolini Krke i Delminium u dolini Cetine, ali jih je Vespasijan, jer su u njegovo doba već suvišnimi bili, dokinuo. U Panoniji je, kako se čini August bio odabrao Sisciju, da bude glavnim branikom rimske vlasti, ali je već Tiberije smjestio logore na Dravu, gdje je jedan sigurno bio u Poetoviju (Optuj u Štajerskoj) na norijskoj medji. Na Dunavu nije za vladara iz julijsko-klaudijske kuće bilo logora nego ga je samo branilo rimsko brodovlje. Vespasijan dokinu i dravske logore, te osnuje kao glavni logor Panonije Carnuntum (Petronell na Dunavu) i kraj njega Vindobonu (Beč). Moesijski su logori bili Viminacium (Kostolac kod Biograda) i Singidunum (Biograd) u gornjoj Moesiji. Kada je Vespasijan dokinuo dalmatinske logore, premjestio je tamošnje legije u Moesiju, valjda u blizinu Viminacija. Dolnju su Moesiju u prvi kraj branili thrački kraljevi. Medja na srednjem i donjem Dunavu postala je od vremena rata sa Dačanima još važnijom od one na Rajni, te mjesto dva glavna zapovjedništva nalazimo od Domicijana tri, a od Trajana pet (gornjo i donjo panonsko, gornjo i donjo moesijsko i dačko) sa ukupno deset legija. Novi su legijski logori metnuti u donjoj Moesiji u Novae (kod Svištova), Durostorum (Silstrija) i Troesmis (Iglica kod Galca) a u donjoj Panoniji u Acumincum (Stari Slankamen) nasuprot ušća Tise u Dunav. Dacija je dobila za Trajana jednu legiju kod Apula (Erdeljski Biograd — Karlsburg) a za S. Severa drugu u Potaisu (Thorda). Logor u Acuminku dokinu valjda Hadrijan i premjesti tamošnju legiju u Aquincum (Budim), a valjda je i u isto doba došla jedna od gornjo-panonskih legija u Brigetium (Uj Szöny nasuprot Komoranu).

Na Eufratu i u Siriji stojale su suprot Parćana pod zapovjedništvom syrskoga namjestnika četiri legije: III. Gallica, VI. Ferrata, X. Fretensis i XII. Fulminata. Gdje su logori syrske vojske bili, za sada se nezna sasvim sigurno. Spominju se logori u Antiochiji, Raphanea i Samosati, a na Eufratu je bio glavni logor u Zeugmi (nasuprot Biredjiku). Za Vespasijana dobiše Palaestina i Kappadocija posebna zapovjedništva, te su u potonjoj bili legijski logori u Satali i Meliteni Trajan ustroji arabsko zapovjedništvo sa logorom u Bostri, a S. Severus razdieli syrsko zapovjedništvo na dva: coele-syrsko i syrophoeničko. Od toga su vremena stojale i nove dvie legije u mesopotamskim logorima kod Resaine i Nisiba.

Egipatska posada sastojala je od dvijuh legija (u prvi kraj tri): III. Cyrenaica i XXII. Deiotariana, te je logor bio pred samom Aleksandrijom. Od Domicijanova vremena bila je tu samo jedna legija.

Osvojivši Rimljani za Klaudija I. Britaniju,¹ u koju su u prvi kraj poslani četiri legije, valjalo im je pojačati one posade, koje su ih morale odstupiti. Klaudije pridiehi porajnskoj vojsci novoustrojene dvie legije: XV. Primigenia (postradavši u batavskom ratu spojena je sa legio VII. Galbiana u novu legio VII. Gemina, koja je smještena u Leon u Hispaniji) i XXII. Primigenia. Za sigurnost alpskih zemalja i Italije ustroji Nero 28. legiju I. Italica, te ju u prvi kraj smjesti u Lugdunum (Lyon) na Rhodanu.

Kada je g. 68. došlo do ustanka proti omraženoj Neronovoj vladi, povuče ovaj za svoju sigurnost momčad sa mornarica u Raveni i Misenu u Rim i pošalje Misensku protiv Galbe u Hispaniju, ali se ova odmetnu od njega i priedje na stranu njegovog protivnika, koji od nje ustroji novu legio I. Adiutrix, dočim je od rimskih građana iz Hispanije načinio legio VII. Galbiana (prijdevak je inače dvojben). I ravenski mornari zatraže od Galbe pri njegovu dolazku u Italiju, da ih svrsta u posebnu legiju, ali on to ne učini, već ih dade većinom sasjeci. Ovu momčad složi Otho in numeros legionis a Vespasijan, koji je i druge neke legije preustrojio, davši im ujedno nova imena, ustroji iz nje novu legio II. Adiutrix Pia Fidelis, tako da je rimski država za njega brojala 30 legija. Taj se broj snizi

¹) Britanski su logori bili Eburacum (York), Isca (Caerleon) i Deva (Chester) a neko vrieme i Viroconium (Wroxeter kod Shrewsburya) i Lindum (Lincoln).

valjda za Domicijana, kada su propale legio V. Alauda i XXII. Deiotariana, ali ga Trajan opet postiže ustrojivši legio II. Traiana (u Egiptu) i XXX. Ulpia Victrix (na Rajni). M. Aurelije nadomjesti IX. Hispana i XXI. Rapax sa dvie nove II. Italica (u Noriku) i III. Italica (u Rhaetiji) a za Septimija Severa, koji je ustrojio I. II. i III. Parthica (od kojih je druga dugo vremena stajala u Italiji, a ostale u Mesopotamiji), bile su svega 33 legije.

Ciela je ova vojska već od Augustova vremena smještena bila u pograničnim pokrajinama, da brane državu od barbarskih napadaja. Ako je drugdje u državi samoj bilo još nepodloženoga ili nemirnoga žiteljstva kao u nekim gorskim predjelima male Azije, smjestila bi se onamo po koja kohorta, koja bi ga na uzdi držala. Stalnu posadu je inače imao samo Rim, gdje su bili praetorijanci, cohortes urbanae i vigilum, te Lugdunum i Karthago, gdje je bila po jedna kohorta stražara, uredjena poput rimskih.

Da ne preotme maha gusarenje obstajale su dvie mornarice pod zapovjedništvom dvojice praefekta, smještene u Misenu kod Napulja i u Raveni, koje su u drugim nekim lukama imale detaširane odjele. Manje flotile na crnomu moru, na medjašnjim riekama i na nekim jezerima podpadale su pod namjestnika dotične provincije.

Svaka se je legija mogla smatrati posebnim vojnim odjelom, te je sastojala od 6100 pješaka i 730 konjanika, koji su bar obično bili rimski građani, Oni su bili razvrstani na 10 kohorta po 6 centurija. Jedino je prva kohorta imala 10 centurija, te je brojala 1105 pješaka i 132 konjanika, dočim je u ostalim bilo po 555 momaka i 66 konjanika. Zapovjednici kohorte bili su vojnički tribuni a centurije su stajale pod centurijonima, kojih je dakle bilo u svakoj legiji 64. Od ovih se je prvi po činu zvao primus pilus drugi primus princeps, treći primus hastatus i t. d. Uz svakoga centurijona bio je po jedan niži častnik (optio). Osim rimskih građana pripadalo je svakoj legiji još do 4000 i više momaka raznih narodnosti, koji su, razvrstani u odjele po 500–1000 momaka, služili ili kao lahkooružani pješaci (cohortes auxiliae) ili kao konjanici (alae), a zapoviedali su im vojnički tribuni i praefekti viteškoga čina. Svaka je legija imala i neki stanoviti broj ratnih sprava (ferramenta, machinae, tormenta), tako da su u njoj bile zastupane sve vrsti oružja.

Carski legati, koji su zapoviedali legijama i pridieljenim jim

pomoćnim četama, često puta svoje časti nisu dobili radi svoje sposobnosti, već su tu uplivala visoke gospodje ili moćni carski libertinci. Momčad legija rekrutovala bi se iz rimskih građana gornje Italije i provincija, dočim je italsko žiteljstvo obično služilo u praetorijanskoj četi. Mnogi bi doduše Italci služili kao dobrovoljci u posebnim kohortama civium Romanorum, kod kojih je služba bila mnogo laglja nego u legijama. Gubitak se je obično nadomještavao dobrovoljcima, a ako ih nije dosta bilo i novačenjem. Odličniji građani začeli bi službovati odmah kao centurijoni, te su izsluživši, u svojim municipijima bili veoma ugledne osobe. Kao znak svoje časti imali su centurijoni batinu (vitis), kojom bi sami kaznili vojnike, koji su što skrivili. Mnogi su to znali činiti u tolikoj mjeri, da su jim vojnici dali nadimak »baculus«, kojega je gdjekoji kasnije sasvim ozbiljno kao dio svoga imena zadržao. Centurijoni nosili su na glavi građanski vienac od hrastova lišća a kacige su jim bile uriešene konjskim repovima. Ovi su ljudi bili obično veoma pouzdani i izkusni, što se od viših častnika ponajviše baš nije moglo reći. To su naime bili mladi ljudi iz najodličnijih porodica, kojima je samo do toga bilo stalo, da službom u vojsci unapriede svoju građansku karijeru i da što brže dodju do viših magistratura i do mjesta u senatu. Izsluženi bi centurijoni dobili lijepu odpravninu i stupili bi u civilnu službu kao praefekti ili prokurator, za koje su službe i onako bili dobro usposobljeni, pošto su namjestnici centurijone obično upotrebljavali još za vremena njihova vojničkoga službovanja i kod uprave provincije budi kao zapovjednike u udaljenijim predjelima, budi da utjeraju porez i dugove, budi da rieše parnice glede medja izmedju pojedinih obćina, budi kao upravitelje rudnika, budi u kakvugod drugu svrhu.

I vojnici bi se u mirno doba npotrebljavali za druge svrhe, osobito za gradnje. Legije i kohorte imale su svoje vlastite ciglane, što nam dokazuje mnogobrojna ciglja sa njihovim pečatom. Vojnici su gradili i ceste, kopali kanale, da se osuše bare ili natope suhi predjeli, a u Sriemu su po nalogu cara Proba sadili vinograde. Ovo vječno poslovanje bilo je od velike važnosti, da se uzdrži vojnička stega, te su gdjekoji zapovjednici toga radi i suviše poslove naredjivali, samo da vojnike čim zabave. Tako je jednom neki zapovjednik dao preko zime sagraditi brodovlje, kojega nije ni trebao. Proživivši vojnici najbolji dio svoga vieka u logoru na medji, po obavljenoj službi nagradjivani bi bili zemljištem u istim medjašnjim

predjelima, te su tamo kao rimski koloniste sačinjavali velevažan kulturni elemenat. Naseljavanje rimskoga žiteljstva u negda barbarskoj zemlji bilo je i razlogom, da su se provincije brzo romanizovale. Jedino je na iztoku grčki živalj, podupiran od samih vladara, i nadalje prevladjivao.

Prof. Josip Brunšmid.

Predpovjestni spomenici vrličke okolice u Dalmaciji.

1. Svojim predpovjestnim spomenicima poznata je Dalmacija, kao i cijeli balkanski poluotok kome ona pripada, tek od nazad nekoliko godina. Prvi, koji je u tom pogledu svratio pozornost učenog svieta na Dalmaciju, jest prof. S. Ljubić. U svome »Popisu predmeta iz predhist. dobe u nar. zem. muzeju u Zagrebu«, koji je sa četiri table izdan u Zagrebu god. 1876., a namijenjen predhist. međunarodnome sastanku u Pešti, opisao je isti na str. 3. pod naslovom *Klinovi* i jedan predpovjestni klin iz kamene dobe nadjen u Dalmaciji, a jošte god. 1869. nabavljen za nar. muzej u Zagrebu. Kasnije se je naravski posvetila veća briga sabiranju predpovj. predmeta, te su danas u tom pogledu dobro poznata mjesta Dalmacije: Korčula, Pelješac, Hvar, Ugljan, Kućište, Sinj, Vrlika itd.

2. Što se tiče vrličke okolice, moramo napomenuti, da je ona svojim naravnim položajem, obiljem voda i množtvom špilja bila vrlo zgodnim boravištem predpovjestnome čovjeku. Njene špilje oko vrela Cetine poznao je i iztraživao već *Albert Fortis*, koji u svom „*Viaggio in Dalmazia*“ (Venezia 1774. II. 65.) kaže o njima: „*Alcune di esse ad onta della loro asprezza ed oscurità furono in altri tempi frequentate da uomini selvaggi, e forse anco feroci al paro degli orsi, e vi si vedono tuttora de' vestigi di muro fabbricati rozamente per vieppiù renderne forte et angusto l' ingresso.*“ Što se tiče zidova izpred pećina, isti se opažaju pred Vukovićevom pećinom u Cetini i pred pećinom na Kozjaku poviše Kieva, ali ti zidovi su djelo sredovječno, po čemu su te špilje bile zakloništem pred turskim nasrtajem. To se vidi odatle, što su zidovi providjeni puškaricama i zidani tvrdo mazom, dočim su predpovjestni zidovi obično prosto naslagano kamenje; a to bi se moglo reći samo o poznatoj velikoj špilji Cetinki (Milaševoj). U Kievskoj pećini moglo

je naći zaklonište do preko 1000 ljudi, a u Vukovićevoj u Cetini, koja idje podzemno cijeli klm., moglo je stati do 3000 ljudi. Opažamo, da smo te dvie špilje podpuno razgledali. Kievaska pećina sadržaje vjerojatno ostanaka predpovjestnog čovjeka, jer ima krasan prostran otvor, tlo suho i odmah nekoliko koračaja u blizini nalazi se druga špilja iste vrsti. Vukovićeva špilja u Cetini je novijeg postanja u neposrednom spoju sa dva bliza vrela, koja su nepresušna, jer primaju vodu iz njezinih pet neizcrpivih jezeraca. Ta špilja je uzorom za proučavanje o postanku vrela, te će joj riedko gdje biti ravne u tom pogledu. Vapnenasti sastav planina Dinare i Svilaje bio je prijatan razvitku špilja, kojih ove dvie planine imaju preko 50.

3. Godine 1876., putujući Dalmacijom, posjetio je prof. Dr. Ivan Woldrich i Vrliku. Svoja opažanja saobćio je u „*Mittheilungen der anthropolog. Gesellschaft in Wien*“ (Band VI. 1876. p. 45.) pod naslovom: „*Urgeschichtliche Notizen aus Dalmatien*“. Tu kaže, da je dao kopati u špilji iznad izvora Cetine (Cetinka) blizu Vrlike, i da je našao među hrbinama slabo pečenih posuda u dubljini od 7 stopa jedan *kremeniti trunc* (Feuersteinsplitter), 48 mm. dug. Isti g. profesor dao je i kasnije kopati u toj špilji po ovdášnjem trgovcu Ristoviću, te je tom zgodom nadjeno kostiju raznih izumrlih životinja i drugih predmeta, ali nam nije poznato, gdje je to sve objelodanjeno. Otvor te špilje je sada tek toliki, da čovjek može prilično lahko ući, ali je prije bio vjerojatno mnogo veći, nego je što u predpovjestno, što u povjestno doba po ljudima zatrpavan, da bude po neprijatelju što teže spažen. Kako je špilja vrlo velika, a tlo duboko, to bi trebalo velikih sredstava, da se sistematički iztraži

4. Kako se vidi bilo bi do sada u vrličkoj okolici nadjeno dosta malo predpovjestnih predmeta. Tomu se nije čuditi, kad se do nedavno nije znalo niti za rimske, kojima je ovaj kraj upravo posut.

Sustavno nije tih predmeta nitko iztraživao, a što se je slučajno i našlo, bacao bi narod obično natrag u zemlju, jer nije znao vrednote, niti mu je tko štogod za to davao.

5. Osim predmeta iz predpovjestne dobe, koje želimo ovdje navesti i opisati, poznato nam je jošte samo nekoliko takovih predmeta iz ovog kraja, nadjenih u novije doba, i to:

a). Dvobridna *sjekira*, čini nam se od serpentina, nadjena na gornjokoljanskoj *Gradini*, a sada u c. kr. muzeju u Spljetu;

b) *Bombak* iz kamenite dobe od šarolika kamena, nadjen na briegu nad Podosojem, a sada u jedne žene u Podosoju, koja nam ga je kao svog čuvara proti gromovima precienila, te ga s toga ne mogosmo nabaviti;

c) *Sjekirica* od tuča. nadjena na briegu nad Podosojem, a sada u zbirci hrvatskih starina u Kninu;

d) *Fibula* bez igle, t. zv. uvojka (Brillenspirale), nadjena na gradini u Baleku, a sada u zbirci hrv. starina u Kninu.

6. Tražeći prošle godine vrlički varošani blago u *Hrvojinoj tvrđji nad Vrlikom*, pa našavši mjesto blaga mnoštvo jelenjih rogovova, cievi od pušaka, noževa i drugih stvari, ozlojedjeni tim mršavim našašćem, podjoše kopati u jedan mali procjep odmah uz tvrđju, gdje u priličnoj dubljini nadjoše *veprov zub*, koji je na jednoj strani brižno zaoštren, ali mu je šiljak odkinut; dočim na protivnoj strani ne vidi se nikakove radnje, već je zub jednostavno odbit. Duljina sačuvana oštraca iznosi 3·8 cm., a najveća širina zarezna na zubu 2 cm. Zub je dug 19·5 cm., a širok na sredini 3 cm. Predmet u ostalom vrlo je sličan onome *veprovome* zubu, što ga prošle godine nadjoše gg. Dr. Ćiro Truhelka i Dr. Mavro Hoernes na Sobunaru kod Sarajeva (*Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, god. 1891. knjiga IV. str. 353).

7. Nedvojbeno najljepši je predmet iz ovog kraja jedna velika *Fibula*, što ju je našao seljak Kostur pod selom *Civiljanima* u svojoj njivi, a koju smo od njega za primjernu svotu nabavili.

Ta liepa velika fibula učinjena je na oblik okruglog pravilnog luka, osobito liepo urešena prostim pravilnim crtama i okružima, koji se kao i ciela fibula posve dobro sačuvaše. Luk je urešen s obe strane jednom jabučicom, a igla je prosti nastavak luka bez zavojke (Spirale), i to 5 cm. iza luka okrugla, onda 17 cm. četverouglasta, a napokon 10 cm. okrugla. Igla je na kraju jednostavno pregnuta i tim pregibom zapinjana za jednostavnu plosnatu kuku, koja naliči zmijskoj glavi, čime ciela fibula odaje na prvi pogled sliku zmije. Duljina luka od jabučice do jabučice iznosi 15·5 cm., duljina kuke od jabučice do vrha 32 cm. Ova fibula spada svakako medju najljepše primjerke svoje vrsti i glede veličine i glede izradbe, te joj posve slične ne mogosmo naći medju svom množinom izkopanih fibula na Glasincu u Bosni, niti drugdje.

8. *Fibula* bez igle od tuča, nadjena kod gradine u Baleku i po nama nabavljena. Fibula ima oblik luka, koji se naglo skoro

pravokutno svija u široku glavu (2.9 cm.), na kojoj se, mjesto tim fibulama običajne zavojke, nalazi priečnica, i istom izpod ove kukica, na kojoj se je okretala igla. Visina luka je 2.5 cm., duljina ciele fibule 6 cm., a duljina priečnice 3.5 cm. Luk je na pregibu urešen jabučicom, zapon je duguljast i završuje drugom uresnom jabučicom.

Od te vrsti fibula nadjen je na Glasincu samo jedan primjerak. Oko Jajca nadjeno ih je više, te se sad čuvaju u manastiru Fojnici (Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegov. god. 1890. knj. I. str. 82.) Naš se primjerak od ovih samo u tome razlikuje, što ne ima zavojke, već priečnicu urešenu na svakoj strani jednim okomitim i dvjema kosim zarezima.

Tu vrstu fibula, idući na zapad, nalazimo sve češće. Među starinama iz Prozora u ogulinskoj županiji, što se nalaze u zagrebačkomu muzeju, vidjamo taj oblik vrlo često, a među starinama iz hallstadskog doba (iz Waatscha u Štajerskoj), dobar dio fibula učinjen je po istome uzoru.

Osim te fibule nadjeno je oko baleške glavice više fibula raznog oblika, ali najviše uvojkâ (Brillenspirale), od kojih se jedna nalazi u ovdašnjem občinskom uredu, vrlo dobro sačuvana. Označuje tu uvojkju osobito treći manji uvoj, koji se nalazi odzada okomito na glavnima, smotan od iste žice, a služio je nedvojbeno za laglje držanje fibule, dok bi se ista zapinjala.

9. Ti predpovjestni predmeti, nadjeni slučajno, ponukaše nas, da pri iztraživanju starohrvatskih i rimskih spomenika posvetimo veću pažnju i predpovjestnim predmetima, i to tim više, što se ovaj kraj nalazi na medji Bosne, u kojoj je u novije doba nadjeno toliko različitih predpovjestnih predmeta, da je svojim i te vrsti bogatstvom obratila na se pažnju celog učenog svijeta. Toga radi izveli smo nekoliko manjih pokušaja, koji prilično uspješe i koji će donekle pomoći učenome svijetu, e da rieši, u kome spoju kulturnog razvitka bile su u ono doba te dvie danas bratske zemlje.

Evo opisa pokušaja i nadjenih predmeta.

10. Na zapadnoj strani cetinskog polja, na manjem strmom brežuljku uz kuće Foićeve, vidi se velika gomila srušena kamenja, koja opasuje brežuljak, i medju njom desetak manjih humaka, nabacanog kamena sa promjerom od 5—8 m. Gomila je najveća sa lahko pristupne strane od kuća Foićevih, te je na toj strani sačinjavala čvrst obranbeni zid. Gradina je bila jedna od manjih ovdašnjih gradina, a ima promjer od 50 koračaja.

Iz te velike gomile vade seljaci od njeko doba kamen za gradivo, a pri toj radji nadjoše medju kamenjem mnogo raznih predmeta kao: lanac, koji svršava na jednoj strani velikom karikom, a na drugoj kukom za vješanje (taj lanac je sličan mnogo današnjim lancima, na kojima po Dalmaciji vješaju lonce za varenje; a iste vrsti lanac vidjesmo u Much-ovoj: *Sammlung von Abbildungen vorgesch. oder frühgesch. Funde aus den Ländern der österr.-ung. Monarchie*); malenu pločicu od tuča, s jedne strane liepo urešenu (sada u nas); raznog željeznog alata i oružja, i napokon, na naše veliko začudjenje, jedan komad ornamentike, posve jednake onoj iz hrv. dobe u Kninu. Taj komad, dug 26 cm., širok 18 cm., nadjen je na sjevernoj strani gomile, koje je 4 stope duboko, nedaleko glavnog ulaza u tu bivšu tvrđicu. Urešen je s jedne strane pravortnom trostrukom pletenicom, a sa druge stupčićima na oskok. Da je u istinu tu nadjen, osvjedočili smo se ponovnim potankim izpitivanjem, budući je stvar za našu stariju povjest od velike važnosti, osobito jer je nadjena na tome neobičnome mjestu. Sada je u nas.

Odmah uz mjesto, gdje je nadjen taj komad ornamentike, izveli smo pokušaj odkapanja (24. i 25. stud. pr. g.), i našli jedan trobridni vršak od sulice i jedan bombak (prešljen) od ilovače, vrlo sličan onome sa gradca kod *Kusača* i u obće glasinačkim bombacima, osobito onim sa nekropole oko Vratnice, pod Lazama i oko Borika (*Glasnik*, god. 1891, knj. IV. str. 356 i 362; god. 1889., knj. III. str. 35—44). Promjer je bombaku 4·7 cm.

Pošto nam ciela ta gradina odaje sliku predpovjestne utvrde, budući gradjen zid bez maza, a u njojzi se nalaze gomile, običajne na takovim predpovj. mjestima, to se moramo pitati, odakle na tome mjestu starohrvatskih spomenika? Na to pitanje teško je odgovoriti, jer je to prvi nalaz na takvom mjestu. Mi ipak mislimo, da je taj spomenik na svome prvotnome i pravome mjestu, te da nije tu slučajno dospio, jer u blizini neima nigdje hrv. spomenika, sve do 5 klm. odaljenog sv Spasa pri vrelu Cetine. Pa ako bi bio tu donesen, kako je dospio duboko usred gomile? Trebalo bi najprije dokazati, da je ta predpovj. gomila bila ponovno podizana za obranu, te da je taj komad tako u kašnje doba u nju dospio. Medjutim nije sve predpovjestno, za što mi ne znamo kad i kako je postalo, a da je tomu tako najboljim su nam dokazom stećci, koje su mnogi držali prastarim grobovima, a kad tamo, oni sižu

vrlo daleko u srednji vjek! S toga držimo tu gradinu starohrvatskim *gradištem* u smislu Zoriana Chodakowskoga, koji kaže, da su «takova gradišta bila, zato, da se u njih sabere narod na obranu, a u mirno doba, da su u njih žrtvovali.» Stari Hrvati gradili su takove gradove »u svakoj župi na odličnom i povišenom mjestu. Tamo su se sastajali na svoje sborove, tamo su si žene i djecu stisnuli, ako su imali župu braniti od neprijatelja« (Smičiklas: Povjest hrv. I. str. 142—146).

Naš komad je vjerojatno odlomak uzvratnika, jer je nadjen blizu mjesta, gdje su bila vrata.

Te vrsti gradina imade u ovoj okolici šest: na *Kievu*, gdje je danas župna crkva, na brežuljku, koji je bio dobro utvrđen i prostran, i gdje se nalazi i danas desetak stećaka; nad *Kotlušom*, jedna od najprostranijih sa preko 100 gomila, a u njenoj neposrednoj blizini groblje sa 40 stećaka, u blizini koga su dvije osamljene gomile sa promjerom od 8—10 m.; kod *Foića*; *Barišićeva* gradina iznad vrela Cetine; gradina uz Cetinu nad *Kosorima*, i napokon gradina na briegu medju *Vinalićem* i *Garjakom*, gdje ima oko 50 gomila, a nešto podalje od ovih na istom briegu jedna ogromna i više manjih, a u njihovoj blizini, poviše kuća Biukovih nad *Vinalićem*, oko 60 stećaka sa malešnom crkvicom medju njima. Njeke od ovih gradina su upravo strateški odobrane i utvrđene sa više redova zidova od prosto naslaganog kamena. U jednim se nalaze gomile i u ovim grobovi, dočim se kod drugih vide samo utvrđni zidovi, treće imaju u blizini stećke (nad *Kotlušom* i nad *Vinalićem*), a na kievskoj su stećci u samoj gradini.

Slične su ovim utvrđama, ali skoro posve srušene, gradine na *Baleku* i nad manastirom i vrelom *Dragović*. Od sviju pako razlikuje se okrugla *Biukova* gradina na *Maovicama*, koja je učinjena umjetnim nasipom, a posve slična onim oko *Sane* u *Bosni* i onim u *Istri* (*Glasnik*, god. 1891. knjiga IV. str. 431—445: *Much: Sammlung* etc.). Oblik i sadržina tih gradina kaže nam, da su iz razne dobe.

11. Uz put, što vodi iz *Vrlike* u *Knin*, na njivi seljaka *Foića*, ukazao se je bio čriep, čvrsto u maz utisnut. Pozvani od seljaka, odkopasmo to mjesto dne 26. stud. pr. g. Pri odkapanju nadjosmo najprije veliki čriep, dug 50 cm., širok 40 cm., dobro pečen od ilovače. Pod čriepom i mazom je bio piesak (žar), a istom pod debelim slojem ovoga ukazaše se velike grobne poklopnice, brižno

stavljene i zasipane. Grob nadjosmo pun vode, koja je sa brežuljka lahko u nj ulazila kroz jednu pukotinu u kamenu, a teško izlazila, jer je grob bio dobro zazidan. Toga radi su predmeti stavljeni uz mrtca mnogo stradali. Grob je dug 2·20 m., širok 69 cm., dubok 43 cm., nad glavom i uz bokove stavljene su velike ploče, dočim je pod nogama zidan zidić. Grob je bio popodjen istim criepom kao što ga gore opisasmo. Od kostiju su nadjeni samo mali ostanci, jer su skoro sasvim od vlage propale.

Uz mrtca smo našli jednu cielu suznu bočicu (visoku 8 cm.) i od druge samo dno, te jednu veću staklenu posudu poput veće čaše, ali razbitu, a sačuvao se je samo gornji najširi dio i dno. Promjer dna je 42 cm., a gornjeg diela 7·7 cm. Osim toga nadjosmo jedan predmet od kosti i jednu prilično sačuvanu fibulu. Predmet od kosti je igla za vlasi, urešena jednim okrugom, koji je rešen prostim crtama. Igla se je pri vadjenju raspala na tri komada.

Nadjena fibula je od tuča, a ima oblik luka i liepo je ornamentovana. Duga je 6·5 cm., priečnica 5·5 cm., visina luka 3 cm., a dužina zapona 3·5 cm. Vrlo je slična onoj fibuli, što ju je našao g. Franjo Fiala kog Ljubuškog u Hercegovini, samo je nješto manja, i ne ima sprieda treće jabučice (koja je vjerojatno radi vlage otpala), već samo po jednu na svakoj strani priečnice. Priečnica je urešena posve jednako priečnici one fibule, što ju je našao g. rudarski satnik V. Radimsky na gradini kod Srebrenice u Bosni (Glasnik, god. 1889. knj. III. str. 90; god. 1891. knj. I. str. 17).

Te vrsti fibule su karakteristične za svršetak trećega vieka i za cieli četvrti viek poslje Hrista, a nalaze se vrlo često po rimskim štacijama, čega radi moramo uzeti, da je naš grob iz te dobe.

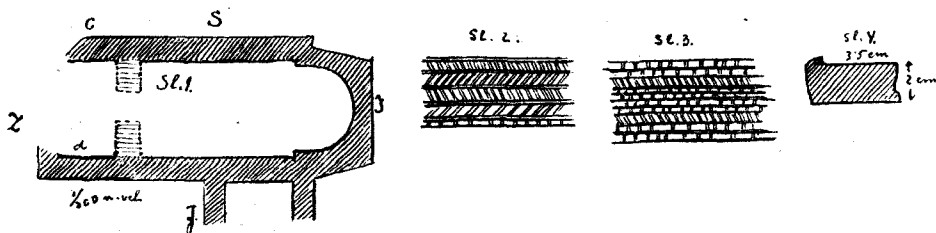
12. Dne 14. i 15. prosinca pr. g. izveli smo pokušaj na starinskom groblju, što leži na Kozjaku iza vrličke tvrđje. Tuda se je prije više godina širila gusta šuma, a sada je gola ledina i stiena, koju lomi led i vrućina, a bura raznosi i ono malo zemlje, što se je sakrilo medju goli kamen; s čega je uništeno mirno počivalište mrtvih tog groblja, te sada vire iz zemlje gole kosti, koje samo gdjegdje na pol pokriva hladna ploča.

Odkopali smo oko 20 grobova, od kojih su njeкои pravilno gradjeni ili bolje složeni od prostih nekresanih ploča, dočim samo u jednoj opazismo nješto prostog maza. Njeкои su gradjeni poput grobova, što ih i danas u Dalmaciji seljaci obično slažu, t. j. u

izkopan grob metnu sa svih strana jednostavne oveće ploče, medju koje polože mrtea, koga onda pokriju pločama poklopnicama (položiv iste na postrane ploče bedrenjače), a na ove tek navale zemlju, dočim se u Hrvatskoj i drugdje baca zemlja neposredno na lies. Taj način pokapanja nalazimo obično po grobovima, koje pokrivaju manji stećci, dočim je pod većima stećcima grob obično čvrsto obzidan radi velike težine stećka.

(Sliedi konac.)

Ruševine staro-kršćanske crkvice Sv. Barbare na otočiću Sutvari prema selu Lumbardi na Korčuli.

Megju zamjernim ljepotama dalmatinskoga primorja zauzimalje bez sumnje uprav odlično mjesto onaj divotni skup otočića, što no je iz dubina morskijeh iznikao na prostoru megju istočnim krajem otoka Korčule i južnom obalom poluotoka Pelješca. Najveći je i gradu Korčuli najbliži Otok (Badia) sa franjevačkim samostanom iz svršetka XIV. vijeka. Otoku na jug nižu se otočići Kamenjak i Vrnik, obadva na glasu sa svojijeh kameništa. Otoku na istok, oko 1·5 pomorske milje daleko, stoji Maksan (Sv. Maksim), a njemu na jugu završuje četverokut prekrasni otočić Sutvara, udaljen od sela Lumbarde 1·3 pom. milje i to put sjevero-iztoka. Na Vrniku je selo od kakvijeh četrdesetak dimova, a stanovnici mu se bave isključivo kamenarstvom — dočim Maksan niti nije obragjen, a služi samo za pašu.

Sutvara je sad svojinom umirovljenog majora g. Josipa Griesmajera, a naslijedio ju je po ženi, od korčulanske porodice Dimitri.

Usried otočića podiže se oko 60 m. visok brežuljak u podan kojega se s podnevne i sjeverozapadne strane prostire oko $\frac{3}{4}$ hektara u vinograd obragjena zemljišta. Na sred njega se sad nahodi na pola srušena kućica tačno orijentovana smjerom od istoga k zapadu, sa ulazom na zapadnoj strani (v. sl. 1.). Ušavši u kućicu opazih joj u dnu polukružnu apsidu, te se uvjerih, da je gragjena na ostancim starinske crkvice. Z dvora se ne opažaju tragovi apside, jer završuje ravnim zidom s istočne strane, a samo su joj sjeverna i južna strana tako nagnute, da sa istočnom sačinjavaju u tlorisu kao raznosmjerne stranice istokračnoga inosmjernjaka. Pošto je u nutrnjosti oblijep samo čestimice sačuvan u apsidi, tako se jasno raspoznaje sastav starinskijeh ostanaka zida. Na nutrnjoj strani sjevernoga platna (sl. 3) megju ostalijem rukama pomanjeg kamenja opazit je dvije ruke (*a* i *b*) sastavljene od koso položenijeh pločica, koje potsijećaju na staro rimski sastav tako zvani *opus spicatum*, dočim su zasebice četiri ruke zida južnoga platna očito gragjene tijekom staro-rimskim načinom (sl. 2). U nadogragjenom sjevernom platnu bijaše od seljaka uzidan komad staro-kršćanskoga praga (presjek u sl. 4) podvratnika. Starinski temelji crkvice (*c* i *d* u sl. 1) opažaju se i pred pročeljem današnje srušene kućice. Sadašnjem ulazu služi kao nadvratnik preragjen stari nadvratnik u obliku ravna frontona sa plosno-rezanijem latinskijem križićem posrijedi. U mrtvo ugragjeni sadašnji dovratnici rek bi da zadrže još nekoliko ulomaka starinskijeh. U samom dogragjenom zidu kućice kao i u gomili kod nje našao sam ulomaka *stegula* sa zavrnutijem krajevima te nekoliko ulomaka *imbrica*, po kojima sudim, da je crkva bila pokrivena s njima. Sa crkvom usko spojeni, na južnoj strani, sačuvani su tragovi dvaju istosmjernijeh zidova, koji su mogli sačinjavati ćeliju za sakristiju (*diacanicum*). Veličanstvene dvije špilje, jedna pri vrhu a jedna pri dnu brežuljka na sjevernoj strani otočića izdjelane u jedrom bijelom vapnenjaku sa očitijem tragovima dugotrajne i sustavne kamenolomne rabote, izvršene sad više nepoznatijem načinom¹⁾, pokazuju da su u staro doba kamenari radili na Sutvari.

¹⁾ Današnji kamenari otvaraju kamenište s vrha te kopaju na niže sloj po sloj, tako da iskopaju tekom godina duboke jame sa okomitijem stranama, dočim spomenute dvije špilje i jedna na Vrniku, sad već porušena, pokazuju, da u staro doba nijesu ticali gornje slojeve nego bi počimali lomiti sa strane, te bi napredovali vodoravno u nutarnjosti brijege i pravili tako duboke i prostrane špilje.

Svakako je Lumbarda, pa i do nje stojeći otočići, naseljena bila od starijih Grka kako se doznaje po tolikijem ulomeim starogrčkog natpisa, što se još objelodanjuju u ovomu časopisu, imala je dosta mnogobrojnu naselbinu i za vremena staro-rimskih¹⁾, na Vrniku su kamenari radili u petom vijeku kao što dokazuje na njemu nagjen staro-kršćanski natpis²⁾ pa su već bili i pokršteni. Posto su dakle kršćanski kamenari živili na Vrniku već u petomu vijeku, to je lako da budu radili i na susjednoj Sutvari te i na njoj sagradili crkvicu, o kojoj ime otočića kaže, da je imala biti posvećena Sv. Barbari. Da crkvica svete Barbare ne može da bude gragjena puno kašnje od početka petoga vijeka dokazuje nam staro-rimski način gragjenja njezinijeh zidova i staro-rimske opeke njezinog krova, što jih je staro-kršćansko graditeljstvo naslijedilo bilo od staro-rimskoga. U selu Lumbardi opstoji i dan danas starinska crkvica s. Barbare, obnovljena 1728. god.³⁾, koja se spominje u dokumentu iz prve polovine XVa vijeka; prilika je dakle, da će ova bit sagragjena bila iza kako je napušteno Sutvarsko kamenište i oborila se od starosti crkvica na otočiću, čemu daje povoda misliti jednak oblik ove druge crkvice, ista orientacija i njezin položaj po kraj mora i baš prama Sutvari.

Da se je kršćanstvo postepeno i bezprekidno razvijalo u Korčuli i njezinoj okolici dokazuje crkvica s. Maksima napomenuta, svršetkom Xa vijeka na otoku Maksanu⁴⁾, natstupine slavensko-bizantinske na Otoku iz osmoga ili devetoga vijeka te natstupine i krstionica istoga sloga u Korčuli iz desetoga vieka.⁵⁾

U Korčuli, o Nikoljudne 1891.

Frano Radić.

¹⁾ Vidi moju raspravu u Старины god. IV. br. 1. „Ostanci rimske naselbine u selu Lumbardi na otoku Korčuli. str. 10—25 sa tri tablice.

²⁾ V. moj članak „Staro-kršćanski nadpis“ u Viestniku god. IX. br. 2 str. 37—38.

³⁾ Ta je godina urezana na ključu svoda apside.

⁴⁾ Vidi moj članak „Četiri stupčiča slavensko-bizantinskoga sloga u Otoku kod Korčule u Viestniku.“ God. XIII. br. 2 str. 43—45.

⁵⁾ Vidi moj članak u Viestniku god. XII. br. 3 str. 81—82.

Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini.

(V. Viestnik God. XIV. str. 7.).

CXVIII.

АСЕ ПИСА

Čita se: Ase pisa

СЪЖАНЬ

sužan

А

а

ДА

da

(ovo ДА bi mogla biti početna pismena imena, prezimena i roda).

Natpis je u gradu Blagaj (u Hercegovini). Pločica vapnena duga m. 0.25; vis. m. 0.12, ugradjena je u ćošak iznutra, kod grackijeh vrata.

CXIX.

□ ж

V Gj.

I ovo su početna pismena imena i prezimena kakva sužnja, te su ukresana na pločici kod spomenute pod br. CXVIII.

Kaže g. Risto Ivanišević, trgovac iz Mostara, da je nekoliko sličnijeh natpisa u gradu, al meni dosada nije pošlo za rukom, da jih uočim. Herceg je Stjepan najčešće prebivao u gradu Blagaju, pa ga se s toga i zove «Hercegovim gradom», ali ga Herceg nije gradio (kako to neki misle), nego samo popravio, a Blagaj je Porfirogenitov Χλούμ (V. «Српске области X и XII века» od Stojana Novakovića u knj. XLVIII. «Гласниѡа српског ученог друштва» str. 36—41). Svakako, Blagaj se nespominje u starije doba, te mu je ime na paloku istom god. 1423, to jest rečene je godine (Ѡ ГРАДЪ БЛАГАЮ. М. 328.) na 1 novembra vojvoda Sandalj dao neke povlastice Mlečićima, te se i po ovomu može držati, da ga nije Herceg Stjepan sagradio.

Mauro Orbini (384 p.) kaže, da je Blagaj primio ime od blaga «Et perche dentro i Principi Slaui sernauano i tesori, i quali nella lor lingua chiamano Blago, gli nacque il nome di Blagaj». Drugom ću se zgodom osvrnuti na ovo pitanje, te ustanoviti po prilici, kad je grad sagragjen, a za sada mi je napomenuti, da se ravnica kod Blagaja zove Bišće, pa se БИСЪЦЕ može uočiti u poveljama, jer je kralj Stjepan Tvrtko 1382 pisao jednu povelju НА БИСЦН Ѡ ПОДГРАДЫ. М. 202., a drugu Ostoja 1418 Ѡ БИСЦЪ. М. 280, a vojvoda je Sandalj imao vojvode С ВОНСКАМН Ѡ БИСЦЪ. P. 150. (Рјечник itd. I. str. 42.)

CXX.

Ⓞ . П .

КѢН . Н □ А Н О □ А

Cita se: O(Ⓞ)dje. p(očivajet).

Kći . Ivanova

za riječ **ОВЪДѢ** (hic) usp. Рјечник itd. II. str. 203. U novijim se natpisima čita obično **ЗДѢ** ili **ЗДѢ**, a navedeni je primjer rijedak. Svakako je natpis iz XVII. v., a to se može zaključiti po pismenima.

Utarak vap. dug m. 0.78; šir. 0.40; debeo m. 0.17. Ovaj je utarak sada ispred riznice stare pravoslavne crkve hrama svetoga Arhangjela Mihajila i Gavrila u Sarajevu.

CXXI.

Н С Х С

М А Р Б

ЗДѢ ПОУИВАЕТ РАБА БОЖІА u sv. УН**СТАНА ШѢН(ѢН) НОВАМѢА ХР****НСТЕ А СЪПРѢЖНИЦА ТО** u sv. НН**ДОРА ЪЗПОВИѢА НЕМАРА** u sv. АР**ПРЕСТАВІ СЕ КА Ђ****ТО 1765.**

Cita se: $\bar{I}s \bar{H}js$ (**МѢСТО ЛЬБНО РАИ БЫСТЬ** III. lesek. 129) M(jesto) l(bno) r(ai) b(ist) zde počivaet raba božija Stana šći Iovaš lića Hriste a supružnica Todora Čupovića nejmaru prestavj se va leto 1765.

Krst vap. vis. m. 0.55; debeo m. 0.16; u perima mu dulj. m. 0.36. Krst je na Bjelušanskomu greblju u Mostaru. Riječ nejmar isto je kao naimar (architetto), te je poznat u narodu Rade naimare, a naimarstvo je bilo u velike čašćeno. Držim, da je riječ postala od najam (**НАИМЪ**), te znači merces, pa je naimare ili naimar današnji proto (prvi majstor), koji zove naimnike (**НАИМЪНИКЪ** = mercenarius), da mu pomažu graditi.

Nadpis Trpimira bana hrvatskoga

našast u Solinskom Polju.

(Iz „Bullettino di archeologia e storia dalmata“).

Spomenici na kamenu iz dobe samostalne hrvatske dinastije, na kojim dolaze imena naših vladara, i kojim se od nazad malo

godina, bilo slučajno, bilo usljed redovito poduzetih izkopina, ušlo u trag, naime oni Branimira na Muču,¹ Pribine, Držislava, Svetoslava, i po svoj prilici Trpimira u Kninu²), ovi spomenici na kamenu, eto na sreću obogatili se novim nadpisom bana Trpimira, nadjenim nedavno u Solinu. O njemu biti će valjda obširnijeg govora u II. svezku *Hrvatskih spomenika iz dobe narodne dinastije*, no stoji dobro da se ob istomu reče malo rieči i u ovomu časopisu.

Ovi ulomak nadpisa bi našast slučajno mjeseca aprila t. g., u polju medju Klisom i Solinom, i baš pokraj potoka, što dieli granice solinskog i kliškog polja, u mjestu zvanu *Rižinice*, na sjeveroiztoku kuća Crmarića, pripadajućih i župi i poreznoj občini Vranjic-Solina, i to u medji medju vinogradom Mate i Antice Crmarića pok. Jerka, koji u Katast. Mapi Solina jest pod česticom br. $\frac{6099}{8}$ i vinogradom Marka Bobana pok. Nikole, koji nosi br. čestice 6102. U okolnostim našašća ovoga ulomka nema ništa osobita. Podpisani pošav na lice mjesta, mogao je doznati od vlasnika bližje zemlje Marka Bobana pok. Nikole, da se je tu prošlih godina, pri krčenju vinograda, nalazilo zidova, grobova i kostiju. Da li su ovi grobovi bili iz rimske ili sredovječne dobe, nebilo moguće doznati. Po cielomu ovomu vinogradu Marka Bobana, koji obuhvaća više većih i manjih medja, vide se i sada u prizidam ostanci starih zidova, od sitnog kamena i prilično lošim klakom, bez dvojbe iz srednjega vieka.

Liep je položaj ovog mjesta. Jest uprav na obronku Kozjaka, gdje se ovo brdo spušta, da učini uvalu, koja se zove Ruptina, kroz koju teče gorirečeni potok, koji nenosi osobita imena, ili zove se istim imenom ovog prediela. Ovo mjesto leži medju Klisom i Solinom, u solinsko-kliškom polju.

Poznato je iz starih spomenika, da je još za prvih bana, pa kraljeva hrvatske narodne dinastije, polje solinsko imalo veliku ulogu u kulturnoj poviesti našega naroda. U solinskom polju, koje se stere na zapad staromu Solinu, niz ravna Kaštela, sve do Trogira, bilo je osim Biača, više zgrada, manastira, crkava, zadužbina itd. Nego i u solinsko-kliškom polju, koje se stere na sjeveristoku staroga Solina, prema Klisu i Mravincim, na obronku Kozjaka i Mosora, nalazimo u starim spomenicim spomena o sgradam, crkvam, mana-

¹ Rad Jugosl. Akademije br. XXVI, str. 93 sl.

² Bulić — Hrvatski spomenici u Kninskoj okolici iz dobe narodne dinastije svezak I.

stirim itd., utemeljenim od hrvatskih vladara. Važna je u ovom obziru ova viest Farlatieva.¹ „Vel in una Spalatensi Dioecesi Coenobia Benedictina septem aut octo fuisse comperio; ex quibus tria sunt, quae ceteris antiquitate praestant, unum S. Petri, alterum S. Stephani, tertium S. Mariae; et cum vel in ipsis Salonae ruderebus vel prope ab illis constructa fuerint, de *Salona* cognomen illis fuit. Duo posteriora fundavit Helena regina Chrobatorum, ut Thomas Arcidiaconus tradit, prioris conditor ignotus est; nec vero absimile videtur fuisse Trpimirum, qui Petro Archiepiscopo gratificandi studio templum et monasterium ab se constructum Divi Petri Apostolorum Principis titulo ac patrocinio consecravit. Vetus aedificium adhuc extat, quamvis vetustate semirutum inter Clissam et Salonam, quod Hieronymus Bernardus esse illud ipsum opinatur, quod Trpimirus monachis Benedictinis exstruxit ac donavit“.

Medju raznim sgradam dakle, koje po starim dokumentim bijahu u solinsko-kliškom polju, bila je jedna, koje se razvaline, po viestima spljetskog kanonika Jerolima Bernardi, iz konca prošloga vieka, vidjahu još tada, a to bi po njemu bile razvaline manastira, što ban Trpimir bijase sagradio i darovao redovnicim Sv. Benedikta. Ovi bi manastir mogao biti oni, o kojem govori Trpimirova listina od god. 852² «construxi monasterium, ibique catervas fratrum adhibui».

U gorinavedenom vinogradu i opisanomu položaju, bi našast ulomak nadpisa. Sudeći po obliku imao je biti dosta dug, jer nije nego početak luka. Sreća da se je sačuvalo ime i ako malo okrnjeno. Sva su slova jasna, a zadnje okrnjeno nemože biti nego E, tako da je popunjenje i čitanje sigurno, naime:

PRO DVCE TREPIME[ro

Što je sledilo dalje nije lako nagovieštati, ali obzirom na oblik kamena, naime da je to po svoj prilici ulomak timpana ciborija, nadpis je bio valjda zavjetna smisla, t. j. da je za bana Trpimira bio podignut zavjetni oltar, spomenik itd. Da se ovdje čita ime bana Trpimira u latinskom jeziku Trepimerus, dočim u

¹ Illyr. Sac. III. p. 50.

² Rački Docum. hist. chroat. period. ant. illustr. n. 2 p. 3.

pisanim spomenicim¹ dolazi Trpimirus, ili Tirpimirus, to se daje lako protumačiti.

Što se nakita tiče, to je on sličan ulomku na tablici III. br. 1. Kninskih Spomenika. Vide se naime one obične volute langobardskog stila, Karlovinške dobe i dio repa fantastične ptice ili priličnije pauna.

Nije trudno opredieliti dobu ovoga spomenika. Ili je učinjen za života bana Trpimira (850—864), ili malo kasnije, jer i paleografija slova i nakit odaju IX, najkasnije X vijek.

Važnije je pitanje, kojoj je naime sgradi pripadao ovi žrtvenik ili zavjetni spomenik. Meni se čini da u vinogradu, u kojemu bi našast ovi ulomak, ima se tražiti jedan od onih manastira, o kojim je govora u navedenom citatu, u polju kliško-solinskomu, *de Salona*, a sva je prilika, da zidovi, pokraj kojih bi našast ovi ulomak, jesu dio onoga *vetus aedificium . . . vetustate semirutum inter Clissam et Salonam*, kojega se ruševine vidjale još prošloga vijeka, a valjda još nazad ne mnogo godina, jer i po kazivanju težaka i po spoljašnjem obliku vinograda opaziti je, da klačarda, koja se vidja po polju, jest u zadnje doba porazbijana. Ovi nadpisni ulomak pripadao bi dakle po svoj prilici manastiru, što je Trpimir sagradio ovdje za benedektince.

Svakako ovim ulomkom nadpisa², dobio se je liep prinosak za našu domaću poviest. Naš ulomak potvrđuje već poznatu polistinam³ činjenic, da se je hrvatski vladar u latinskom jeziku zvao s početka *dux*, i da to ime nosi jedan od prvih bana hrvatskih naime Trpimir; da se u solinsko-kaštelanskom polju, napose pako u solinsko-kliškom, imaju tražiti ruševine sgrada, manastira, za doba naše narodne dinastije, o kojim je spomena u starim poveljam, da se je ovim nadpisnim ulomkom opredielilo tačno mjesto, gdje se imaju ova iztraživanja voditi sigurnim uspjehom, naime Rižinice u Rupotini, pokraj Solina. Kad bi se htjelo ići malko dalje izkopinam, tada bi valjalo posegnuti i na Glavicu Sv. Petra⁴ nad

¹ Rački o. c. n. 2 p. 3; n. 12 p. 15.

² Čuva se sada u spljetskom muzeju pod br. 1647 kataloga nadpisa.

³ Rački o. c. Rad Jugosl. Akadem. knjiga XVII. str. 70 sl.

⁴ Ja sam mnenja, da „coenobium S. Petri“ koji je po navedenom citatu, bio takodjer ili u predielu ruševina staroga Solina ili ne daleko, nije bio na ovoj Glavici nego mnogo bliže Solinu, po svoj prilici u mjestu gdje je našast ovi ulomak nadpisa.

vrelom rieke solinske, gdje i dandanas podiže se novija crkvice posvećena ovomu Svetcu. Iza uspjeha postignutih najprije slučajnim pa redovitim izkopinam spomenika u Kninu i okolici iz dobe hrvatske narodne dinastije, opisanih u I. knj. Kninskih Spomenika; iza uspjeha postignutih kasnijim izkapanjem, koji se spravljaju za II knjigu; iza ovoga i drugih spomenika našastih zadnjih vremena⁴; vrieme je da se započmu sistematična iztraživanja hrvatskih spomenika u Solinskom polju. Uhvati je, da će to biti u nedaleko vrieme: hoće se sredstava, a ob uspjehu nije dvojiti. F. Bulić.

D o p i s i.

Kostajnica 15. ožujka 1892. — Veleučeni gospodine! Primjetba u Vašem veleciennem listu od 28 studena 1891, da je Kostajnica interesantna točka za arheološka iztraživanja, ponuka me, da izpitam ponajprije za temelj svakoga ovećeg zdanja ovdje, nu koja su žalibože riedka. — To ne osta bez uspjeha.

Preko u bosanskoj Kostajnici prigodom gradnje liepe jednokatnice za školsku porabu naišli su radnici pred dvie godine na dobro uzdržani valjda rimski vodovod, pak čudnovato da o tom do danas u javnost ništa prodrlo nije. Ta školska sgrada nalazi se uz glavni drum vodeći u Novi, Krupu i Bihač, te je isti vodovod jedva nekoliko koraka udaljen od toga drumu, a proteže se od zapada k istoku izpod jednoga brežuljka, kako Turci kažu, čak od vode Bubrarice, koja je pol sata od škole udaljena. Na licu mjesta našao sam nekoliko criepova 1 1/2 cmtr. debelih od vodovodnih cievi; dapače čuo sam, da su nekoje cievi ciele izvadjene; kamo su dospjele. neznam, nu ako imaju vriednost za muzej, nastojio bi bar da jednu dobijem. U blizini će sigurno biti i zidine grada zasute zemljom, za kojega ni jedan od bošnjaka neznade mi kazati; nastojat ću ipak, da mu u trag udjem čim nastanu ljepši dani, te ću Vas o tom bezodvlačno obavijestiti. Prije nekoliko godina našli su radnici kod jednog kamenoloma, nedaleko vodovoda, dva velika bakrena tanjira, koji se nalaze u posjedu jednoga bošnjaka, koj ih dao pokalajisati, te tim im starinarsku vriednost umanjio.

Polak ovih dviju izkopina bezdvojbeno je u ovoj krasnoj Unskoj dolini bila rimska naselbina, koje će ostanci jamačno sve više na javnu izlaziti.

⁴ Bull. di arch. e stor. dalm. 1890 Prilog k br. 1; 1891 str. 19 do 20; Viestnik hrv. ark. društva god. XI. str. 65 sl.; god. XII. str. 81 sl.; str. 113 sl.; god. XIII. str. 43 sl.

Jedan muhamedanac mi obeća pokazati staru kaldrmu (cestu), koja će valjda takodjer biti iz rimske dobe.

Moje udomaćenje, kao i dosta veliki poslovi nedozvoliše mi, da za sada ove stvari potanje izpitam, što ću svakako nastojati, čim ljepši dani svanu. S osobitim poštanjem. Jakov Pavelić učitelj i muz. povjerenik.

Razne viesti.

Veliko arkeologičko otkriće još lanjske godine dogodilo se je u kotaru šidskom sriemske županije južno od sela Ilače. Njeki seljak, kopajući na svom pašnjaku, izkopa dvie mjedene pločice, četverouglaste, sa svake strane rimskim pismom ukrašene (V. *Viestnik hrv. ark. društva 1891. br. 2*). Obe sastavljaju sve jedan spomenik (skopčane kako i luknje kažu) koj se obično zove *diploma honestae missionis*. Tim dobivali su izsluženi vojnici, na svom povratku u domovinu, u znak priznanja njihova junačtva i drugih zasluga, njevoja osobita prava, tu točno pobilježena,

Prolazeć mimo seljaka, neki gospodin opazi ploče u rukuh seljaka, koj mu ih rado ustupi za 20 novčića, ovaj pako jih pokloni svomu prijatelju odjel. inžiniru gosp. Teodoru Kuseviću de Blacko. Ovakav dragocieni dragulj veoma je riedak u muzejih; ovaj pako ima tu prednost, što je tako krasno sačuvan, da mu bez dvojbe premca nema, te se može reći *a fior di conio*, što mu pismo veoma razgovetno. Uslied ravnateljvih molba g. Kusević dragovoljno a veledušno pokloni te velevažne ploče arkeol. odjelu nar. zem. muzeja. Dar tako sjajan i skupocien zasluhuje priznanje ne samo od strane nar. muzeja dali i od one samoga naroda, komu je posvećen, a sam spomenik sačuvati će do vieka uspomenu veledušnoga darovatelja. Ovo je drugi ove vrsti u našem zavodu, naime uz onaj And. Tor. Brlića.

Napisani povoji jedne mumije u narodnom muzeju u Zagrebu. — Do tu nedavna pisani povoji jedne mumije, koja se čuva u narodnom muzeju u Zagrebu¹ kao dar Ilije Barića nadpopa i župnika u Golubincih, komu je ostavio u oporuci njegov brat Mijo perovodja kod kr. dvorske kancelarije ugarske u Beču, i koj ju, kako se kazalo, nabavio bi

¹ Čuva se u nar. muzeju još prije 21 prosinca 1865, kadno umrie muz. čuvar M. Sabljar, jer je nalazimo njegovom rukom opisanu u muzealnom popisu od njega sastavljenom. Od iste ruke potiče i nadpis, koj još sada stoji priliepljen nad mumijom. U svom popisu Sabljar bilježi dapače o škrinji: „U njoj stoji drob i povoji od gore spomenute mumije i komada listina napisatih na papirusu travi. I većina povoja ima pisama i hi-roglifa.“ Nego sada nema više ni traga u škrinji tim napisatim papirusima. Znao je dakle i Sabljar, da su povoji bili napisani.

na svom putovanju u Egiptu¹, smatrali su se od raznih vještaka, koji su jih proučili bili, kao egipatski. Sam prof. Brugsch, koj oštro izpita sedam komada njih (s prva iz maše odstranjeni, četiri su kašnje opažani i izlučeni, te jih sada 11.), neizreče odlučnoga suda; mislio je ipak, da mumija proizlazi iz Krete, a da je pismo na povojih po svoj prilici ono, koje se je rabilo na Kreti u najstarije doba. Timi se povoji kašnje najviše zabavljao englezki konsul u Trstu slavno poznati Burton, te je i o njih obširno pisao u svojoj razpravi „The ogham-runes and et Mushajjar. London 1879“, dodajući u 5 tabla nekoliko nacрта iz njih napravljenih velikom pomajom i trudom od njegova tajnika gosp. F. G. Cautleya. Po tih komadnih Burton osnova dotičnu azbuku, koja bi se sastojala od 25 znakova (pismena), broj, što no daje Plutark hiroglifom (V. Viestnik god. IV. 1882 br. 3. str. 91).

Poslie Burtona prouči naše povoje i ostalu zbirku Dr. Reinisch profesor egjiptologije na sveučilištu u Beču. On nadje u povojih navlastito spomenik neizmjerne vrijednosti. Toga radi potaknu muz. ravnatelja, neka uz nastoji o njegovu izdanju čim prije, te ostavi mu otvoreno pismo, u kom iztičuć važnost onih povoja, pružao mu način, da si pribavi pripomoć za dotične troškove. Ravnatelj obrati se na vis. vladu i na e. k. akademiju znanosti u Beču; ali od prve nedobi ni odgovora, ova pako odbi predlog.

Ali čestim posiećanjem našega muzeja po vještacih sve bolje se širi glas o riedkostih našega muzeja. Berlinski poštarski muzej žéli nekoliko naših predmeta u otisku, da svoj ureši, i dobije; dr. A. Wiedemann sveuč. prof. u Bonnu izdaje naše egjipatske nadpise kao osobite važnosti itd. Napokon prof. Brugsch moli, da mu se pošalju gori pomenuti povoji u Berlin na novo proučavanje, a u isto doba to isto zahtjeva putem vis. vlade u Beču i ondješnji sveuč. prof. dr. I. Krall, te se i ovomu po nalogu naše vis. vlade šalju.

¹ Po obavijesti primljene od preč. g. Mika Cepelića, biskupova tajnika u Djakovu, Barići potiču iz Semeljača kod Djakova, te i sada postoji njihova malena seljačka kuća. Sada od te porodice nepostoji nitko, doli od ženske linije nekoliko Ulricha. Jedan od ovih L. Ulrich, sada agent u Brodu, piše 7 ožujka g. Cepeliću uz obavijest primljenu od svoje matere, koja živi: „Pokojni moj djed Mija Barić bio je godine 1848 u Americi, te odonud doneo sa sobom tu mumiju. Mumija je dolazila iz Egipta. O mumiji nikakova pisma nema, nego veli moja majka, da je na omotu te mumije sve napisano, da se odanle sve pročitati može. Pokojni moj djed Mija nije tu mumiju svomu bratu Iliji ostavio nego svojima nećakima, t. j. Ivanu, Carlu i Emanuelu Ulrich po njegovoj posljednoj naredbi, a moj pokojni otac i stricevi moji su tu mumiju dali našem dje'u Iliji Bariću, da ju pokloni zagrebačkomu muzeju. Majka mi nadalje javi, da je jedan profesor kod nje bio, te tu istu mumiju kod nje prepisao“. Po g. Cepeliću pokojni Mija Barić poklonio je iza svoje smrti Semeljačkoj crkvi staru kopiju Guida Renia, Smrt sv. Petra, koju je opet preuzvišeni biskup Strosmajer od crkve za 200 for. prekupio i poklonio galeriji akademičkoj.

Proučavanjem na dugo pismena na onih povojih uvieri se prof. Krall, da se tu radi o etručkom spomeniku, i to o najvećem i o najvažnijem do sada poznatu (sa 1200 rieči). Po sudu pako prof. Brugscha pravost njihova stoji van svake sumnje, a g. Jul. Wiesner tvrdi, da je platno uprav staro-egipatsko, a crnilo starodavno, kakovo se nalazi na pravih mumija. Pravost potvrđuje i sam tekst. Prof. Krall dao je što bolje moguće fotografirati sve komade, te će dotična njegova razprava sa tablama do skora ugledati bieli svet. Ovaj će spomenik sve više raznieti kroz svet ime našega muzeja i slavnoga hrvatskoga naroda.

Izpravak rimskoga nadpisa nalazeća se u Vjestniku t. g. 1892 br. I. — Na str. 1. iznjeli smo nadpis otkrit u Vratniku Po mnenju slavno poznatoga epigrafičara gosp: prof. Hirschfelda taj nadpis ima se čitati: *I(nvicto) M(iithrae)*. Spelaenum cum omne impensa Hermes C. Antoni Rufi prae(ecti) veh(iculorum) et cond(itoris) p(ortorii) p(ublici) ser(vus) vilic(us) Fortunat(ianus) fecit. — Naveli bi cieli dopis, ali nam negdje zabasao.

Bullettino di archeologia e storia dalmata. Anno XIV. 1891.
 — **N. 5.** — Iscrizioni inedite. — Starinska iznašašća u Čitluku kod Sinja. — Dalmatia tributim descripta — La consorte di Hrvoja duca di Spalato contribuisse pell' arca di s. Dojmo. — Il monastero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano sull' isola di Pasmano. — Castel nuovo di Traù. — Supplementi come sopra. — **N. 6.** — Iscrizioni inedite. — Nadpis Trpimira bana hrvatskoga našast u Solinskom polju. — Dalmatia tributim descripta. — Diploma di Ladislao re d' Ungheria. — Privilegio di Slavogosto di Possedaria — Supplementi come sopra. — **N. 7.** — Iscrizioni inedite. — Mletački posjedi Dalmacije od XVI do XVIII vieka. — Starinske izkopine u Baleku. — Razne viesti. — Supplemento: la zecca di Ragusa. — **N. 8.** — Iscrizioni inedite. — Nomi e marche di fabbrica. — Starinska iznašašća na otoku Braču. — Starinarsko iznašašće na otoku Šolti. — Il reggimento di ser Gentile podestà di Spalato, a. 1357. — La congregazione gen. della Dalmazia fatta a Nona 1396. — Notizie varie. — Supplemento come sopra. — **N. 9.** — Iscrizioni inedite. — Le gemme dell' i. r. museo in Spalato. — Sarkofag od kamena našast u groblju sv. Stjepana u Spljetu. — Il reggimento di ser Gentile podestà di Spalato. — La congregazione gen. della Dalmazia fatta a Nona. 1396. — Supplemento come sopra. — **N. 10.** — Iscrizioni inedite. — Le gemme dell' i. r. museo in Spalato. — Il reggimento di ser Gentile podestà di Spalato. — La congregazione gen. della Dalmazia fatta a Nona 1396. — Supplemento come sopra. — **N. 11.** — Iscrizioni inedite. — Nadpisi iz dobe hrvatske narodne dinastije. — Le gemme dell' i. r. museo in Spalato. — Contributo alla questione sulla posizione dell' antica Delminium. — Rimski spomenici Vrljičke okolice. — Il monastero e la chiesa dei ss. Cosma e Damiano sull' isola di Pasmano. — Bibliografia. — Supplementi: Dvie Opatije e Zecca di Ragusa. — **N. 12.** — Iscrizioni inedite. — Scavi nell' antico cimitero cristiano di Monastirine a Salona. — Le gemme dell' i. r. museo in Spalato. — Sull' ubicazione di alcune località romane lungo l' antica strada litorale fra Salona e Narona. — Starinska iztraživanja u Imotskoj. — Il

reggimento di ser Gentile podestà di Spalato. — La congregazione gen. della Dalmazia fatta a Nona 1396. — Supplementi come sopra.

Старинар. Година VIII. 1891. — Бр. 2. — 1. Старо селиште у Барајеву. Од Јов. М. Жујовића, и М. Валтровића. — 2. Кратки опис римског споменика: „Трајанова табла“. Од Д. М. Павловића. — 3. Костолац код Зајечара. Од Мите Димића. — 4. Манастир Накривањски. Од Мијајла Ристића. — 5. Стара запустјела црква у кривој Ријечи и нова у Кожећину. од Н. Дучића. — 6. Белешка о Дечанима. од Н. Дучића. — 7. Печат пећске патријархије од год. 1759. Од Д. Валтровића. — 8. Стари манастирски печати. Од Епископа Никанора. — 9. Три писма калуђера из манастира Лепавине. Од Димитрија Руварца. — 10. Старине у планини Мојсињи околини. Од Мијајла Ст. Ризнића. — 11. Одговор г. Мих. Ристићу на његове допуне и исправке. Од Мил. Ст. Ризнића. — 12. Разне вести. — Б. 3. — 1. Старине у планини Мојсињи и околини (наставак и свршетак). Од Мијајла Ст. Ризнића. — 2. Средњевековне гротнице у Србији и Бугарској. Од М. Валтровића. — 3. Разне вести од М. В.

Odkriće srebrnih novaca na pusti Klisi kod Osieka. — У мјесecu проsinцу пр. г. нашли су неки радници, копajući šamac на добру грофа Eltza код Klise близу Osieka посуду punu srebrnih novaca, većinom из XIV. stoljeća. Нашаће су међу се раздјелили, али је ипак већу чест могао купити г. Nuber у Osieku за прilično јефтину циену. Један се је дио нашаће разсуо, на разне стране. Већина ових novaca потиче из добе угарско-хрватскога краља Лјудевита I. Великога (1342—1382), те показује у ав. главу crнца са napisом: † MONETA LODOVICI, а у rev. патријархални krst са napisом: † REGIS HVNGARIE наokolo. Било је у тому нашаћу и неколико србских и slavonskih novaca, а међу потонјима изтиче се као unicum novac nekoga bana Nikole, valјda Nikole Zeča, који је дуље времена ба-новao за Лјудевита Великога.

Veoma је чудновато, да kotarska oblast није ништа доznала о овому odkriću, premda се је о њему много govorilo и по Osieku, Vukovaru и drugdje. Ту је valјало upotriebiti naredbu visoke vlade од godine 1880. те spasiti га за narodni zemalјski muzej, kamo по праву spada. Bez sumnje би нашаoc bolje prošao, pošto muzej one stvari, koje može trebati, bolje плаћа од privatnika, који obično nedaju ни ефективне vrijednosti. В.

Znameniti nadpis. — Наš vrijedni dopisnik из Bakra г. М. Mazić obavjestio нас, да на равници код Bakarca налази се сад запуштена кућица пок. Gj. Ivančića dolског župnika, а уз кућу доста низак strem, кој се oslanja на два masivna и okrugla stupa vapnj. našasta под врhom Gubcem. Još је ту један isto takav ponješto у zemљи zakopan. Vjeroјatno да су то milјarski stupovi. Sva три imaju римски nadpis, али прва два су pokvarena и zamazana те јih г. Mazić није mogao за сада dovolјно pročitati. Treći је bolje sačuvan и glasi:

I · M · P ·

CAES ·

M · ANNIUS

FLORIANVS

P · F · AVG ·

Florianus je nasliedio brata Tacita g. 276, ali poslie tri mjeseca bje smaknut kod Tarsa od same svoje vojske, te zato njegovi su nadpisi i novci veoma riedki.

Kulturni Historie. Jeji vznik, razvoj a posavadni literaturu cizi i českou stručně popisuje Dr. Čeněk Zibrť. — V Praze 1892. — Veoma hvaljeno djelo i kod nas poznata pisca, te ga najtoplije preporučujemo.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Glavna skupština starinarskoga društva u Kninu.

Dne 28 prosinca 1891 bje obdržavana u Kninu peta glavna skupština kninskoga starinarskoga društva u dvorani hrvatske čitaonice pod predsjedništvom O. Luigja Maruna, u prisutnosti suodbornika i dvadeset i dvojice društvenih članova.

Predsjednik ju otvori poduljim govorom, u kom iztaknu važnost arkeologije mal da ne i za sve druge znanosti; kako se toga radi ova nauka i sve više širi, obradjuje i razgranjuje, te kako se i prava naša narodna iliti hrvatska arkeologija počela pomaljati od ne davna u Hrvatskoj glavno putem starinarskoga društva kninskoga, komu je cilj dvojakim načinom obradljivati ju, izkapanjem i sačuvanjem hrvatskih spomenika. Uvjerava, da se je već do sada toga blaga i dobrano sakupilo. Pita, kamo će se s njim? U Zagreb, Zadar, Spljet? Ne, odvrća, tu bi uz sjaj drugih spomenika tudjih naši pomrčali. Nastoji da dokaže potrebu samostalnoga središnjega arkeol. hrvatskoga muzeja. Veli, da za to nije još dakako obradjeno sve koliko treba, te da dosta za sada graditi hrvatskim starinam privremeni hram u Kninu, a medjutim udesiti priprave za svečani u onom mjestu, koje će se kao sgodnije prikazati.

Poslie predsjednika izviesti društveni tajnik dr. Miho Šimetin. Uprava nastojala je i nadalje putem izkapanja množiti sbirku, a proučavanjem zemljišta opredjeliti mjesta sve plodnija za rad.

Društveni pako blagajnik Josip Lovrić orisa pregled ekonomičkoga društvenoga stanja. Imalo se na raspolaganje 1551 for. 80 n., a izdalo se 1474, te je ostalo 75 for. 89 nov. osim glavnice 1500. Odbor je račune pregledao i sve našao u redu.

Zatim predsjednik javi, da vis. vlada radi njekih formalnih prigovora nije htjela potvrditi društveni pravilnik preinačen u društvenoj skupštini od 29 prosinca 1890. Pošto su svi prigovori vis. vlade prihvaćeni, zaključí skupština, da taj pravilnik preinačen stupa u kriepost, čim ga vlada odobri.

Stupa se sada na obnovu upraviteljstva, te jednoglasno bi opet izabran

za predsjednika O. Luigji Marun, za suodbornike, svi dosadašnji osim odstupivšeg gosp. Bernardia, te na mjesto ovoga bude izabran dr. Aur. Zlatarić, a kao član zamjenik g. Vid Petričević profesor u Spljetu. Potvrđeni su i dosadašnji pregledatelji računa. Kao članovi znanstvenoga odbora odabrani su: glavnim književnim izviestiteljem veleučeni g. Franjo Bulić, Sime Ljubić, dr. Mil. Šrepel, dr. Luka Jelić, O. Petar Milošević, a članom zamjenikom Frano Radić.

Pretresalo se je nadalje:

a) Gdje da se nastajuće godine 1892 obdrži godišnja glavna skupština. Primitljeno da ova bude u Kninu, a god. 1888 na Solinu.

b) Bje imenovan prof. Virgil Perić počastnim članom.

c) Dala se povlast upraviteljstvu, da razpolaze društvenim imetkom, kad bi to trebalo zato, da se uspjesi sgrada muzeja.

d) Na predlog g. Barića bje primitljeno, da se društvo obrati na pokrajinski sabor, moleć, da bi se popunili postojeći propisi za sačuvanje spomenika, i stvorio pokrajinski zakon o ekspropriaciji, u koliko bi to pristojalo djelokrugu njegovu.

e) Na predlog d. dra A. Zlatovića, da pošto za sada nije moguće nastaviti izkapanje u Kninskoj okolici neka upraviteljstvo za g. 1893 svoj starinarski rap u spljetskoj okolici usredotoči. Primitljeno.

f) Buduć da je po svoj prilici sv. Marija, prvostolnica hrvat. biskupa, ležala na grčkom groblju u biskupiji, te mnogi se spomenik tu pomalja, koj bi to potvrdio, gosp. Gjuro Šimunić stavi predlog, neka starinarsko društvo se obrati na centralnu komisiju u Beču, da bi ista providila zakoniti način, kako da se na tom groblju provedu potrebiti starinarski pokušaji. Primitljeno.

g) Gosp. P. Požar predlaže, neka se zamoli ista centralna komisija u Beču, da starodavnu crkvu sv. Spasa ležeću u vrelu Cetine na starohrvatskom groblju dade pročistiti i popraviti. Primitljeno.

h) Gosp. Tomić videć, da će do mala propasti grob Mladena III. Šubića u crkvi sv. Ivana u Trogiru, predlaže, da se društvo obrati na ono crkvinarstvo, neka onu ploču izmjeni novom identično izradjenom, a staru predade starinarskomu društvu za sačuvanje, i da se za to zamoli i ona občina.

i) Gosp. Giunio preporučuje upraviteljstvu, neka nastoji obavijestiti se, bili se mogla odkupiti starodavna karstionica iz dobe Višoslava Zahumskoga nalazeća se u Correrovu muzeju u Mletcih, koju su Mletčani iz Nina u Mletke odniali. Primitljeno.

k) Nalaže se upravi, da nabavi društveni pečat sa nadpisom: „Knisko starinarsko društvo“.

Tim se zaključi siednica, dajuć znak posebnoga pouzdanja g. predsjedniku sa živio.

Društvo imalo je do konca g. 1891 članova utemeljitelja 36, počastnih 8, redovitih 137, povjerenika 17.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Topusko.

U broju prvomu Viestnika hrv. ark. društva godine II., naime 1880. dosta obširno smo iztakli starine rimske, koje su se vremenom izkopale na tlu staro-rimskoga grada *Ad Fines* (Topusko) kao uvod u razpravu o ostancih njegove gotičke crkve, koji su najstariji do sada poznati spomenik čisto gotičkoga sloga. Našli smo onda samo devet pisanih spomenika na kamenu, kad evo slučajno ta se sbirka liepo pomnožala. Dobili smo naime nedavno od gosp. Andrije Rakića dalmatinca, sada načelnika u Topuskom, velecienjeno pismo, u kom nas obaviešćuje o novom otkriću nadpisa u onom mjestu. Evo njegovih rieči:

«Veleučeni gospodine!

Na mojoj livadi, koja se nahodi izmedju katoličke crkve i Benkova vriela u dosta nizkoj dublji, izkopao sam osam komada klesarskih kamena, koji su sasvim fino izradjeni, i na svakom latinskimi slovi postoji nadpis *Silvano* itd. Na šest pomenutih kamena još se pismo dosta dobro poznavava, dočim na sedmom kamenu malo se koje slovo razabrati može, a osmi kamen sasvim je sdrobljen, i na jednom komadu od istoga poznaju se samo tri slova t. j. v · s · m. Od ono šest nadpisa dobro sačuvanih šaljem Vam prepis, kako sam ga najbolje učiniti mogao, da Vaša Veleučenosť vidi, jesu li nadpisi od kakove važnosti, te ako jesu, da jih objelodani.

Još mi je Vašu Veleučenosť obznaniti, da se je kamen sa VIDASOLI, o kom u Vašoj razpravi pišete (I. c. p. 9), da ga je možda gosp. Dr. Rudolf Hinterberger u Štajersku sobom odnio, ovdje našao, i nalazi se sad kod ovdašnjega župnika velečastnoga gosp. Josipa Brežnjaka.»

Ali pošto u tih prepisih jasno se pokazivale njeke netočnosti, zamoli smo gosp. Rakića, da nam napravi i pošalje otiske od onih nadpisa. G. Rakić rado se odazva našoj želji, i posla nam otiske, po kojih evo nadpisa:

1.

S I L V A N O
S A C R V M A
V R E L V S D O
N C I V S · V · S · L L
M M I L · E G x G

Nadpis vis. 0·22, a šir. 0·19.

2.

S I L V A N O
S A C R
V L P · T A V R V
S · M I L · L E G · I
A D · E X · V O T O

Nadpis vis. 0·20, šir. 0·23.

3.

S I L V A N O
S A C R
C E P A S I V S
S E C V N D V S
M I L L E G X I I I
V S L L M

Nadpis vis. 0·19¹/₂, šir. 0·16.

4.

S I L V A N O
S A C R V M A
V R E L V S D O
N C I V S · V · S · L L
M M I L · E G x G

Nadpis vis 0·21¹/₂, šir. 0·19¹/₄

5.

S I L V A N O
S A C
P A P · T E R M
I N A L I S · E T
I V L · A T L I V S
M I L · L E G · X I I I
G · V · S · L · L · M

Nadpis vis. 0·27¹/₂, šir. 0·17¹/₂.

6.

S I L V A N O
F L A · A L B I
N V S · M I L
L E G · X I I I c
V · S · L · L · M

Nadpis vis. 0·24, šir. 0·22.

7.

Na jednom komadu jednoga kamena, koj je nadjen bio izdrobljen, čitaju se, kako je gori rečeno, slova V · S · M.

8.

Na osmom kamenu pako, koj je zadnji, po izvještaju gosp. Rakića, nahodi se urezano

S I L V A N O
S A C R

i drugo ništa». Vjerojatno, da je izkopana samo gornja strana ovoga kamena.

Ovdje nadovezuje g. Rakić još nekoliko viesti veoma zanimivih o ovom otkriću. «Nadjena kamenja bila su skoro na vrhu zemlje i izprevaljivani jedan kraj drugoga. U blizini nema traga ni zidinam, ni groblju, te ni opekam ili ma kakvoj ruševini. Nazad stotinu godina na istom mjestu bila je velika šuma, t. j. okrupno hrašće, a sada je nizka bara imenom zvana *Gjon*. Stari ljudi ne siećaju se, da je na tom mjestu postajala kakova sgrada ili štogod drugo, nego na sredini toga zemljišta tlo se dobroano diže, te je moguće, da je tu u starodavna doba bila nekakva sgrada¹, te kada

¹) Po svoj prilici Silvanov hram.

mi vremena preostane, točnije ću cijelu okolicu pregledati i iztražiti, nebi li se još štogod našlo. Nadje li se što, o tom će ubavješćena biti Vaša Veleučćenost*.

U koje doba spadaju ovi nadpisi, nije moguće točno opredjeliti. Po licu pisma i načinu poredanja čini se, da polaze iz druge polovice drugoga stoljeća. U ovih nadpisih spominju se tri rimske legije, naime:

LEG · I · AD*ju*trix

LEG · X · Gemina

LEG · XIII (LEG · XIII Gemina)

Po Mommsenu (Corp. Insc. Latin. III. p. 482. Hermaes vol. 3. p. 109.) sve tri ove legije došle su iz Njemačke u Panoniju koncem prvoga stoljeća il početkom drugoga; te *I adiutrix* stanovala je u *Brigetione*, *X gemina* u *Vindobona* a *XIII gemina* u *ad Flexum vel Carnuti*; ali znamo po istom za stalno, da su one ostale u Panoniji na vjekove.

S. Ljubić.

Predpovjestni spomenici vrličke okolice u Dalmaciji.

(Nastavak.)

Njekoji grobovi bili su složeni na mali okrug, načinjen od prostog kamenja, medju koje je nepravilno sasipalo kosti mrtca, koje je onda poklopilo pločom; ili su pako grobovi složeni na mali četverokut poput onih kod *Swinscoe Hill* u Englezkoj (Baer-Hellwald: *Der vorgeschichtliche Mensch*, Leipzig 1874, str. 356). Od predmeta nismo u tim grobovima ništa našli. Vjerojatno su ti mrtci bili spaljivani ili pako macerirani, kao što imamo primjer u gomili kod *Barakovca* blizu Foče, u Francezkoj, u jugoiztočnoj Španiji i drugdje, a taj običaj nalazimo i danas u Patagonaca.

Začudno je, da skoro u ni jednom grobu nismo našli kosti u običnom položaju, već sve smiešane, a glave okrenute ponajviše licem k zemlji. U nekotim grobovima bilo je pokopano više mrtvaca. Grobovi su većinom popodjeni pločom, a samo u jednom slučaju nadjosmo crip. Lubanje su sve dolihocefalne.

Od predmeta našli smo u pojedinim grobovima ovo:

I. a) Vršak koplja sa dva šiljka, dug 9·8 cm., od željeza;

b) željeznu iglu, dugu 10·3 cm., c) željeznu udicu, dugu bez pregnutog vrha 6·9 cm., d) željeznu kariku sa promjerom od 2·5 cm.

II. Dvije narukvice od tuča, jedna od proste tanke žice sa razširenim krajevima, koji su jednostavno urešeni, a druga od savijene žice bez drugog uresa. Promjer 5 i 6 cm.

III. Naušnica najjednostavnije vrsti: na tankoj mjedenoj žici visi komadić žutkastog stakla.

IV. Komadić željeza.

V. Četiri narukvice jednake veličine od tuča, sa razširenimi krajevima, koji su jednostavno urešeni. Nutarnji je promjer najbolje sačuvane narukvice 5·2 cm., a vanjski 5·9 cm.

VI. a) Tri komadića željeza, b) krasno sačuvana igla od fibule, duga 5 cm., i c) dvije narukvice od tuča, iste veličine i jednako urešene kao i one četiri iz prije navedenog groba.

VII. Petlja od zaponca i željezna karika.

VIII. Taj grob nam je dao najljepši nalaz: a) nož, dug bez drška 22 cm., a sa držkom, kog je mnogo odkinuto, 25·5 cm., b) komad vrlo šiljatog noža dug 14 cm., c) kariku od tuča sa promjerom od 1·5 cm., d) mali zaponac od tuča podpuno sačuvan sa petljom i jezičcem, dug 2·8 cm., a širok 1·5 cm., e) srebren prsten bez kamena (jer izpao) sa promjerom od 1·8 cm., f) okvir većeg rimskog zaponca od mjedi u promjeru od 2·9 cm., sa 4·5 cm. dugim jezičcem. Okvir je izvrstno sačuvan, a vrlo je sličan onome, što ga je našao na visoravni Rakitno u Hercegovini g. rud. satnik V. Radimsky, samo se krajevi našega ne približavaju toliko jedan drugomu, a maleni zavojci sačinjavaju pri pregibu okrugle otvore, i ne svršuju u jabučicu, već u oštar šiljak (Glasnik, godine 1891. knj. IV. str. 417).

g) Svakako najljepši je predmet iz tog groba jedna krasno sačuvana fibula. Ta fibula ima oblik luka, sva je liepo urešena, a osobito zapon. Od tuča je, duga je 8 cm., visina luka 1·5 cm., dužina zaponca 4 cm., dužina priečnice 4·5 cm., a dužina igle 4·1 cm. Priečnica je urešena u sredini i na krajevima jabučicama. U zaponu imade liepo i spretno učvršćen jezićac, koji je po svoj prilici služio zato, da čuva zapetu iglu, da slučajno iz zaponu ne izskoči. Fibula je u ostalom vrlo slična onoj prije opisanoj iz groba kod Joića, i onim dvjema nadjenim kod Ljubuškog u Hercegovini i na gradini kod Srebrenice u Bosni (Glasnik, god. 1889. knj. III. str. 90., god. 1891. knj. I. str. 17).

IX. Jedan komad bridaste, 5·4 cm. duge i 6 mm. široke šipke od tuča, liepo na krajevima urešene i providjene klincima. Vjerojatno komadić od kakvog uresa.

X. Zaponac sa petljom i jezičcem od tuča, dug 6 cm., a 3·1 cm. širok. Nadalje 2·5 cm. dug i širok okvir zaponca od tuča bez petlje i jezičca, i dva komada željeza, jedan od noža, a drugi od nječeg drugog.

XI. U tom grobu nadjosmo krugljastu urnu, pečenu prilično dobro od ilovače bez primjese krupnijeg pieska, sa običnom ručicom na jednoj strani, koja se odbila. Urna je visoka 14 cm., promjer joj je u sredini 11·5 cm., a urešena je samo prostim okruzima. Grljak u promjeru od 3 cm. bio joj je pokrit malim okruglim zaklopcem, koji se je pri vadjenju sav zdrobio. Nadjena je sasma napunjena crne zemlje. Vrlo je slična onoj maloj pateri, što je nadjena u Potirni na otoku Korčuli (Viestnik hrv. ark. društva, g. IX. str. 110).

XII. Urna duguljasta oblika, gore šira dolje uža, ima mjesto ručice na jednoj strani mali uzvisak, a dolje svršava posve oštro. Duga je (u koliko je sačuvana, jer dolje nješto odbila) 20 cm., najveći joj promjer 8·5 cm., a promjer grljaka 2·7 cm.

XIII. Mala urna sa ručicom, visoka 10·5 cm., promjer najveći 7·5 cm., a grljaka 2·4 cm. Pri odkapanju sa strane malo odbita, ali u ostalom dobro sačuvana, a urešena samo sa tri prosta kolobarića.

13. Nekropola nad Kotlušom broji preko stotinu gomila razne veličine. Jednu sa promjerom od 6 m. pokušali smo razkapat i nadjosmo jedan grob obložen i pokrit pločama, i u toj istoj gomili južno, nadjosmo kostiju na kupu, ali od predmeta ništa. Glava u grobu, složenom od ploča, bila je okrenuta ka zapadu.

14. Kojih desetak minuta od te nekropole SZ preko doline vide se na mjestu, zvanom Pjeskulja, dvije ogromne gomile, u koliko nam poznato, najveće u svem kraju, sa promjerom od 30 m. i više. Jedna je od druge odaljena kojih 50 korčaja. a okružava ih mnogo manjih gomilica. Na jednoj od tih velikih gomila našao je jedan pastir, prevrćući dokon kamenje, jednu četverouglastu iglu od tuča, dugu 20 cm. Igla je svinuta od udaranja kamenom, ali inače dobro sačuvana. Pri glavi se nješto razširuje i ima pravilno probušen otvor, iza koga se nalazi poveća jabučica, koja svršava u šiljak.

15. Na gradini nad Kosorima pokušali smo kopati na naj-

većem nasipu od kamena, ali ne nadjosmo ništa do tri debele ručice od lonaca i jednu čvrstu kariku pečenu od zemlje mnogo pomiješane sa krupnijim pieskom. Promjer joj je nutarnji 3·2 cm., a vanjski 7·5 cm.

Ta gradina ima osim utvrdnog zida na samom vrhu briega, sa lako pristupne strane, jošte tri druga utvrdna zida, koji se jošte dobro razpoznaju.

16. Prije nego se dodje pred veliku špilju Cetinku, nad samim vrelom Cetine, vide se na lievu ruku dvije velike gomile sa promjerom od 12—16 m.

To bi bili predpovjestni spomenici vrličke okolice, u koliko ih do sada nadjosmo i spazismo.

Pop Petar Stanić, župnik.

Sredovječni natpis na O. Mljetu (u Dalmaciji).

† HIC REQ	Čita se: † Hic req
ESCIT BA(NVS)	escit ba(nus)
DESSA PA	Dessa pa
TER MIRIS	ter Miris
LAVI ES BARDE	lavi es Barde

Pločica vap. šir. m. 0·26, vis. m. 0·21. Ova je pločica ugrađjena s desne strane sakrarija u slavnomu Benediktinskomu hramu sv. Marije u Lagu (Jezeru, na otoku Mljetu). Pločica se je osolila od duga vremena, te su njeka slova izjedena, te nesigurna, t. j. u riječi *Banus*, ono je *nus* potkorušilo se; u riječi *Dessa*, ona se dva s jedva razpoznaju; u riječi *Mirislavi* *Mi* je je nesigurno, te bi se moglo pročitati i *Borislavi*; u riječi *Barde* je *r* poput *l* svezana starobosanskim *ā*.

Nije mi poznato mjesto *Barde*, al je poznato *Barga*, t. j. *Comites Branivojenses ex Barga, oppido Chelmensis provinciae, oriundi*. S lijeve je strane druga pločica (objelodanjena je u Viestniku III. 1887., str. 87.), al nijesu udarene pknje:

✱ (kao ruža) IHQ · RE · QVI ·
 E · SIT · DO · BRO
 MR · CVM · OI · DO
 MO · SV · H · H · NI ·
 DNI · M · Q · Q · O ·
 X · X · V · I · I · I · I · O ·

Po Gj. Daničiću «Рјечникъ кнѣжевнихъ старина српскихъ» I. na str. 280. poznato je pleme **ДОБРОМИРНѢ**, t. j. «Vlastelin velikoga kneza Humskog Andrije **БОГДААНЪ ДОБРОМИРНѢ** humljanin 1249. M. 34.» Rek bi, da je između **ХПНПОРА ХРАМА СЕГО** na Mljetu, bio i spomenuti *Dobromir*.

Svakako, za spomenuti grad *Barga*, uzeti je za značenje riječ *brijeg*, t. j. *Brègava* (usp. Korijeni itd. Gj. Daničića str. 145.), a riječica Bregava (u Hercegovini) prolazi mimo grad Stolac, pa po značenju *Barga* je kao i *brijeg*, te je baš Stolac na brijegu. Tu je Stolac od davnijeh davnina, a današnje je njegovo ime od XV. v., jer je tu bio *stolac* (**СТОЛАЪ**) gospode Miloradovića. U kraj crkve sv. Petra na *Ošenićima* (kod Stôca) dva su stola ukresana u litici (Viestnik II. 1883.), te je na jednomu slijedeći natpis:

ПРЕСТО	□ОЄ□ОДЄ	Čita se: Presto	voeводе
СТНПАНА	МНЛО	Stipana	Milo
РАДО	□НКА	radovića	
А	ПОНО	a ponovi	
ГА (ili Ю)	□ОЄ□О	ga (ili ju, ako se govori u crkvi)	voevo
ДА	ПЕТ	da Pet	
АРЪ	СННЪ	ar sin	
МУ		mu.	

Po ovomu je zaključiti, da je drevna zahumska *Barga* (Brijeg, Bregava) u XV. v. za Miloradovića postala njihov *prestô* ili kako se i dan današnji zove *Stôlac*, a to je bio u posljednje doba i najžešći *baluard* (utvrda) porodice Rizvanbegovića, koji su se teško oprli *Zmaju od Bosne*.

Po navedenomu natpisu, u crkvi na Mljetu, ispada, da *Deša* nije ukopan u crkvi sv. Petra kod Trebinja (kako M. Orbini priča: Et passando da questa vita, fu sepolito a Trebinje nella chiesa di S. Pietro del Campo), nego baš u Bogorodičinu hramu u *Lagu* na Mljetu. Ovako isti Orbini o njemu piše na str. 244.: «Onde insuperbito Dessa, dominando im Chelmo fin a Cataro et in Zenta superiore, intitolandosi Bano, cioè Duca. E tutto il tempo della sua vita fù Signore in detti luoghi; nè il conte Radoslavo co' suoi fratelli mai gli potè rihauere. Questo Duca Dessa amaua la fede catholica Romana, la quale egli hauerebbe senza altro abbracciata, se no hauesse sospettato, che li suoi Baroni Slavi non lo

priuassero del dominio. Onde egli fù il primo, che l' anno del Signore 1151. donò l' Isola di Meleda, pertinente a Chelmo, à tre monaci, che furono, Marino, Simeone et Gioanni; alli quali concedette la detta Isola con tutti i terreni, entrate et huomini d'essa, com' appare per un privileggio, che stette prima molto tempo nella Chiesa di S. Michele, doue dal principio li Monaci habitauano in detta isola; et poi con processo di tempo, con l' aiuto del Signore di Chelmo e di Rassa e con l' elemosine de' Rausei fù edificata la Chiesa di Santa Maria, et il Monasterio per la stanza de' Monaci nel lago d'essa isola, com' ancor al presente si vede. Iddio perciò rimunerò Dessa e la sua progenie, che sempre furono signori et re di Rassa di suoi descendenti in sette generationi fin' ad Vrose imperadore. Il quale sendo dell' ottava generatione, perdè l' imperio, et morì senza figliuoli. Il Duca Dessa hebbe tre figliuoli, *Mirolavo*, Nemagna et Costantino, che furono huomini, et prodi in arme».

Po navedenome spomeniku ispada, da Nemanjići nijesu porijeklom iz Ljubomira kod Ljubinja, nego s Bregave, t. j. kod ravne Gabele; da Deša nije ukopan kod sv. Petra u polju kod Trebinja, nego u Lagu na O. Mljetu u sv. Mariji; a napokon, po svoj prilici, da mu je podigao spomenik *Mirolav*, jer ono nije zaludu pater *Mirislavi*.

Pregledao sam potanko stećke i ostalo kod sv. Petra u Polju kod Trebinja, ali tu nije ni traga, da je ukopan rečeni Deša, pa eto je držati, da je on izabrao, da se sahrani u svome hramu na Mljetu, a to mu je išlo po pravu kao ktitoru istoga hrama.

Vid Vuletić-Vukasović.

Izvješće o izkopinama na starohrvatskoj crkvi u gornjim Koljanima kod Vrlike.

1. U gornjim Koljanima, na lievoj obali Cetine, nalazi se mjesto odaljeno od Vrlike 10 klm., koje narod nazivlje Gradinom. To je liep brežuljak, koji se prema Cetini naglo spušta, dočim se prema kršnom Lupoglavu lagano pruža u veliku ravninu, pokritu daleko i široko množtvom ruševina rimskog grada, koji je ležao na tom krasnom gorskom obronku. Odmah izpod Gradine prema Cetini

nalaze se kuće Bokunove, Bodrožićeve i Kalinićeve, a izpod ovih steru se njive tih sela, na sredini kojih uzdiže se kamenit brežuljak, pokrit sa jedne strane grmljem, dočim se sa drugih strana uvlače u nj njive. Narod nazivlje taj brežuljak *crkvinom*. Taj brežuljak bio je pred dvadesetak godina pun raznovrstnih stećaka, ali ih težaci mnoštvo razbiše, da stvore nove njive i razsadnike. Sada se vidja jošte samo desetak stećaka razštrkanih po crkvini i okolnim njivama. Mjesto na kome su nadjene same ruševine stare hrvatske crkve, bilo je već tako obraslo grmom, da nije bilo moguće niti pomisliti, da pod njim leže ruševine kakove zgrade. Samome sretnome slučaju valja zahvaliti, da ta liepa stara crkvica, koja sa vise razloga ima osobitu važnost, nije ostala za uvijek sakrivenou. Negdje u kolovozu god 1890. išao je pisac ovih redaka po rečenim selima tražiti nadpise i razgledati rimske ruševine na Gradini, kojom zgodom pripoviedi mu težak Petar Džukela, da i on imade kod kuće dva šarena kamena, koja da je pred desetak godina našao na crkvini. Odosmo do kuće Petrove, koji nas odvede na svoje gumno, i tu pokaza dva kamena — dva ulomka hrvatske ornamentike sa nadpisima: PEA i ED SA POLO. To slučajno odkriće uputilo nas je na crkvinu, na kojoj nadjosmo nekoliko stećaka, a trag ruševinam jedva zamjerismo po zgodnosti položaja. Društvenom podporom odkapali smo tu crkvicu 11, 14 i 15 listopada god. 1890., a nastavili radju 7, 8 i 9 travnja t. g., o kome odkapanju čast nam je potanje izviestiti sljedeće:

2. Najprije očišćene su ruševine od grmlja, a po tom na najzgodnijem mjestu pokušano je naći zid crkve, što je odmah i pošlo za rukom. Odkrit je najprije kut svetišta A¹, odakle se je odkapanje nastavljalo uz sjeverni i istočni zid crkve. U samom kutu A nadjen je na taracu ovaj rimski nadpis: MAD (IVPAD?) DIAN(AE). Kopajući uz istočni zid svetišta 1.44 m. nadjen je drugi zid, koji se pruža uzporedno sa pobočnim zidovima crkve, a dug je 1.18 m. Prema kraju je srušen, a prvotno je vjerojatno sizio sve do stepenica svetišta. U tome zidu na kraju bio je uzidan kao prosto gradivo ovaj rimski nadpis: SIBI ET — CONI — ET SVI(S).

Kopajući uz sjeverni pobočni zid 3 m. došlo se je do triju primitivno od ploča učinjenih stepenica, na dnu kojih nadjena je oveća

¹ Nacrt odkopane crkve nije nam za sada moguće donieti, ipak ostavljamo dopisnikove citacije na ovaj nacrt odnosne.

ploča sa šupljinom u sredini, u kojoj su bili usadjeni kasnije nešto niže nadjeni stupovi, koji su po svoj prilici držali pregradu između svetišta i ostale crkve. Širina svih triju stepenica iznosi 86 cm. Kod c upravo uz stepenice nadjen je oveći komad ornamentike sa ovim nadpisom: OSCONSIRI ET CONEIRIARICO. Kod e uz stepenice nadjen je opet ulomak ornamentike sa ovim nadpisom: NVTERAPBSA. Kod f nadjeno je komada od stupova i krasan veliki stap sa celim donjim liepo ornamentovanim dielom, visok 1·41 m., širok 0·24 m., dubok 0·16 m. Kod g nadjena su dva liepa kapitela i ovaj rimski nadpis: VCIO — XXXV — SERAR.

U svetištu kod y nadjen je ulomak nadpisa: DM. Svetište je bilo sa dva zida razdieljeno na tri diela, koja su bila jednako duga t. j. 3 m., ali nisu bila jednako široka, jer sjeverni je prostor širok 1·44 m, srednji 1·80 m., a južni 1·58 m. Ti razdielni zidovi svetišta pružali su se po svoj prilici do stepenica, a kako su prvotno bili visoki, to nije moći naravski ustanoviti, dočim pako nadjena visina iznosi samo 96 cm.

Kod h su bila pobočna vrata, kod kojih se je razmjerno našlo najviše i najboljih spomenika. Sa nutarnje strane do samog praga nadjen je veliki rimski nadgrobni nadpis, ali tako iztrt, da se jedva gdje koje slovo mučno može razabrati. Ta srušena vrata ostala su u svome položaju kakogod su pala, a lievi veliki prag ležao je jošte svojim donjim krajem na donjem pragu, dočim su dva rimska oveća nadpisa, što su bila uzidana nad tim vratima, bila upravo poviše njega ujedno sa gornjim dobro sačuvanim pragom. Rimski nadpisi objelodanjeni su u Viestniku br. 2. god. 1891. str. 41. pod br. 1 i 2.

Odkapajući južni zid prema glavnim vratima namjerismo se na drugi nutarnji zid, u kome kod k nadjosmo za čudo u zid tvrdo uzidan liepi komad ornamentike, jednake ostaloj u toj crkvi nadjenoj, sa nadpisom: T ET CVM OMN. Na tome ulomku urezan je križ i ptica. Nešto dalje kod k uz srušen zid nadjen je ulomak sa nadpisom: S O BOLEHOSCAI ELIOS.

Kod l smo opazili trag stepenicama, koje su po svoj prilici vodile na chor. Kod nxo nadjeno je ulomka od stupova, a u zidu kod a bio je uzidan ovaj rimski nadpis: VAV MAXIMAE CON ET SIBI.

Uz sjeverni pobočni zid nadjen je samo gdje koji ulomak stupa i ornamentike, ali od nadpisa ništa.

Odkapanje nutarnjosti crkve svršilo je dne 15. listopada 1890.

Salidž u svetištu je vrlo liepo učinjena, dočim je u ladji crkve učinjena od prostih malenih ploča.

3. Pri nastavljenom odkapanju u travnju t. g. odpočela je radja kod τ na njivi Petra Džukele i nastavljena prema vz, i onda prema PRSB. Kod τ nadjen je u dubljini od 1 m. oveći ulomak ornamentike sa nadpisom: CONSRISE ET CONHIRMNRI CORC(O?) [Sonstriset et con(†)irmari coroj], a kod τ drugi manji nadpis.

Kod z nadjen u gromili kamenja liepo radjen četverouglat stećak, pod kojim u grobu bilo je zakopano pet ljudi. Stećak je dug 1·90 m, širok 0·87 m, visok 0·53 m., ndaljen od zida crkve 4 m., a jedini, na kome se vidi nješto pomnije radje.

Kod m, upravo na južnom zidu bio je grob sa stećkom, što pokazuje, da se je tu pokapalo i poslje propasti te crkve. Kod c nadjena je velika rimska ara, visoka 0·92 m., široka 0·46 m., a duboka 0·53 m., ali za čudo neima na liepo ugladjenoj strani nikakova nadpisa. Na gornjoj plohi ima udubinu, kao da je sto na njoj utvrđivano.

Pri kopavju izpred crkve nadjen je kod r ulomak natpisa: N?IR, a kod s nadjen je ozgo ravan zid, širok 1·61., koji je vjerojatno služio za to, da stećci budu ravnije na ostrmini ležali, jer bi se inače niz brdo spuzavali. Kod p je nadjen grob, u kome je bilo zakopano šest ljudi, ali u svim grobovima, kojih je nadjeno mnoštvo kod ž, nije se moglo ništa naći. Kod z u dubljini nadjeni su ostanci temelja njeke zgrade, koja je tako do dna srušena, da joj nije bilo moguće naći pravog oblika. (Grobovi su svi od ploča bedrenjača i poklopnica gradjeni, kakovom zidanom nema traga).

Važno je vrlo, što je nadjen komad ornamentike uzidan u samu zgradu i što su uzimani rimski spomenici kao prosto gradivo. Seljaci su mi pripoviedali, *da ima poviše Gradine mjesto, gdje da su vidjali iste vrsti ornamentike*, po čemu bi u tu crkvu (?) uzidjivana bila ornamentika i rimski nadpisi. Medjutim neka učenjaci prouče najprije ove činjenice, a onda ako bude potrebito i moguće, razviti će se i zemljište nad Gradinom.

Vrlika, dne 30. svibnja 1892.

Pop Petar Stanić, župnik.

Ostanci staro-rimskog prostog kupališta u luci Banji kod grada Korčule.

Na sjevernoj obali otoka, ciglu jednu pomorsku milju na zapad grada Korčule, a baš ispod prvijeh kuća sela Žrnova, je liepa naravska, i ako ne odveć prostrana luka *Banja*. Ulaz joj je po srijedi k sjeveru okrenut, a ona se poput latinskog T raširuje k istoku i zapadu, te pruža svakijem vjetrom sjegurno utočište pomanjim brodovima, a na istočnoj strani do potrebe, i velikijem jedrenjačama i parobrodima. Istočna strana dijeli se na dva rukava: jedan k sjevero-istoku dublji i kraći, a drugi k jugo-iztoku dulji i plitčiji, sa toliko strmijem obalama, da bi se posve lako mogao da pretvori u dock za gragjenje i popravljjanje brodova. Na južnoj strani luke, uprav prama ulazu, ima na jednom zavijutku obale, poširji rt, koji zaklanja s istočne strane malu dragu, pri kojoj pristaju lagjice, koje dolaze za trgovačke i prometne potrebe sela Žrnova. Na istočnoj strani drage su dvije, tri li kućice sad zapuštene i upotreb-ljene samo kao skladišta za gradivo.

Na sredini spomenutoga rta oko 2 m. nad morskijem površjem vide se oko 2 m. nad zemljom starinske staro-zidine zragje u obliku četvorine, koja je pravilno horizontovana prama glavnijem stranama svijeta. Duga je 850 m. a toliko i široka. Preko srijede, od istoka do zapada, dijeli ju na dvije prostorije zid debeo oko 90 cm. Platna su debela neka 90 cm. neka 75 cm. Sjeverno je platno uzdržano u cijeloj visini, a tako i predijelni zid. Manje su sačuvani zapadno platno i svi zidovi južne prostorije, koji su malo ne do razizemlje srušeni. U nutarnjosti obiju prostorija ima očitijeh tragova, a na sjevernom platnu sačuvanih ostanaka bačvastijeh ćemera, kojima su bile pokrivenne obe prostorije. Ne može se odlučno kazati, da li i kolika su bila vrata na zapadnom platnu, koje je okrenuto k moru u malašnoj drazi, jer su sredine njegove u jednoj i drugoj prostoriji posve do zemlje razvaljene, ali je sva prilika, da su tamo bila vrata, premda su mogla biti i na južnoj strani. U predijelnom zidu, na visini svodova vide se na jednakijem daljinama razrušeni tragovi triju okruglijeh otvora za općenje megju obijem prostorijama, sa premjerom od 90 cm. Zidovi su većijem dijelom razkopani i porušeni. Sjeverna prostorija, u kojoj ima dosta sačuvane visine zidova, ima po tlima još dosta nagomilane klačarde i kamenja, koje bi se

ne velikijem troškom dalo raskopati i pretražiti. Između tih ruševina našao sam osiem drugih crijepova od opeka i žljebova, dva ulomka cijevi od ruso-žute i rumenkaste dobro pečene guste zemlje. Debele su po 15 cm., imaju lijepo završene i udebljan rub pri jednom kraju, a pripadali su cijevima sa šupljim promjerom od 10,5 cm. Svi zidovi, pa i sami početci debelijih svodova na njima, gragjeni su ne kao što se obično zid gradi na ruke manje ili više pravilno tesana kamena, nego su skroz tako postali, kao da se je od malijeh komada nepravilnog kršja mjestnog običnog gustog vapnjnjaka, u komadima koji su malo veći i većijem dijelom manji od ljudske šake, od kladadine, cementa i pržine napravila smjesa, te zalila u kalupe, onako kao što su stari Rimljani ispunjivali samo stanovite praznine u nutrnjosti zidova gragjenijeh načinom, koji se zvaše *opus incertum* (ili grčki *λογάδες λίθοι*).

Taj način gragjenja, koji se veoma dolikuje nepromočnijem prostorijama široke zemljane cijevi, okrugla ona tri otvora u predijelnom zidu, krasan položaj ove zragje pri obali morskoj i ljepota cijele okolice prikladne za gimnastičke igre i za kupanje a zasagjene vinogradima i maslinjacima, te zarubljene zelenijem luzima, pa i samo ime¹ ove luke vode k nagagjanju, da su te ruševine ostanci staro-rimskog ili zar i staro-grčkog morskog kupališta za potrebe naseljenika. Nakon tolike objelodanjene gragje za dokaz, da je otok Korčula u predhistoričko, ilirsko, grčko, a najpače u rimsko doba naseljen bio nije se više potreba baviti tijem dokazivanjem. Malo dalje k zapadu od Banje u Kneži blizu sela Račišća ne daleko od mora nahodi se pačetvorna prostorija, kojoj je otkriveno tlo, potaracano prostijem mozajikom, i nagjeno je u njezinoj blizini mnoštvo hribina, opekā, megju kojima i debelijeh u obliku kotača, te komad tanke pločice od zelenog mramora (*verde antico*), pa i drugih

¹ Naš hrvacki i srpski narod zove kupališta u opće *banjami*. Tako nahodim i u Parčićevom riječniku *banja* prevedeno sa tal. riečju *bagno*. Mnoga se mjestna imena nahode u našijem krajevima, kojima je korijen *banj* od *banja*, kao *Banjaluka*, manastijer *Banja* u Boki kod Risna, *Banjani*, *Banjevci* itd., jer se u tom mjestu sad nahode kakve kupelji, ili zato što se zna po predaji, da su u starije doba opstojale. Tomu ima evo dokaza i po narodnom mišljenju u srednjem vijeku. U Daničićevom riječniku iz knjiž. starina srp. (I. str. 25.) nahodi se izvod iz neke isprave kralja srpskoga Milutina, gdje govoreć o riječi Banskoj dodaje: **БАНСКА МЕСТЪ ИМЕНОВАМОУ РАДН ТЕКОВЦИНХЪ ТОПЛИХЪ ВОДЪ.**

ostanaka, koji nagoviještaju na rimsko doba. Sva je dakle okolica ne daleko od grada Korčule bila naseljena Rimljanima, koji su tuda zar imali svoje *villae rusticae*. Kako stari spisatelji spominju, bio je na otoku i grad, ali svakako nemože bit bio nego mali provincijalni gradić, jer bi nam inače bilo o njemu sačuvano obilnijih vijesti u ondašnjoj povijesti. Zaludu bi dakle tražili na otoku ostanke veličanstvenijeh terma, kao što su zar Titove, Caracalla-ove ili Dioklecijanove u Rimu ili poput kupališta u Solinu; premda moramo sebi ipak predstaviti, da su i Rimljani na selu imali jednake potrebe i običaje kao i oni u gradovima, te da su jim i zadovoljavali, samo skromnijim načinom kao što to svegjer biva. U Banji su dakle ostanci prostijeh βαλνεῖα, koji su još po svoj prilici bar s nutrnje strane mogli biti inkrustirani plemenitijim gradivom, koje se je vjekovima razjgmilo.

U Korčuli, dne 7. lipnja 1892.

Frano Radić.

Gotička vrata sa figuralnom ploherezbo

u franovačkoj crkvi Bl. Gospe od Milosrgja na otoku (Badia) kod Korčule.

Na otočiću Otoku kod grada Korčule imaju Franovci države Sv. Jerolima udoban samostan i prilično prostranu crkvu šćemerenu i posvećenu Bl. Gospi od Milosrgja¹. S južne strane crkve, megju crkvom i samostanom, je pačetvorno dvorište opkoljeno hodnikom. Ovaj je pokriven unakrsnijem svodovljem, koje s nutrnje strane počiva na vitke stupčiče sa lijepijem listnatijem natstupinama, koje su vezane gotičkijem lukovima. Kuti megju lukovima ispunjeni su velikijem marljivo uklesanijem i naravski zamišljenijem trokrpnijem akantusovijem listovima sa mnogobrojnijem žilicama. Nad svodovljem je malo nagnut popločan zatavnjak, na visini tavana, koji u kamenit žlieb iskopan u kviru, koji milovidno okrunjuje dvorište sa arkadama, izlijeva vodu za bunar na sred dvorišta. Ovakav bunar u našijem samostanskijem dvorištima živo nam napominje *impluvium*

¹ Vidi rkp. „Istoria ecclesiastico-profana di Corzola del Dr. Antonio Paulini cittadino Corzolano Cap. XXII.“, te članak V. V. Vukasovića „Крст на Отоку Бадија код града Корчуле у Старинару год. III. бр. 4.

staro-rimskih stanova. Ovo se dvorište, obzirom na njegovu skromnu i ne načičkanu ljepotu graditeljskih oblika, može slobodno brojiti među najznamenitije spomenike gotičkog sloga u Dalmaciji.

Od vjkada je pobugjivao, a dandanas još više pobugjuje, udivljenje stranog i domaćeg putnika taj umjetnički ures korčulanskog franovačkog samostana, koji je i sam, sa čarobnijem svojijem položajem na podnevnoj strani vazda zelenog otočića, divnijem uresom lijepog našeg hrvackoga mora. Nego ima i u samoj crkvi drugi pomniji, ali zato ipak ne manje znamenit gotički spomenik, koji zaboravljen od ljudi čeka milosrdnu ruku, koja bi ga riješila debele korušine jednolične bijele klačadine, što no mu nevještijem očima sakriva harmoniju oblika i nutrnju povjesno-umjetničku vrijednost, pa hoću ovijem brazdama da ga otmem zaboravnosti i da obratim na njega pozornost ljubitelja hrvacke umjetnosti i starina hrvackih.

To su u kapeli za velikijem žrtvenikom, na strani Evangjelja odavna uzidana gotička vrata, koja su njegda spajala kapelu sa sakristijom. U svjetlosti su široka 1·28 cm., visoka 2·16 m. Zao-kvirena su urešenijem pragovima, širokijem po 26 cm. Dovratnici su s vanjske strane obrubljeni su dva reda na izmjence koso izdubljenijeh i naskočenijeh pačetvorinica, a do njih redom četverostranijeh tupijeh piramidica sa pačetvornom osnovicom, uresom što ga je gotička umjetnost, preko romaničke, naslijedila od bizantinske. Sredina lica pragova je ravna, a nutrnji je brid pretvoren u štap, što ga pri dnu nosi po nezgrapan čovječuljak, koji je okrenut licem uzgor. Moguće da su dovratnici imali, ili da imaju još, kakvagod uresa, ali bi to moglo biti ili skresano ili zastrto klačadinom, kojom su hotili da sakriju vrata oni koji su jih zazidali. Više nadvratnika je trokutan timpan zatvoren kratkijem gotičkijem lukom. Oblučni okvir sadrži s vanjske strane besprekidan nastavak istijeh uresnijeh članaka, što su i na dovratnicima. S nutrnje pak strane kleći u obadva kuta po angjelak, vigjen sa strane. Iznad angjeoskijeh glava podiže se nutrnji debeo zarub timpanova luka, koji sastoji od vijugaste grane sa akantusovijem lišćem i peterolatičnijem ružama, za svake strane njih po šest, u zavojima grana.

Sredinu timpana zaprema duhovita kompozicija u visokoj plo-horezbi (polureljefa). Na dolnjoj strari niču po srijedi i pružaju se simetrično u valovitom gipkom kretu dvije debele, pomnijom stili-zovane, a istinitom naravitošću ukalupljene akantusove grane, koje su po četirikrat savijene, te nose u zavojcima svaka po pet puna-

nijeh i dobro otskočenijeh deseterolatičnijeh ruža. Nad te dvije grane još se bujnije razbusio kitnjasti akantus, te nosi na dugijem štapkama druge dvije posve krasno izdjelane deseterolatične ruže. Iz sredine akantusova stručka izlazi Gospa Blažena sa djetičem Spasiteljem uza se; oboje do niže pojasa. Gospa je za tri četvrtine okrenuta k Spasitelju put lijeve (svoje) strane. Na glavi joj koprena, a oko glave okružni kotur svetinje. Oblo joj i široko lice a nizoko čelo. Nos joj zatubast i plosnat bez modelacije u potankostima. Na čitavom licu opaža se oskudica potrebite plastične zaokrugljenosti. Ona je Sinka svojega obujmila lijevom rukom preko pleča, a to se razabire po prstima koji proviruju na Spasiteljevom lijevom ramenu. On je oblačen u nabranu tunici. Podigao je ljevicu, te se fata Gospine podignute desnice. I na njegovom licu opažaju se isti nedostaci kao i na Gospinu. Oko glave mu je krstonosni nimbus.

Pa iza te srednje figuralne grupe izviruje sa svake strane po ružina grančica i sa Spasiteljeve strane s jednijem cvijetom u vrhu a jednijem na vanjskoj strani; na njoj ima i ružina lišća, te je nerazgranjena. Grančica sa Gospine strane je raskoljena na dvoje: jedna je uzgor a jedna nizdol okrenuta, a obedvije hvojke imaju po ružicu na kraju, dočim druge dvije ružice izniču iz pazušca.

Iz krajeva akantusovijeh grana podiže se po svečev lik u poprju do bedara. Sa Spasiteljeve strane S. Frano Asižanin, utemeljitelj Franovaca, sa prekrštenijem rukama nad prsima, urgor k Spasitelju okrenutijem, golobradijem licem i nimbusom oko glave. S jedne i druge strane S. Frana niče iz zemlje po ružina grančica sa listićem i cvjetkom u vrhu. Do Gospe je lik S. Nikole putnika. On je u punoj kratkoj rudastoj bradi sa četvrtastom glavom. Na dvor pruženom desnicom stiska biskupsku štaku ispod njezina uzla. S vanjske strane štakina zavijutka uvijaju se četiri kuke, a u sredini joj istokrak križ sa raširenijem krajevima. Desnicu je skućio k prsima i drži u njoj tri somuna kruha, kojijem će da nahrani siročinju. On ima do sebe ružicu samo u nutrnjem kutu, jer je vanjski ispunjen pastoralom. Oko glave mu okružan nimbus kao i u Sv. Frana.

Vanjski gornji kraj luka se zeru naopako zakrivljuje uzgor, a tijekom pripravlja svezu za prelaz u snopac kite krasnijeh ruža, koja je malo iznad luka utegnuta debelijem travnatijem uzlom. Kita sastoji od sedam velikijeh u punom reljefu isklesanijeh deseterolatičnijeh ruža na dugijem golijem stapkama. Iz kite izlazi do bedara

sprijeda vigjen u nabranoj tunici oblačen Bog otac sa krugljom zemaljskom u lijevoj ruci do prsiju a desnicom do brade podignutom, takogjer na prsima u položaju kao da blagoslivlje. I u njega je nizoko čelo. Ima gustu kosu, brkove i punu okruglu bradu. Sa kitom cvijeća visok je kolik praznina timpana nad vratima.

Malo je izrazit uopće položaj svijeh figura, ali srednja glavna grupa Gospe sa Djetićem pokazuje ipak nešto kretnje i života, i obimlje se starovinskoj tradicijonalnoj ukočenosti starijeg domaćega kiparstva u megjusobnom saobraćaju, koji je čestito istaknut u davanju ruka.

Nego su i svekolike figure, uza sve svoje napomenute krupne nedostatke, ipak bolje od onijeh u psihostaziji na timpanu vrati sakristije u crkvi S. Marka u Korčuli¹, a i lišće je veoma naturalističnije i plastičnije obragjeno.

Bilinski ures na ovijem vratima zgodnijem je i dosljednijem simboličnem izrazom kršćanskih pojmova, te može da sačinjava bar jedan stupac debele one knjižurine kršćanskog srednjevjekovnog simboličnog riječnika, po kojoj su se vladali ondašnji umjetnici. Iz dračastog akantusa, koji po zemlji plazi, ragjaju se Gospa, Spasitelj, S. Frano i S. Nikola, a iza njih niču mladi i nježni bokori ružina cvijeća, koji ponosito dižu k nebu svoje mlade grančice; dočim Bog Otac izlazi iz kite bujnijeh debelijeh ruža bez drača, koja je podignuta daleko iznad zemaljskih nizina. Akantusov bus sa plazećijem granama predstavlja muke, boli, trapljenja, progonstva, napasti i ine neprijaznosti, koje čovjeka susretaju u ovom zemaljskomu životu dok mu duša čami u zemaljskoj tjelesnoj tamnici, zajedno sa strastima koje mu duh povlače u nizinu, dočim su ružice, koje cvatu na akantusu, znakom ugodnosti i uživanja božjih miljenika na zemlji, u časovima kad no slavodobitno izlaze iz borbe sa strastima i drugijem teškijem zaprekama kršćanskoga usavršivanja. Same ružice jamstvom su i zalogom beskrajne obilne ugodnosti i potpunog blaženstva što no će jih uživati pred licem Božjim gori u raju oni koji ustraju u borbi do zadnjega časa, kako no su ustrajali S. Frano i S. Nikola, a predstavljeni su punijem razvijenijem

¹ Vidi moj članak sa slikom „Prilog k ikonografiji Arhangjela Mihovila u borbi sa gjavlom u srednjem vijeku“ u dodatku k „Bullettino di arch. e st. dalm. N. 4. A. 1887.“

ružama, među kojima, kao u rajskom miomirisu savršene kreposti, počiva vječni Otac u punoći mira, svetosti i slave.

Ova su vrata isklesana u doba, kad se je crkva gradila, t. j. među god. 1368.—1394.¹ Zivio je tada u Korčuli poznat u korčulanskoj povijesti klesar *Antonius de Viena*, koji je umro 1392. godine. Ali je bila već od prije XIII. vijeka u Korčuli dobro razvijena škola domaćijeh klesara, koji su na uresnijem monumentalnijem klesarijama svoje stolne crkve S. Marka pokazali, da se navlaš u bilinskom i životinjskom uresu mogoše slobodno natjecati sa suvremenijem klesarima susjedne Italije i ostalog dijela zapadne Europe. Ta je škola baš u XIV., XV. i XVI. stoljeću bila u najljepšem cvijetu, čemu su dokazom mnogobrojni spomenici iz tih doba rasijani po Korčuli, pa i rabote korč. vojara izvršene po zlamenitijem dalmatinskijem gradovima, kaonoti u Dubrovniku, Spljetu, Trogiru i Zadru. Pa baš 1403. godine, kako nam slavni Kukuljević spominje², graditelj *Hranić* korčulanin zidao je u Trogiru gracke kule. I taj isti *Hranić* bijaše po običaju onoga doba zajedno i klesar, kako mu svjedoči gotički natpis na grobnoj ploči u istoj franovačkoj crkvi na Otoku:

Ano . dni . M . CCCC . XXX .

Haec . est . sepultura . magi

s(t)ri . hranihc . lapicidae . de

Corzula . cum . heredibus . suis .³

Kazao sam razlog, s kojega se figure na vratima u crkvi na Otoku nemogu pripisati spom. Antuna de Viena, kojega su one na vratima sakristije S. Marka. Lasno je dakle da su od ruke samoga majstora *Hranića*, koji jih može bit isklesao u svojijem mlagijijem godinama, premda neostaje tijekom isključena vjerojatnost, da bi mogla potjecati i od drugog kakvog nam jošte nepoznatog majstora, između tolikijeh koji su onda živjeli u Korčuli.

U Korčuli, dne 11. lipnja 1892.

Frano Radić.

¹ Vidi spom. rkp. i V. V. Vukasovićev članak u „Старинару“.

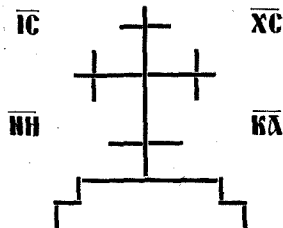
² U životopisu Lucijana Martinova Vranjanina, graditelja XV. vijeka, objelodanjenomu u „Glasniku društva za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu“. God. I. Sv. III. i IV. str. 92.

³ Vidi spom. V. V. Vukasovićev članak u „Старинару“ str. 121.

Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini.

(V. Viestnik God. XIV. str. 54.).

CXXII.

CH ГРБЦУ ///

МННННН

ПРЕСТА□I ///

□ I ЛЕТО

З Р З F

Čita se: Is Hs nika

Si grebe

Mi(lice) Ilijne

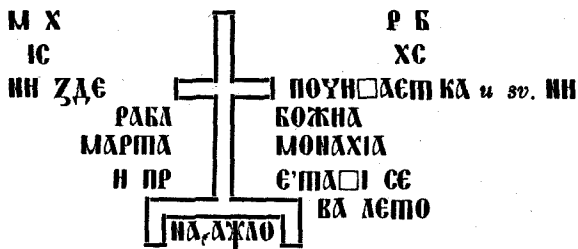
v' leto

7163 (po Hr. 1655)

U riječi МННННН постоји само М, a povrh njega titla, te je u svezi sa ННННН.

З je redovito, F je poput H produljena, a H u НННННН poput polukruga. Vap. stupac ugragjen pred riznicom i muzejem stare pravoslavne crkve hrama svetog arhangjela Mihaila i Gavrila u Sarajevu. Stupac je širok m. 0·36, debeo 0·22.

CXXIII.

Čita se: (МЪСТО ЛЪБНО РАН БЫСТЬ III. lesek. 129.)

M(jesto) l('bno) r(ai) b(ist' Is Hs Nika

zde počivaet raba božia

Marta monahja

i prestavj se va leto

na 1739.

Krst vap. vis. m. 0·55, debeo m. 0·14, u perima mu m. 0·39. Na krstu je okrnuto od desnoga pera. Krst je na Bjelušanskomu groblju u Mostaru.

Ono je X kamenarska pogreska mješte Λ; ΜΟΝΑΧΙΑ je mješte ΜΟΝΑΧΙΑ ili ΜΟΝΑΧΥ (ΜΟΝΑΧΥΙΑ), te znači monacha.

Vid Vuletić-Vukasović.

Napadaj Dra. Truhelke čuvara kod zem. muzeja u Sarajevu.

Čudno mi se činilo, što nedobismo prvi svezak Glasnika zem. muzeja u Sarajevu od tek. god. 1892. dakako u zamjenu našega Viestnika, dočim sam znao, da je već od duga u Zagrebu. Napokon dočujem od prijatelja, da se nalazi u tom broju jedan oštri napadaj Dra Truhelke, čuvara kod onog muzeja, na moj muzealni popis, i tim zagonetka odgonetana. Valjda g. doktor kasno se sjetio velike gluposti, koju je počinio izdanjem toga napadaja, te nam svezak neposlao ili učinio da nam se ne pošalje.

Gosp. doktor priobćuje dakle na str. 80 «dviije starine iz *bakrenog* doba i sjekiru od *mjedi*, nadjene u Bosni», te primećuje, da se našlo predmeta iz bakra još u Orašju kod Tolise, od kojih 5 komada došlo je u zagrebački muzej, t. j. jedan mlat ili sjekira «*posve slična našem nadžaku*», i četiri dljeta. K ovomu pako nadovezuje: «*Ljubić priobćio jih je u svom popisu arkeol. odjelenja nar. muzeja u Zagrebu, te su mu se potkrale dvie pogriješke: jedna je što veli, da su ti predmeti od mjedi a ne od bakra, druga što navodi, da su zajedno sa drugih 10 predmeta, koji su od bronca, nadjeni u mogili. Koliko su god dosada nadjeni bakreni predmeti izpitani, a Pulski i Muh učinili su to vrlo pomno, dosada nije ni jedan poznat, koji bi se našao u gromili (ili mogili), to jest u grobnici, već su svi slučajno nadjeni. Već nam to ne da pravo vjerovati, da je baš tih pet komada uz 10 komada iz doba bronca nadjeno u gromili. U ostalom navodi se među tim predmetima još i jedna fibula — predmet, koji se do sada takodjer nije našao u doba bakreno.*

Najprije mi opaziti, da ja u mom djelu rabim samo dva izraza, naime *mjed* i *tuč*, *mjed* za *Kupfer*, *rame*, a *tuč* za *Bronz*, dočim g. doktor ima *bakar* za *Kupfer*, a *mjed* i *bronz* za *Bronz*. A da ja rabim *mjed* za *Kupfer* mogao se osvjedočiti iz str. 94. i 104. itd.

moga djela. Prva dakle od g. dra označena pogriješka nije dakle moja nego njegovaa. A što sam taj izraz rabio, naučilo me, što se Kupfer sa *mjed* označuje u Dalmaciji, o čem se g. doktor osviedočiti može u slovníku našeg krčanina Parčića.

«Rame, m. *mjed* (f), *bakar*, (incisione in rame) *mjedopis*, *mjedolik*, — i (pl.) mjedeno posudje; oggetto di —, *mjedenina*; minere di —, *mjedenac*; moneta di —, *bakren novac*, *mjedenjača*; di—, *mjeden*; simile al —, *mjedast*; che contiene del —, *mjedovit*, itd.» Ovo potvrđuje i Šulek u svom rječniku znanstvena nazivlja: «Mjed (f) *min. chem. vulg.* bakar, *lat.* cuprum, Kupfer, *frc.* cuivre (rouge), *egl.* copper, *tal.* rame, cupro; *samorodna mjed*, *gediegenes Kupfer*, *tal.* rame vergine o nativo, *frc.* cuivre natit. *egl.* native copper itd. *Bakar* pako po Parčiću nije naša rječ. Uz ovu učinio je pako g. dr. još jednu pogrješku, pošto veli, da je po meni i *mlat* (po njem i sjekira ali krivo) od mjedi (t. j. od bakra), dočim ja to nekažem, nego ga stavljam medju tučane predmete, kao što je.

I ono što kaže g. doktor o istom mlatu, da je *posve sličan* nadžaku od njega ondje priobčenu, nije istina, jer se medju sobom razlikuju kao pas i mačka.

Glede druge pogrješke, koju mi nameće g. doktor, t. j. da nije nikada nadjen ikoji predmet od mjedi u gomili, odgovaram, da su svi oni predmeti došli u dar od gosp. Alek. Orsuliča kao nadjeni skupa u mogili kod Orašja. Gosp. sudb. pristavu Orsuliču kao saviestnomu rodoljubu morao sam povjerovati podpunoma. Prehist. znanost jedva se iz povoja razvila, te što se do danas nije dogodilo, moglo se lasno dogoditi za prvi put kod Orašja. To isto vriedi i za fibulu, ako g. dr. misli, da i fibule iz mjedi nije se još našlo u gomili, jer se i u toj tvrdnji nejasno ili bolje dvoumno izrazuje. Si tacuisses etc.

D o p i s i.

Na Visu dne 30. ožujka 1892. — Veleučeni gospodine! Oprostite mi Vaše gospodstvo na slobostini, kojom se poslužujem za upozorit V. G., meni lično nepoznato, da Vam upravljam ovo pismo; ali se usudjujem, poznajući kako Vi ljubite znanstvo i umjetnost, a osobito kad se tiče mile nam domovine. Bit će šest mjeseci, da se nahodim ovdje na Visu daleko od obitelji u ovom našem franjevačkom samostanu Vami poznatu zbog svoje starine kao stari rimski amfiteatar. Malo vremena poslie moga dolazka ovdje

na Vis probudi se u meni želja, da potražim izvorni temelj, na kom je sagrađen ovi naš mali samostan na Prirovu. Dakako nisam imao sredstva da započnem otkriće (jer sam ubogi fratar), ali sam se obratio k veleuč. gosp. Buliću, da me podpomaže, i on mi je podpomogao. Najprije moje izkopine počeo sam s otkrićem izvanjskih zidova rečene rimske gradje. Vi ste vidjeli, da su temelji manastira, dokle je njegova sgrada, na način polukruga, ali tamo, gdje svršuje rečena sgradja manastira, tu promjenjuje oblik starinska sgrada i počimlje okrug na način koujske podkove; sledio sam temelje sve do mora, gdje isti protežuć se u more, idu dalje. Znak da se je more diglo za metar visine. Na protivnoj strani počeo sam izkopine t. j. iztraživati svod izpod zvonika (rimski dakako), koji vodi preko današnjeg grobišta. Kopao u dubinu 2 metra i našao sam iste temelje, ali malo utegnute i ne onako u jednakom poluokrugu kao s druge strane, a to s uzroka, jer malo brdo (glavica) nije toliko veliko, da je moglo uhvatit vas jednak polukrug. Koliko s jedne strane toliko s druge rečenog polukruga, našao sam svršetak i ulaz u prizemljeni svod, *romitorium* prvi, takodjer ulaz i u teatar i u romitorij. Rek bi, da je ulaz (vrata) bio na svod *a volto* širok $2\frac{1}{2}$ metra, a posred njega i na jednoj i drugoj strani izpod ulaza jedan mali jarak (*canale*), koji vodi sve do prvog stuba (*la gradinata*) unutrašnjeg polukruga.

Od ulaza u romitorij, počimlju na obe strane dva liepa hodnika (*è corridori*) široka $2\frac{1}{2}$ metra, pak do njih i nad njima kao male sobice uzporedane do jednog zida, koji vodi skraj na kraj po sriedi teatra. Započeo sam izkapat i unutrašnjem predjelu teatra, i to na lievoj strani pod današnjim zvonikom. Tu sam našao prve stepene sjedališta za gledaoce i jedan kanal pred prvim stepenima isto u polu krugu. Išao sam tako napried u unutrašnji predjel za 7—8 metara, ali mi sredstva pomanjkaše, i tako sam radnju i otkrića morao pretrgaut, a još nije ni deseti dio odkriven. Pisao sam gosp. Buliću, da dodje pregledat te izkopine i otkrića. Gosp. Bulić stiže ovdje na 19 t. m. te pregledao otkrića i izkopine. Veoma se je našao zadovoljan i zaključio je, da je ovo jedna preznamenita sgrada bila, i to baš osobitog štila i konstrukcije, jer do sada da mu se čini, da je taj teatar baš osobitog načina, i sličan da mu nije poznat. Istina je, da nije bio velik. Unutrašnje širine imao je 32 metra, a dužine kako opazio gosp. Bulić 40 do 46. Od izkopina nadpisa nisam našao nikakova. Ali se je našlo liepih i najfinijih radja u svakoj vrsti mramora, kapitela, korniža, basorilifa, ploča od sjedalica, *l'intonaco* (zbuke) od zidova, jednu ruku od neke ogromne statue (kipa), komada od mramornih stupa, razne vrsti rimskog novca i mnogih drugih stvari. Gosp. Bulić nije mogao sve razgledat ni točno prosudit o radji započetoj sbog kratka svoga boravka ovdje, nego je odlučio doći dojdueće velike sedmice s profesorom Bezićem, koji će dignut nacrt rečenog teatra, i odlučit što će se unapried radit, t. j. hoćemo li proshedit radje ili ne. Medjutim čast mi je zamolit Vaše veleučeno gosp. da blago izvoli po mogućnosti prisustvovati sa gosp. Bulićem u velikoj sedmici ovdje na Vis, i vidjet ove do sada razkopane rimske i grčke znamenitosti, koje su na diku našoj domovini a učenjacim na razmatranje. Oprostite mi V. g. na slobostini, koju sam uzeo, i molim Vašu učenost, da mi

blagoizvoli dati kakovih podataka za da se lakše bude moći svladat pri otkriću ovih znamenitosti grčkih i rimskih, a ja obećajem, da ću zagrebačkom muzeju poslat predmeta ovdje našastih i moju sbirku novaca na očigled. S odličnim štovanjem bilježim se V. g. odani, sluga i štovatelj

Fra Bono Šarić, reda s. Frane samostanaca.

U Korčuli, dne 31. studenoga 1891.* — U Fojničkoj je knjižnici (kod Malobraćana, u manastjeru S. Duha) dosta rukopisa i starina, a to sve dobro ponapose zasjeca za povjest onoga slavnoga reda u Bosni ponosnoj, a neke pak stvari osobito su zlamenite za kulturnu povjest Herceg-Bosne, al o tomu na drugomu mjestu. Ovgje mi je sada samo navesti neke zapiske napisane starom bosančicom; a te su zanimive za razvitak onijeh pismena, pa donekle i za povjest. Evo uz to bilježaka iz: „*Liber Fratrum Mortuorum*.”

Liber Fratrum Minorum in Conventu S. S. Fojnicze, in quo adnotantur Religiosi in eodem conventu defuncti et in Ecclesia sepulti. Ita quoque plerique utriusque sexus fideles ejusdem oppidi, insigniores benefactores impendiisque plurimum profuerunt Fratribus“.

Ovako počimlje na strani Ioj:

1. НА 1779 МНСЕЦА МАРКА, alias Marcza.
2. ЗА ПРО□НИЦНАДС□А О. М. П ФРА Н□АНА СКОУНОШНТА НЗ ДР□НА;
3. А Г□АРДНАНСП□А О П. ФРА АНТОНА ЛЕПАНА НЗ ДОБРОШНА БИШЕ.
4. МСПИПН БРОЕ□Н РИМСКИХ (?) НА С□Е ГРОБНИЦЕ, КОЈ СЕ МОГОШЕ ЗНА.
5. ПИ ДА ЋЕСЪ ГРОБНИЦЕ, Ъ О□ОЪ ЦАРК□Н ДЪХА С□. ОД ФОННИЦЕ, ПО РЪ.
6. КЕ О. ФРА □ИЦЕНЦА □ИЦИТА НЗ ФОННИЦЕ □ИКАРА НСПОГА МАНАСИРА, ЗА
7. ЗНАТИ ПРА□О, И НСПИПИТО ГДНЕЪ ПКОЪ И КАДА ЗКОПАНЪ. И ЗА МАШ
8. ЋНЕ МАХЪ ГРОБНИЦЕ КОЈЪ ОЋЕШ, ГЛЕДАН БРОН ГРОБНИЦЕ, И БРОН АНСТА,
9. НА КОМЪ СЕ НАЛАЗИ ЗАПИСАНА РЕУЕНА ГРОБНИЦА, ЗНАЋЕШ. С□АКАХ(?) ЛАС
10. НО, НЕПИТАЋЪТИ ДРЪГОГА, НИ ПРЕЋЕГА.
11. НАКА ДАКАЕ БЪДЕ.
12. ГРОБНИЦЕ НА АНСПЪ
13. ХХХИИ. О□А ЋЕ ЗАСЪТА, ЗАЩО ЋЕ Ъ
14. ЋНОН КЪЖАН ЗКОПАН ДЪКА.“

U dno lista :

„ПАНТИ ДОБРО, ГДИ □НДИШ ЗПИСАНО В. ОНО ЋЕ БНС-КЪПСКАХ(?), ГДИ Ф. ФРАТАРСКА, А ГДИ С. СЕКЪЛАРСКА ГРОБНИЦА.

Na strani je 149 — ХХИИ. — С. pod br. 3 ova bilješka :

1. 3. НА 4 ДРЪЦА 1802 ВИ ПОКОПАН О□ДИ МИАЋАНО

* V. Viestnik 1891. str. 117.

2. ЗАПО БЪ БИО СТАРО ПРАЦ', ПАК СЕ ПРИДРЪЖНО К ЦАР
3. К ОН КАПОЛУАНСКОМ, И ПОЗНО ПРА О СПАТНЕ ОД
4. СПАСЕЊА З КОМЪ СПАТНЪ ЖИ ОЪТН, И БАШ НС-
5. ПИНИТО КАО ПРА ОН ОБСАДЖИТЕЉА ЗАКОМА НСЪ-
6. КАРСПО ОА, С ОАКА ПОДНОСЕЊИ ЗА КАЗБА О СПА-
7. СИПЕЉА, АС ОНИМ ПОПРИБИТИМ ОД ЦАРК ОЕ БИ
8. ОРЪЖАН, И ЗКОПАН КАКО САМ РЕКО. "

U spomenutoj je knjizi 191 strana, a vogjena je mješovito, biva bosančicom, latinicom, te i latinskijem jezikom. Knjiga je vezana u pergamentu, a listovi su laneni. Visoka je m. 0'32¹/₂, široka m. 0'22. U Fojničkoj je knjižnici dobar broj turskijeh pisama, pa je to zlamenito, da je s protivne strane, t. j. straga, na dva pisma podulja bilješka, a to bosančicom kako slijedi:

1. „6. О ООЕ НААМ² К АДНЕ³ ПРА ОАНСКОГА Ш П О
2. ДА ОЪ⁴ УНИНСМО С' ЕМНОМ⁵ ФОНИНУКНИ
3. ПРИД КЕАТОМ⁶ ПАШНИМ, А ПО ЗАПО ОНС ПИ
4. ПАШНИОН ДО ОЕДА О РЕУЕНОГА К АДНЪ, КАКО НАМ
5. БЕ ПОКАРЕ, ТО БЕСИ О ННО ЗА ООРНО ПРНО СЪДА, КАС-
6. ПИНЪ УНИНО НЗАГЪНИТИ, И АРАУЕ⁷ ЗЪЕО С ОЕ ДОКОН-
7. ЦА ШНО ДРЪГИ ННЕСЪ, А С ОЕ ПРИКО СЪДА, И ОС ОНДОУНС
8. МО, И ДА КНЕГА РЕУЕНИ НААМ ДА БЕ К АДНА, И ОН
9. ДА ОКРИ О КАСИ. ЗГОДИСЕ 1741. "

Evo druge bilješke:

1. „1752. Die 20 9bris. НА ОНС ПИ О НЕ ДАН ПЪМ ЗАРАДН
2. КНЕКОЊИ БНАН З ПЪРСКОМ КЪЊИ СПАНА ПЪРЦИ О КС ДА
3. О ПМЪ ДРЪГИ ОИИВА НАВО ОА СИНА ПОКОПНОГА П ОАНА
4. ВАША С ОНДОК И ДАЕ КИИМА БИШЕ С ОНДОЦИ П ОАН
5. КЪГО, И ПЪРО МАРКО О, И МА ПНЕ КА П: ПЕ НЗ ПАНЦА С ОИ
7. Fra Mattheus Sedich Parrocus Jaiocensis et".

Malo niže:

1. П. С. МЦА Ж. ФРАНО СИН ПОКОПНОГА П ОАНА М АЗ АНО ОНТА
2. НЗ АН ОНА И ЗЪИМА КА ПЪ КЪЕР АИ ПЪНА ПАНТА НЗ

НТЪЦА. "

Eto sam u ova dva kratka dopisa (v. prošli Viestnik) naveo nekoliko bilježaka iz knjiga Oo. Malobračana u Bosni, te se po njima može

¹ T. j. pravoslavne vjere ili rišćanin. Ovako zovu pravoslavne i u okolici dubrovačkoj.

² *Ilam* je presuda ili izvještaj. Ovo je arapska riječ, te se čuje u Bosni.

³ *Kadija* od turskoga *kazi* ili obično *kadi* znači sudija. Arapski znači *kaza presuda, naredba*, te rek bi, da je *kadi* uzeto iz arapskoga.

⁴ *Dava, davija* od arapskoga *da'va, d'ava*, te znači tužba, parnica.

⁵ *Emin* je arapska besjeda, te znači nazornik, zakupnik i carinik.

⁶ *Čeato* mješte *čata* ili *čato* od *čatib*, a znači u arapskomu *pisar, mudrac* i *učenjak*.

⁷ *Hârâç* od arapskoga *haradž* ili *hharadž*, t. j. glavarina ili godišnji danjak podanika u turskoj carevini, biva koji nije *musloman* ili vjernik.

vidjeti, da je onijem ocima, toliko zaslužnijem po kulturu Herceg-Bosne, bila vazda mila bosanska ćirilica, te su se u sva vremena na nju navraćali, pa jih niko nije mogao od nje otudjiti, jer su je smatrali kao narodnu svetinju i njom su pisali po onoj narodnoj: iz naroda za narod. Između franceskana u Bosni, osobito se je odlikovao fra Matija Divković iz Jelašaka, iz kadiluka kladanjskoga, a to je znamenito što piše naš čuveni starina S. Ljubić o njemu u „Ogledalu književne poviesti“ itd. knjiga II. str. 444: „Do njega se nebješe tiskalo hrvatsko-bosanskom ćirilicom. Nagovori on dakle tiskara mletačkoga Bertana, da dotična slova slije i dade mu u tom pravac; te stoga u „Nauku kršćanskomu“ piše: *nebudući štampe ni slova od našega jezika, ja mojiem rukama ucini sve iznova, iz temelja svakolika slova*“. Spomenuti je *nauk kršćanski* od osobite znamenitosti, te je bio štampan do devet puta u Mlecima, a to je prva rijedkost, da je naša knjiga imala u kratko doba toliko edikcija, biva prvi put godine 1611. 8 — 1738.¹ I Vuk napominje ovu knjigu (Prim. str. 30), te kaže, da je vrlo znatna, a među nama malo poznata. Divković je štampao do sedam djela, a to sve bosančicom, te je svaki sveštenik u Bosni u velike rabio spomenuta djela, a osobito „Nauk kršćanski“. Preda mnom je edikcija **НАШК КАРСТНАНСКИ** itd. **ФРА МАТИЈЕ ДИВКОВИЋИХЪ ИЗ НЕЛШАКА, РЕДА СЕТОГА ФРАНЦЕШКА. ѧ МНЕКНЕ НА. АХЕН ПО НИКОЛИ ПЕЈАНА, КЪНИГАРЪ ѧ МИРЦАРНА ПОД ИИШЕТНОМ АИ-АННА**. Knjiga je bila namjenjena i za redovnike, a to se vidi na str. 240, pa po tomu ispada, da su malobraćani u svemu rabili bosančicu u Herceg-Bosni. Pismena su u navedenijem bilješkama slična, da neredem jednaka, štampanijem slovima u navedenoj knjizi fra Matije Divkovića. Štovanjem

Vid Vuletić-Vukasović.

Promina na Jurjevdan 1892. — Krka, stari Titius, diello je dva moćna Ilirska plemena Dalmate i Liburne. Staria utoktoni, kroz duge vjekove svoje samostalnosti, odlikovali se u megjusobnim ostavili su i razvaljenih gradišta i zatrpanih spomenika, brezda o njimam dopisnici strukovnih listova igda i spomenuše! Osim onoga što nadjoše rimskoga, ili površno hrvatskoga znamenena, najradje bacaju se u preistorična doba, bez da znadu gdje su im vrata. Bavim se arkeologiom (? Ur.) ima već dvadeset godina, ali ja po mojoj naviki, petrificirane koste u špiljah, kamene sikire, kosire itd. bacam u geološkičke starežine. Jeli i to sve preistoričko, neznam bili se znalo dokazat. Nakon Rimljana, iztočni divljaci od 3—7 stolieća, točeći se na zapad, nije kudkamo da nisu ostavili traga svomu prolazku u obranbenim utvrdam, preganjajuć se od slabijih ili braneć se od jačijih. Na ovomu povjestnom zemljištu jako je zamračena daleka davnina. Zato trebalo bi ozbiljnije i sustavnije nauke, da se *ljudi dobre volje* late prorešetanja u člancih, koje šalju strukovnim listovim. Neću se zaliećat u njihova odkrića, ali svakako držim, da bi ih trebalo hladnije prorašetat. Iznašajuć ovo nikoliko sitnica starinarskih, niti ću im udarit obilježja niti označit doba, jer to bi bilo teško i po sami strukovnjaka arkeologa. Prigledajuć starine, obašao

¹ Po Jukiću je Divković preminuo u Sutisci g. 1631, a boravio je u Sarajevu, Kreševu i u Olovu.

sam više puta obale Krke s jedne i s druge strane. Inizaću ih onako kako sam ih našao brez da bi o njima a priori izrekao sud. Uz obijeh rimskih i hrvatskih starina ovdje su traga ostavili i stari autoktoni Ilirci. . . . Nakon Rimljana skitajući se puci na zapad uzdizale utvrde i gradišta. Kako sam kazao o prehistorični vijekovi, malo se bavim, jer malo vride za arheološki znanost. Evo me na predmet:

I. Diljem Krke (s desne strane) starine se obilato opažaju. Oko Ljubabača na podne Kninu vidit je pustih mogila i suhozidina, pak podolje starinsko groblje na tri skupa, pak opet mogile, te temelji prizida razom zemlje. Vrime ih je razmetnulo i preobličilo na kriču i tvrdu Oklaju, ko tavne utvare davnine!

II. Na *poprdljivim docim gornjih Matasa* esridnje gromile s grobljem surovo ogradjenim, naravnim kamenom obtočenim na šest mogila do dvadesetak grobova.

III. Na Marasovinam (sve s desne strane Krke) u predaji „Baničin“, gradac razvaline s dvorištam i kulam itd. Na podne debelom kosom nad Krku, prosule se mnogobrojne veće i manje gromile, zatim mrke suhozidine ispričale zmiovito višan smieštene nalik taborišta, različita oblika i raznolike gradje. Slične utvrde, u razna doba, ili se tvrdile ili nadogradjivale. Dalje u podne diljen kamenite Raičevice razbačene su suhozidine na tri kilometra dužine, a pol kil. širine, na podne diže se nika vrst zanovetna gradišta, a tomu obok primršena slika obarskoga hrynga. Sve ove nezgrapne suhozidine, ja nebi prepuštao maglovitoj prehistoričkoj dobi, nego kasnijim skitancim, koji su se ovdje ljuto lomili kroz 4 stolieća.

(Slijedi.)

Razne viesti.

Obznana. — Predsjednik ovoga *hrvatskoga arkeol. društva* prof. S. Ljubić kao ravnatelj nar. zem. arkeol. muzeja u Zagrebu prošlih dana stupio je u stanje mira, te se povukao u svoje rodno mjesto, da se u starih godinah naužije onih ugodnosti, koje si je ondje već od davno za ono doba pripravljaio i za svoje prijatelje. Kao društveni predsjednik prije svoga odlazka pozvao je u sjednicu upravljajući odbor i nekoliko najodličnijih članova zato, da ustanove, kako da se nadalje društvo upravlja i društveni organ „Viestnik“ uređjuje i u ime društva izdaje. Uslied toga viećanja društvena uprava ostaje na čelu ona ista ko do sada do glavne skupštine, a g. Ljubić umoljen bi, da uređjuje „Viestnik“, dokle mu se nenadje sposoban zamjenik. Toga radi svakovrstni spisi, dopisi, listovi, novine, žurnali itd. pomanje veličine i teže neka se u naprieda neposredno šalju na pomenuta g. prof. Sime Ljubića urednika *Viestnika u Starom Gradu (Dalmacija)* teže stvari na g. Ivana Tkalčića društvenoga podpredsjednika u Zagrebu, a napokon godišnji prinosi i drugi novci za društvene knjige na ruke g. Dra. Drag. Čeha društvenoga blagajnika u Zagrebu. Prebogata i veleciena društvena knjižnica, koja se bez časa časiti izseliti imala iz muzealnih prostorija, te nedostojalo vremena, da se prenese u sveučilištnu knjižnicu, gdje joj se nu-

djala samostalna prostorija, od veledušnosti jugoslavenske Akademije bje on čaš primljena pod njezino okrilje, dok glavna društvena skupština neodluči, gdje da se smjestiti ima.

Dvie opatije s. Petra Gumajškoga i s. Stjepana de Pinnis u staroj spljetskoj nadbiskupiji za doba narodne hrv. dinastije napisao pop Pet. Kaer. U Spljetu 1892. — Ovakove samostalne razprave jesu bez dvojbe najbolji temelji za gradju narodne povjesti. Pisac, veoma ograničan u predmetu, lasno se dovine novih predmeta i podataka, a lašnje prosudjuje, te i do nenadanih uspjeha dodje. Po tom se bez dvojbe osobito odlikuje prva razprava g. Kaera o sv. Petru, dočim je drugom malo svietla doprinio, pošto su spomenici, na kojih je ova osnovana, već dosta poznati i rabljeni, a novim ondje jedva traga.

Rado priobćujemo sljedeći poziv.

Vaše p. n. gospodstvo!

Pozivom na našu molbu i poziv oglašen u „Narodnih novinah“ od 17. ožujka t. g. br. 63. u pogledu uredjenja „Baračeve pećine“ uzimamo si sa ovim slobodu obratiti se na Vaše p. n. gospodstvo! neka bi nas u našem rodoljubnom poduzeću sa prinosom od svoje strane i sabiranjem istih u krugu prijatelja i znanaca Vašeg p. n. gospodstva! dobrostivo poduprijeti blagoizvolilo.

Vaše p. n. gospodstvo! Vama će bez dvojbe ona u svakom pogledu znamenita „Baračeva pećina“ po opisu u našoj književnosti i novinam poznata biti, pa da prirodne krasote i povjestnički značaj iste u zaboravi ne ostanu, odlučismo se mi podpisani ponukani rodoljubljem, u koliko nam sredstva pružena darežljivosti p. n. rodoljubivog hrvatskog občinstva omogućila budu, istu urediti i posjećivanje iste prijateljem prirodnih krasota omogućiti i olakšati.

Sabrane prinose molimo slati odboru za uredjenje „Baračeve pećine“ na ruke odborskog blagajnika Ante Biljana trgovca i posjednika u Kršlji.

Imena p. n. gg. darovatelja biti će javno sa zahvalnosti oglašena, te će se o uporabi prinosa u svoje vrieme javno položiti račun.

Uvjereni o hvalevriednoj i uzornoj patriotičnosti Vašeg p. n. gospodstva, pouzdanu nadu gojimo, da se našem pozivu i molbi oglušiti nećete, u kojoj nadi bilježimo se sa odličnim štovanjem odbor za uredjenje „Baračeve pećine“

U Kršlji, dne 24. ožujka 1892.

Blagajnik: Ante Biljan v. r. trgovac i posjednik, Predsjednik: Lazar Odanović v. r. paroh, Perovodja: Franjo Marković v. r. učitelj.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva.

Upraviteljstvo je dalo u cielosti objelodaniti u političkomu dnevniku „Hrvatska“ u Zagrebu izvješće zadnje godišnje društvene skupštine, koje je opet slavna uprava spomenutoga dnevnika u posebnoj knjizici od 500 istisaka odtisnula i za društvene članove veledušno poklonila.

Jugoslavenska akademija poslala je društvu f. 130, što je izvadjeno iz rasprodanih knjiga „Hrvatski spomenici“ svezak I. Takodjer slavna uprava Štedionice u Kostajnici i ove je godine poslala društvu podporu od f. 25.

Upraviteljstvo poslalo je podporu vriednomu društvenomu povjereniku gosp. Petru Staniću u Vrlici, da dokonča radju u Koljanih, koji ju je i dokončao uz uspjeh, da je odkrio temelje starohrvatske crkve i našao nekoliko ornamentalnih i epigrafičnih spomenika, o čemu je podastraio odnosno izvješće, koga malo dalje pričóivamo. Na predlog istoga gospodina proveden je pokušaj na starohrvatskomu groblju sa stećcima na Grudinam u Potravlju kod Sinja. Ovdje bilo je ispod groblja nazrieti ostanaka nekakove obsežne sgradje, pa je trebalo nešto pokušati. Pokušaj je dokazao, da je sgradja rimska, koja je sa sjeverne strane svršavala u tri polukružne abside. Absida zapadna najveća je i utvrđjena s vana lezenami, a unutra je imala ozidane sjedalice, a na sriedi podizao se od mramornih stupića nekakov paviljon. Našasto je nekoliko ulomaka od prozora, raznih ulomaka liepih kapitela i drugih ornamentalnih komada, i mnogo ulomaka bieloga mramora. Pod jednim stećkom uz mrtca našast je jedan srebreni prsten, kakovih se mnogo oko Knina nahodi. Sgradja je, kako rekosmo, iz dobe rimske, a groblje nad sgradom iz prve dobe hrvatske. Ne buduć odkrieće sa našega vida važno, radja je prekinuta.

Kako smo u predzadnjemu „Viestniku“ god. 1891. br. 4 naslućivali, tako je naše pitanje o muzeju u dalmatinskomu saboru, ako ne sasvim abortiralo a to na neizvjestno vrieme odgodjeno; što je društvu zadalo težki udarac. Prem je zadnja društvena skupština za takov slučaj odnosni zaključak stvorila, da društvo o svomu trošku i na svoju ruku naumljenu sgradu podigne, ipak da se iscrpi sve, što opreznost svjetuje, odredjeno je još počekati, dok se vidi što kani poduzeti u tu svrhu zem. odbor dalmatinski. Nu ipak nebuduć spomenici mogli dalje ostati po samostanskim hodnicim, prenešeni su i smješćeni u jednu prizemnu prostoriju, odkle je sila okolovština tražiti jim novog namješćaja.

Da radja na Kapitolu uzmogne se smatrati podpuno dokončanom trebalo je još pootvarati ono deset grobova pred bazilikom i mrtvačke ostanke u košturnicu prenieti; što je jur i učinjeno. U dvama grobovima pred samim vratima bazilike našasta su dva mrtca i uz svakoga po par ostruga loše sačuvanih. Ipak odkrieće je važno, pošto su ovo dva groba najvažnija na Kapitolu odkrivena, i što po posebnoj formi ostruga dati će se nešto ustanoviti o dobi pokojnika, što će opet zasjecati u pitanje o dobi sgrada na Kapitolu.

Vriedno je još spomenuti, da društveni predajednik prema zaključku zadnje društvene skupštine, u kojoj zaključeno je, da se ovogodišnji društveni rad ima usredočiti oko Splita, nastavio je proučavanje topografijske one okolice sa staro-hrvatskoga vida. Najprvo opet je zašao na Sustjepan kod Sućurca, da bolje prouči zemljište braće Miolina, gdje bi se nagadjalo, da bi mogle biti ruševine bazilike sv. Stjepana sa grobovima hrvatskih kraljeva. Poslie pomljivog razmatranja došao je do stalnog uvjerenja, da doista tu je mogla biti kakva starohrvatska crkvica sv. Stjepanu posvećena, odkle

i ime Sustjepan; ali o kakvim važnim ruševinam i spomenutim grobovima isključio je svaku sumnju ili nagađanje, pa je stoga prekinuo svako pogađanje o vlasništvo zemljišta i odustao od naumljenog pokušaja. On to pitanje za se smatra u negativnom smjeru riješenim.

Upraviteljstvo nastavilo je još neke radje na rimokat. groblju u Biskupiji, tekom kojih našast je jedan rilief na ciboriu predstavljajuć poprjaje Bogorodice. Slika je dosta dobro izradjena, ali je u tri ulomka prebijena. Ovo je još jedan važan podatak o pitanju ubikaclja raznih bazilika u Kninskoj okolici. Našast je takodjer jedan epigrafični ulomak sa velikim slovima: XPO i još nekoliko ornamentalnih ulomaka odnosnih na ondešnju velevažnu baziliku. Suviše našast je veliki broj raznovrstnih naušnica, prstenja i drugih nakita u kovini. Ali najvažnije otkriće sastoji u šest grobova, koji pripadahu hrvatskim velikašim. U dubini skoro od 5·00 a toliko daleko od podnevnoga broda bazilike, upravo uspred zidu kapele našast je prvi grob dne 28. svibnja t. g. Mrtvac je bio u drvenom liesn ukopan, običajnom pozicijom prama istoku položen, u samoj zemlji, bez ikakove gradje groba, ili barem stiena bedrenjača ili poklopnica, a ovakovim načinom biše i ostala četiri groba, o kojima ćemo dalje spomenuti. Pokojnik visoka stasa držao je u lijevoj veliki dvosječni mač sa odnosnim liepo izradjenim i dobro sačuvanim fibulam, a u desnici imao je takodjer jedan nožić dug 0·20. Na noguh imao je liepo izradjene i dobrim zlatom pozlaćene ostruge sa odnosnim fibulam, dobro sačuvane. U ustijuh našast je zlatni bizantinski novac sa slikom odnosnoga cara Konstantina V. Kopronima i Lava IV. njegova sina (751—775) gore okrenutim. Jedan pedalj dalje od lieve noge našasta je dobro sačuvana iz mjeda nekakova posuda, poput naših tava, ali kratkom ručicom i oblikom posebnim, a tik ove druga posuda slabo sačuvana, naliči na današnje vodene „bardake“. Iznutra je bila drvena a iz vana dvojakim obručima dvovrstne kovine okovana. Gvozdena kovina služili su ko običajni obruči, dočim obruči od kositera bili su nanizani i za nakit metnuti. Ova posuda rad trošnosti nije se mogla čitava sačuvati.

Više ovog groba i mrtca za 2·00 istim pravem našast je istovjetan grob prvomu, ali samo mrtcu u desnici nožić, kod nogu istruhnule ostruge a u ustijuh zlatni bizantinski novac sa slikom cara kako gori, gore okrenutom.

Sutra dan dne 29: istoga uz lievi bok prvomu grobu našast je treći grob i mrtcu uz noge slabo sačuvane ostruge, na prsima fibule od pojasa, a u ustijuh zlatnih bizantinski novac, slikom cara kako gori, gore okrenutom. Dne 30. istoga u podnevnoj kapeli otkriven je četvrti grob, koji je glavom upirao u zid donji kapele a širinom položen na sredini iste. Mrtvac je bio sav istruhnio i u sgoljni humus pretvoren. Na humusu opažalo se tankih nitih odjeće dobrim zlatom protkane. Kod lieve ruke našast je jedan veliki nož dug 0·50, širok 00·5. Kod nogu našaste su dvie ostruge sa odnosnim fibulam dobro sačuvane; naresni dio fibula i ostruga dobrim zlatom pozlaćen, a ostalo bilo je od neke posebne kovine, za koju se hrdja nije mogla hvatati. Po svim biljezima opaženim, a osobito po dužini mrtca 1·65, prilika je, da je mrtvac bio neki mladić.

Dne 31. istoga otkriven je peti grob uz bok grobu drugomu gore opisanomu, uz sami izvanjski zid bazilike. Mrtcu u desnoj ruci našast je

kratki nožić, a u ustijuh jedna sitna zlatna naušnica i jedan drugi zlatni plosnati nares od površine jednog centimetra.

Dne 3. lipnja otkriven je šesti grob istim pravcem za 3·00 met. daleko od drugoga opisanoga groba. Uz lievu mrtcu našast je dvosječni mač sa vrlo krasnim i dobrim zlatom pozlaćenim fibulam. Fibule su bile zaodjevene navlakam od tkanine koje su se još dielom sačuvale. Na noguh našaste su ostruge ali slabo sačuvane. U ustijuh našast je zlatni novac sa slikom cara kao gori, dolje k zemlji okrenutom, dočim druga slika što predstavlja dvie okrunjene glave, gore je bila okrenuta. Jedan pedalj više glave našasta je jedna posuda, koju mi, kod prvoga opisanoga groba nazvasmo po pučku *bardakom*. Posuda je loše sačuvana, ali ipak dati će se odnosno slika sastaviti.

Radja uz podnevni brod bazilike u velikoj dubini, što je skopčano sa velikim troškom, nastavlja se, o čemu ćemo u nastajućemu broju „Viestnika“ izvijestiti.

(Nastavit će se.)

Bilježke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od god. 1885—1890.

(Nastavak. Vidi br. I. tek. god. str. 32).

Iz opisane mrtvačnice poseglo se pet metara dalje u sjevero-zapad kopati, i otkriveno je nekoliko lapata temeljnih zidova, koji teško da su se odnosili na sadanju baziliku, pošto niti kostrukcija, niti pravac stoji u suglasju sa zidovima bazilike. Ovdje otkriven je jedan ozidan žlieb dug 3·00 m., širok 0·20 m. a toliko dubok, koji vodu u zgradje dovodio. Dalje tim pravcem nebijaše potreba kopati, jer se jasno vidilo, da s tog kraja tu zgradje dospivaše. Okrenulo se pretraživati pravcem zapada izvan obgrade, i ovdje je otkriven jedan popločan hodnik, prepun grobovima, a na kraj hodnika opet tragovi zidova, koji baš jasno svjedoče o dvojakoj dobi i vrsti zgradja. Preostajalo je još radju dokončanti sa podnevne strane uzduž bazilike, i tu u plitčini od 0·50 otkriveno je zidova, koji su tiesno sa bazilikom bili vezani, i medju zidovima nekoliko grobova poznije dobi. Tik uz baziliku otkriven je opet jedan hodnik, u koji se sa iztočne i zapadne strane kroz vrata ulazilo. Upravo pred vratima u maloj dubljini nasipa

našast je drugi ulomak epigrafičnog nadpisa, ^{RIVS · PRE} _{EPTEM DI}, koji dielom popunja prvi ulomak objelodanjen u hrvatskih spomenici (Tab. IV. br. 9).

Ovim glavna radja na Kapitolu je dokončana bila. Kasnije prenieli su se mrtvački ostanci iz deset grobova pred bazilikom, u kojima se našlo po jedan mrtvac, a uz dvojicu mrtvaca u dvojici grobova pred samim glavnim vratima bazile našlo se po par liepih jednakih ostruga. Kasnije opet izveden je mali pokušaj na ruševinam s donje strane željezničke pruge, i otkriveno je zidova od zgradja, o kojima se nije isto osobita opazilo; ali

radja nije sustavno nastavljena, pošto uspjesi nebi trošku odgovorili, te se prekinula. Na Kapitul u svem radjeno je dana 93, uloženo radnika 558, odkopano i izvezeno materiala kubičnih metara 3.247, potrošeno za svu radju for. 354.75. Razmjerno preveć malo je predmeta našasto.

Stupovi. Izmed grko-istočne crkve sv. Trojice i rimokat. groblja sv. Luke na Kosovu, sa podnevne strane občinskog puta podiže se lagana i ubava glavica zvana Stupovi. Glavica je svestrano zasadjena lozom, nu do početka ovoga stoljeća na njenom vrhu bilo je grko-istočno groblje biskupije, odkle preneseno je k sv. Trojici. Predaja priča, da ime Stupovi dolazi od jednog stupa, koji se nad zemljom nekoliko metara uzdizao, ali je taj stup, ili pravilnije rekuć podpornjak-lezena od bazilike; kasnijeg vremena sasma izrovan, da nikakova spoljašnjeg znaka nebijaše niti groblju niti stupovlju. Ipak klačardasto zemljište, Vinaličevo izvješće napućivaše, da bi i tu moglo još biti kakvih tragova sgradam, dok predaja neumiše ništa o tomu pričati. To je dalo povoda da je društvo najprije bilježničkim pismom od 11. siečnja 1888. br. 11. kupilo od Petra Maksimaća za 120 fr. jedan vinogradić, u komu se počelo dne 16. veljače 1888. kopati. U ugovoru izmedj Maksimaća i društva bi utanačeno, da grob pok. Nesima Popovića župnika Biskupinskoga, koji je nekako umro svrhom zadnjega stoljeća, bude njegovoj porodici dozvoljeno otvoriti i mrtvačke ostatke k sv. Trojici-prenieti. I zbilja predaja je za taj grob znala, prem nije imao kakva osobitog izvanjskog obilježja, i na opredieljeni dan bi svetčano crkvenim obredom i natjecajem jednovjernog pućanstva grob otvoren, u komu su našasti ostanci dvaju mrtvaca i jedne brojanice i na spomenuto groblje preneseni.

Radja je počela sa jugo-zapadnog kraja kupljenog vinograda, i tu se samo našlo prostih seoskih grobova, i u nekima više novaca englezkih, koje su ženskinje nanizane o ogrljaju nosile. Videć da se samo radi o prostim grobovima, nije se htjelo sve pootvarati, nego se je hitilo da se nadju zidovi zgradja.

Za pol metra pod zemljom nadje se skrajni zid obsežne zgradje, kog jednostavnim odkopavanjem nebijaše trudno svu dužinu podnevnog broda do pilona odkriti. Ovdje je svršivao mejas kupljenog vinograda, te je nužda bila nagadjati se sa drugim susjednim vlasnikom. Ovaj s prva jedva pristade na ugovor najmovine, kojim društvu unajmljivaše svoje zemljište za dvie godine uz odštetu f. 65. Kasnije sa bilježničkim ugovorom od 20. i stopada 1889. br. 450 ustupi sasma u vlasništvo društvu uz novu nagradu od f. 25.

Sva preostala radja na Stupovih tekla je jednostavno krčed panje vinograda i izvozeć nasap klačarde i zemlje, po komu je ciela zgradja bazilike odkopana ostala, bez da se je što važna našlo. Jedan veliki ulomak ciboria, tri do četiri oštećena kapitela, ulomak nadpisa IIIESCITF i još nekoliko ornamentalnih slupanih komada to je sve, što se od te velike sgrade ujnilo.

(Nastavit će se.)

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Rimski putevi od Aequuma do Leusabe.

1. Između ostalih rimskih puteva, što su iz Salone, glavnog grada rimske Dalmacije, vodili raznim smjerom u unutrašnjost iste pokrajine i dalje izvan nje, išao je jedan put preko *Grla*, *Klapavica*, izpod *Košinjeg Brda*, preko *Dugopolja*, *Križica*, *Dicma*, *Mojanke*, iztočno od *Sičana*, prema Sinju, i odatle u *Čitluk* (*Colonia Claudia Aequum*), skoro istim pravcem, kojim ide i današnja državna cesta. U Aequumu dielio se je taj put na tri grane: na put u Andetrij (Muć), Inalperio i Pelvu. Pravac puta u Andetrij kao i položaj tog mjesta poznat je, dočim pravci ostalih dviju puteva, kao i položaji mjesta, kojima su ti putevi polazili nisu stalno ustanovljeni. Putevi, što su polazili Inalperijem i Pelvom i ostalim rimskim gradovima, koje nam nabrajaju putokazi Antoninov i Tabula Peutingeriana, sastajali su se na novo u Leusabi, pošto je jedan prošao daljinu od 77 rimskih milja, a drugi daljinu od 58 milja, što pokazuje, da je ili jedan išao kraćim i priekim pravcem, ili da je drugi činio veće stranputice.

Da proučimo pravce tih dviju važnih puteva iz Aequuma do Leusabe, te da razvidimo položaj pojedinih mjesta, kojima su prolazili, zaputismo se u srpnju ove godine u Bosnu pravcem jednog, a vratismo pravcem drugog od tih puteva. Naša što moguće tačnija opažanja na temelju onoga, što je do sada o tim putevima i gradovima pisano, dovedoše nas do sljedećih zaključaka.

2. Pravac rimskog puta, što je išao iz Aequuma dolinom Cetine, preko Uništa i Grahova do Leusabe, bio je ovaj:

Iz Aequuma poljem izpod Guberca u Hrvatce, odatle smjerom današnje državne ceste do kuća Lebićevih, kod kojih se je počeo penjati na brieg za kojih 100 m. visoko, dok nije došao do mjesta

Lokva; tu se je spuštao idući sjeverno od kuća Vardićevih u Satričko polje i ovim stizao u Potravlje, gdje je nedvojbeno ležao rimski grad. Taj grad sterao se je na prostoru između sadanje župne crkve, kuća Lijićevih, Prolićevih i Rožićevih, s jedne i druge strane seoske ceste, koja, kao i ona na Otišiću (o kojoj kasnije), nije ništa drugo već sačuvana stara rimska cesta. Radina težačka ruka naslagala je na tome prostoru cijele gomile kamenja, povadjena iz temelja rimskih gradjevina; izvadila iz zemlje mnogi criep, raznih nadpisa, stupova i drugih stvarca, koje se danas čuvaju u raznim zbirkama. Ove godine odkopana je na *Gradinama* velika (24·98 m. duga, a 20·89 m. široka) rimska bazilika na tri broda, među čijim ruševinama nadjeno je mnogo liepog bielog mramora, kojim su bile iznutra obložene stiene bazilike, ulomaka od prozora, kapitela i drugih ornamentalnih komada, od kojih su mnogi krasno izradjeni. Stari Hrvati u mramornim dvoranama te rimske bazilike, načiniše počivališta svojim milim, čiji te grobovi sjećaju prije na kakovu starohrvatsku crkvu ili samostan, nego li na djelo rimske umjetnosti. Kako se ta bazilika u koječem razlikuje od ostalih nama poznatih rimskih bazilika, osobito od one odkrite prošle godine u staroj Duklji u Crnojgori, to ćemo joj, u koliko je do sada odkrita, drugi put donieti tačan tloris i opis.

Prigodom odkapanja nadjena su samo dva ulomka nadgrobnih nadpisa: O · M · S · i . . . SIBI ET SVIS POSVIT.

PotANJI opis položaja tog grada kao i do onda tu nadjenih rimskih spomenika napisao je pok. prof. A. K. Matas u *Viestniku* god. IV. br. 2.

3. Od tog grada u Potravlju išao je rimski put preko potravskog polja u selo Maljkovo, tu zakretao nešto na lievo maljkovačkim poljem podno Svilaje, i onda ravno otišićkim Rudopoljem do kuća Krunićevih, gdje se je nalazio drugi rimski grad, komu su se ostanci do danas dobro sačuvali. Tragovi tog rimskog puta vide se blizu Maljkova i na mnogo mjesta na cesti, što ide Rudopoljem, gdje je rimski put sve do danas zadržao svoju staru ulogu. Na Rudopolju izpod kuća Dragićevih odvajao se je od tog glavnog puta pobočni, koji je u Drazi slazio k Cetini, tu ju prelazio i izpod Dabra išao u Zasiok i Biletić, iza koga se je spajao sa drugim glavnim putem, što je išao iz Aequuma preko Bilobriga u livanjsko polje.

4. Iz grada na Otišiću išao je rimski glavni put sjevernim

pravcem Dubravom i Bajindolom, gdje mu je najbolje sačuvan trag, te se je spuštao k Cetini, ovu prelazio i stizao u rimski grad, koji se je sterao oko Gradine u gornjim Koljanima. Drugi pobočni put išao je sa Otišića (Inalperio?) poljem, pravcem zapadnim na Mao-vice, gdje je bio po svoj prilici rimski grad Synodium.

5. Od Gradine (Arduba) išao je r. put ponad kuća Duonjakovih, Budišnih, Matkovina, vrela Radonjina, gdje mu se u Viencu poviše kuća Čorićevih opaža jasan trag, iza sela Ježevića u Bariduo (Balek), gdje je po drugi put prelazio Cetinu, e da zapadnom stranom cetinskog polja stigne u Lonnariju (Kotluša).

Arduba i Bariduo bili su spojeni takodjer pobočnim putem, koji je prolazio gradom u Stražinama i dalje vrličkim poljem.

U Stražinama nadjen je u vinogradu Ilije Škrbića, na lievoj strani državne ceste, što vodi iz Vrlike u Sinj, ovaj do sada neobjelodanjeni nadpis:

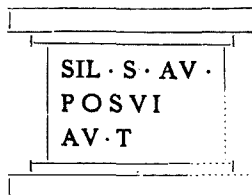

C(ajus) Eliu(s) Jun(oni) con(ju)gi (posuit).

Na njivi istoga Škrbića nadjen je ovaj ulomak nadpisa:

TITV(S)

Objelodanjujemo nadpis nadjen na vrhu velikih Stražina, koji se sada nalazi u kući Bože Škrbića Krstanova u Garjaku, jer je u prvom objelodanjenju nešto pogrešno čitan:

Silvano sacrum Augusto posuit Aurelius T(erens).

Nadpis je visok 0·36. m., širok 0·30 m., dubok 0.25 m.

Ime Terens nadopunili smo sudeći po prostoru, i po tome, što je to ime bilo amo običajno, jer ga nalazimo na više amošnjih spomenika, a naročito na onome, što je nadjen u gornjim Koljanima u kući Bokunovoj, a koji se sada nalazi u c. kr. muzeju u Spljetu.

6. Iz Lonnarije počeo se je put lagano uzpinjati na visoravan Lukovaču, zakrećući na lievo k današnjem selu Podglavašu, gdje se je od njega odijeljivao pobočni put u Kievo (Setovia), o kom smo govorili u Viestniku god. XIII. br. 3. Na Kievu, na njivama pred župnim stanom, nadjen je nedavno ovaj ulomak nadpisa:

A LVRSV(S)

? IO CO

Aurelius Lursus co(njugi).

7. Od Podglavaša kretao je r. put iztočnim podnožjem Dinare, uzporado sa današnjim seoskim putem (koji idje rimskim na desno sredinom šume Lukovače) prema bosansko-dalmatinskoj medji pod Uništima, gdje je zakretao na lievo, dočim današnji put na medji zakreće desno u selo Uništa. Trag rimskome putu razpoznaje se na više mjesta u mjestu «Njivetinama».

Stigavši na današnju dalmatinsku medju, nije rimski put zalazio u poljašce pod Uništima, već se je, zakrenuv lievo, lagano uzpinjao na 200 m. visoki brežuljak Altić (koje ime biti će rimskog porietla — mons altus), idući upravo današnjom medjom k «lokvi», pokraj «Vrankovića doca,» lievo od «bukove lokve,» pokraj «Liljkove pećine» u Lelasov klanac, gdje je ostavljao sadanju medju Dalmacije. U Lelasovome klanecu vidi se i danas prodor u pećini, kog su učinili Rimljani, e da ne moraju okolišati po visoku brdu. Tu se je trag rimskih kolotečina krasno sačuvao. Iz Lelasovog klanca kretao je put kroz «duboke doline», Marića doline, izpod Arapovca na staje u Lukama, i dalje izpod Crnogvrha prema Grahovu (Arežin brieg).

8. Od šest rimskih cesta, što su se sastajale u gradu na grahovskom polju (Saritte), išla je jedna zapadnim pravcem preko grahovskog polja do Risanovaca, gdje je zakretala sjevernim pravcem preko krševita tla, na kome joj se u pravcu prema Donjem Uncu na više mjesta opaža trag. Odatle spuštala se je cesta u dolinu Unca do Han-Bulata, tu kretala malo na lievo i odmah prelazila Unac krećući nešto na desno i uzpinjući se za kojih 250 m. na visoravan na desnoj obali Unca, odakle je išla sjevernim pravcem prema Han-Crvljivici i dalje se spuštala u Petrovačko polje.

9. Iztočno od Petrovca sastajao se je taj put blizu današnje ceste iz Petrovca u Ključ sa drugim rimskim putem, što je dolazio sa zapadne strane petrovačkog polja, i sa ovim prosljedjivao prema Ključu, skoro istim pravcem, kojim ide i današnji put. Od Han-

Bulata do blizu Ključa postoji još danas 17 rimskih miljokaza, od kojih neki imaju tačno zabilježenu odaljetnost od izhodišta tog puta.

Kod Han-Gliša, desetak km. od Ključa, na novo se je taj put razdvajao, te je jedan išao u Ključ, a drugi u dolinu Sanice.

10. Pravač drugog puta, što je išao iz Aequuma u Leusabu, bio je ovaj :

Od Čitluka poljem do Cetine pod Bajagićem, gdje je kod Panja prelazio Cetinu i odmah se počeo penjati na Prolog mimo Bilobriga, sa kojega se je spuštao prema Han-Prologu na livanjskome polju, i tu se dielio na dvije grane, od kojih je jedna išla u Livno, a druga sjevero-zapadno u Lištane i Rujane.

11. U Rujanima put se je opet razdvojio, te jedan išao sjevero-zapadno zapadnom stranom livanjskog polja izpod selâ : Rujani donji, Čaprazlije, Provo, Gubin, Sajković, Kazanci, Grabež, u Crnilug, iza koga je ostavljao polje livanjsko, idući izpod Grkovaca u stari slavni rodni grad sv. Jeronima *Stridon* pod selom *gornje Peulje*, i dalje prema Grahovu; dočim je drugi kretao sjevernim pravcem preko liv. polja prema selu Kovačići. Na polju ima između Brižine i vrela Kaldrma put zvan Kaldrma, koji je ostatak r. puta.

12. Od vrela Kaldrma išao je r. put poviše sela Kovačići, iznad Čelebića, penjući se koso uz goru Staretinu za kojih 10—12 km., dok nije stigao nad selom Vrbicom na najniže gorsko sedlo kod Čatrnje, odakle je kretao dolinom Čatrnjom, te livadama na Staretini, gdje mu se na nekoliko mjesta opaža trag, za tim južno od Kurožeba, niz Podove, preko Vukova brda, niz Brezovaču nad selo Rudiće, kod koga je slazio na glamočko polje, zakrećući na lijevo u Alapić, gdje je nedvojbena ležao r. grad. Izpod Gradine kod Alapića dobili smo nedavno ovaj rimski nadpis:

I · O ? M ?
P AEL CASSIAN
VS IIBES VOTV
M S O L V I T¹⁾

¹⁾ VI u svezi.

Jovi (Optimo Maximo) P(ublius) Ael(ius) Cassianus Ebese votum solvit.

Nadpis je uklesan u obični kamen pješćenjak, visok 0·22 m., širok 0·35 m., dubok 0·26 m. *Ebes* će biti koje novo do sada nepoznato ime illyrsko.

13. Iz grada, što je ležao pod Gradinom izmedju Alapića i Glavica, išao je r. put mimo Odžaka, Podgradine, izpod briega Laskavice preko Crne gore k Medni, i odatle dolinom Sane k Leusabi, koja je morala biti negdje u njenom području, bilo na lievoj ili desnoj njenoj obali.

14. Mnogo je teže ustanoviti položaje rimskih gradova, koje na ta dva puta stavljaju stari putokazi, čega radi vladaju u tom pogledu najrazličitija mnienja. Poznavajući pravce puteva i položaje mjesta, na kojima su mogli stajati se rimski gradovi, mi ćemo nastojati, imajući pred očima pravu odaljenost pojedinih mjesta, ustanoviti, gdje i na kojem pravcu su ležali ti rimski gradovi. Početi ćemo putokazom Antoninovim, jer nam se čini mnogo tačniji u oznaci odaljenosti mjesta od mjesta.

15. Prvi grad, idući iz Aequuma u Leusabu, bio bi po putokazu Antoninovom *Pelva*, odaljen od ovog 17 rimskih milja, ili 25·5 km. (računajući na staru rimsku milju mjesto 1479 m. okruglim brojem 1500 m.).

Pelvu stavlja Kukuljević u Ljubunčić, Kiepert u Lištane, Katančić k izvoru Plive, a Reichardt u Livno, dočim ju jedini g. A. u razpravi «La via romana da Sirmio a Salona» (Buletino di arch. e stor. dalmata g. V. str. 137.) stavlja k vrelu Cetine. Uzmemo li da je Aequum nedvojbeno bio u Čitluku, kako to svi pisci tvrde, to je Pelva gledeć na odaljenost, moguća u Ljubunčiću, jer je ovaj odaljen od Čitluka za 25—28 klm., ali Pelva ne stoji više u pravcu prema Ključu, kamo većina pisaca meće Leusabu; po čemu bi sa Kukuljevićem trebalo i Leusabu metnuti više istočno od Ključa, k utoku Biele u Lašvu. Pelva je u Lištanima ili bolje Rujanima moguća, jer su Lištani i Rujani odaljeni od Čitluka 24—26 km., ali je nemoguća pri izvoru Plive, jer je taj odaljen preko 50 km., a tako isto i u Livnu, jer je ovo odaljeno preko 37 km. Metnemo li Pelvu u dolinu Cetine, to je ona mogla biti ne pri samom izvoru Cetine, već ili u Stražinama, ili na Gradini u gornjim Koljanima, jer su ta dva mjesta, idući sigurnim tragom r. puta preko Potravlja i Otišića, odaljena upravo 25—27 km. Dakle Pelva se mogla nalaziti samo u Ljubunčiću, ili Lištanima i Rujanima, ili Stražinama i Gradini. Gdje je upravo bila, to ćemo moći reći

istom onda, kada oba putokaza na ovaj način proučimo. Opažamo samo, da Pelva nije mogla biti niti dalje na iztok, niti dalje na zapad, jer bi inače bila izvan mogućih pravaca puta, što je vodio u Leusabu i dalje u Sirmium.

16. Iz Pelve dolazio se je nakon puta od 18 r. milja, ili 27 km. u grad *Silviae* ili *Salviae*.

Kukuljević, Kiepert i Tomašek među *Silviae* u Glavice kod Glamoča, Lapiè u Kupres, a Katančić u Zasolje, dočim g. A. stavlja ih u Grahovo. *Silviae* nisu mogle biti u Kupresu, niti u Zasolju, jer su ta mjesta odaljene od Ljubunčića i Rujana preko 40—60 km., što je proti navodima putokaza, a teško su mogle biti i na Grahovu, jer od Gradine i Stražina, gdje g. A. stavlja Pelvu, ima najkraćim putem 27 km., već kod kuća Marićevih, gdje ne ima traga niti zgrade za rimski grad; a idući opisanim tragom r. puta, nakon 27 klm. stižemo istom do briega Arapovca, na kojoj nepogodnoj visini od kojih 1200 m. nije mogao biti r. grad.

Iz toga sliedi, da uzimajući za temelj dokazivanja odaljenost i položaj mjesta, moramo uzeti, da je grad *Silviae* ležao na glamočkom polju, i to upravo u selu Glavice, ili pod Gradinom kod Alapića, jer tu je položaj zgodan, odaljenost odgovara podpuno navodu putokaza, a tu je nadjeno i više r. nadpisa, što je najboljim dokazom za obstanak r. grada na tome mjestu.

Da su *Silviae* u istinu bile na glamočkom polju, i da su samo tamo mogle biti, imamo jošte jedan vrlo čvrst dokaz. Evo ga:

Medje Dalmacije prije dobe Augustove bile su ove: Najskrajnja tačka Dalmata prema Liburnima bila je stara Promona (Tepljuh kod Drniša), odakle je išla medja na utok Krke u more, onda morem do Omiša i Makarske, odakle je kretala iznad Imotske, preko gora Jaram i Vran u dolinu Šuice, vrhovima Crnegore do izvora Sane i Unca, preko planine Šatora, grahovskog polja k vrelu rieke Krke.

Sv. Jeronim, veliki učitelj crkve, govoreći o sebi i o svom rodnom mjestu, kaže: „*Hieronimus, natus patre Eusebio, oppido Stridonis, quod a Gotis eversum, Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit.*“ Medje Dalmacije, što ih navedosmo, istom su pod Augustom prenesene *Ad Fines* na Glini i Vrbasu. Pošto sv. Jeronim, koji je živio i pisao u četvrtom i početkom petoga vieka, kaže, da je Stridon *njekoč* bio pograničnim gradom Dalmacije, to moramo Stridon tražiti pri prvotnoj medji Dalmacije.

Na putu između Grahova i Glamoča našao je pok. Stjepan Petković iz Knina ovaj nadpis:

IVOEX IIII AIVS AILA
 VIO VAIFPIO CONS
 IAVIIO IIII P P DELM
 TIVIS IVIEP SALV
 IAIAS EI SIPIDO
 VEVSES OEIEPM
 IVAVII

Gosp. A. čita taj nadpis ovako: „... *iudex datus a Flavio Valerio Constantio (viro clarissimo?) P(residi) P(rovinciae) Delm(atie) finis inter Salviatas et Stridonenses determinavit.*“ O mjestu našašća kaže p. Petković u bilježici k tome nadpisu: «Na jednom odozgo razbitom stupu na putu između Grahova i Glamoča, prešavši prvo brdo, slova su vrlo izkvarena, te se ništa ne može razumjeti.» Pod tim prvim brdom razumieva g. A. Staretinu: «essendo questo il primo monte accennato nella notizia del Petcovich.» Sa grahovskog polja u glamočko vode dva puta ili bolje prelaza ili staze, jedan kroz Luku, Peulje, Grkovce, Nuglašiću, izpod Šegrtovih kuća, uz Staretinu, koju prelazi kod Lubojeva groba između Laništa i Pometenika, te se spušta na drugu stranu preko Gradine u Alapić; drugi kroz Marinkovce, Tičevo, Preodac, Rore idje u Vaganj na zapadnoj strani glam. polja. Kraći je i običniji put preko Staretine, čega radi treba smatrati prvim brdom »Staretinu, a mjesto, gdje je nadjen nadpis,» mora da je negdje kod Lubojeva groba na Pometeniku, gdje se put počima spuštati. Mi tog nadpisa nismo mogli na tom putu naći, biti će da je propao ili odalečen. Viesti Petkovića, poznatog zgodopisca, moramo vjerovati, te na temelju tog nadpisa označiti položaj Silvija i Stridona.

Ako je kamen, na kome je nadjen navedeni nadpis, označivao medju između Salvijaćana i Stridonaca, to su jedni mogli biti na livanjskom, a drugi na glamočkom polju, te drugi slučaj nije moguć, jer su medju njima bile planine Šator i duga Staretina, na kojim Rimljani sigurno nisu gradili gradove.

Stavimo li Stridom na glamočko polje, to su Silviae morale biti na livanjskom polju, odaljene uvijek od Pelve u Rujanima za 27 km., što bi nas dovelo u Crnilug ili blize Grkovce, pošto na protivnoj strani pod Staretinom radi močvara i nepogodnog tla

nije bilo r. grada. Nu tko bi išao iz grada kod Glavica na glam. polju preko Nuglašice i Crnogluga u Pelvu i Aequum, činio bi uzaludnu stranputicu od kojih 18 km., što praktični Rimljani ne bi bili činili. Ne ćemo li to, tad moramo dopustiti, što je opet nemoguće radi male odaljenosti, da su se oba r. puta sastajala već kod Grahova, dotično da je tamo bila Leusaba. Pošto je to jedno i drugo nemoguće i nevjerojatno, to smo prisiljeni Silvijam i Salvijaćanima dati mjesto na glamočkom polju kod Glavica, a Stridoncima na krasnome polju i položaju pod Šatorom u gornjem Peulju, gdje nas sve do danas potok *Stedra* ili *Stidra*, što teče sa Šatora, sjeca na ime i položaj Jeronimovog Stridona. — Tu nas dakle sve upućuje na položaj Stridona: i planina Šator medja stare Dalmacije, i potok *Stedra*, što izvire na južnoj strani Šatora i teče kroz selo Peulje, i nadpis, koji nas upućuje na ovu stranu Starotine.

Svi navedeni razlozi sile nas ujedno, da gradove putokaza Antoninovog tražimo i stavljamo na put, što je išao preko livanjskog i glamočkog polja u Leusabu, a gradove Tabule da tražimo na putu, što je išao dolinom Cetine, grahovskog polja, Unca i petrovačkog polja prema današnjem Ključu.

Glede položaja Silvijâ moramo se jošte obazrieti na mnijenje g. A., koji na temelju istog nadpisa stavlja *Silviae* na Grahovo, a Stridon u Vaganj na glam. polju, zamjenjujuć ili bolje istovjetujuć ga sa mjestom Saritte, što ga navodi Tabula. Priznajemo da nas ime Staretina sjeca na Stridon, te da je možda i postalo od ovog, ali na Stridon sjeca nas jošte bolje potok *Stedra* ili *Stidra*, od kog nije moći Stridon daleko odalečiti, a od kog potoka je možda i Stridon primio svoje ime. Promjena imena Stridon u Saritte vrlo je nevjerojatna kod samog pisca Tabule, jer je ime Stridon izvedeno po svoj prilici od glagola *strideo*, što bi označavalo velikom bukom sa planine slićući i žamoreći potok, kakav je u istinu *Stedra*, te bi po tom takva pogreška u Latina bila kao kod nas mjesto Zagreb reći Šarengrad. Da je Stridon bio na glamočkom polju, sigurno bi ga putokaz spomenuo, pošto i g. A. kaže, da je pravac puta, što ga navodi Tabula išao tim poljem. Promjena imena i u kasnije doba nije vjerojatna, jer su naobraženi ljudi, a osobito samostanci, znali nedvojbeno dobro za rodni grad sv. Jeronima, te ne bi tako lahko dopustili, da se i u Tabuli promieni. Dakle promjena imena ako je i moguća, a ono je ipak nevjerojatna. Ako je nadalje Stridon bio u Alapiću, Glavicama ili Vaganju, a *Silviae* u Grahovu, tad

su jadni Stridonci u pravdi sa Salvijaćanima izvukli kraći kraj batine, jer je medjašnik od ovih bio tri puta tako daleko, kao od Stridonaca.

Iz svega toga, osim prije navedenoga, vidi se, da je položaj Stridona na potoku Stedri vjerojatniji, jer je onda medjašnik naravniji i pravedniji, pače sasna pravedan, jer je bio na vrhu planine između dva polja, a k tome u tome slučaju spašen je položaj i imena svih triju gradova, što nam ih je povjest sačuvala.

P. Petar Stanić.

Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema u Cohenu ili se u čem od njegovih razlikuju.

(Nastavak. Vidi *Viestnik* 1888 br. 3, str. 84)

Flavius Julius Valerius Constantius II.

1. *Av.*: **CONSTANTIVS NOB · C.** — Lovorvjenčano poprsje sa plaštem na desno.
Rev.: **CAESARVM NOSTRORVM.** — Okolo lovorvjenca, u kojem nadpis: **VOT · V.**
Mali bronz. — Cohen nema.
2. *Av.*: **FL · IVL · CONSTANTIVS PERP · AVG.** — Poprsje carevo punoliko, kacigasto, s oklopom, drži poprieko koplje i štit, na kom jedino vidi se konjanik lievo u trku.
Rev.: **GLORIA REIPUBLICAE.** — Rim punolik, kacigast, sjedi na lievo, a na desno isto sjedi Konstantinopol tornjast, lievo okrenut, s nogom na prednjoj strani broda; oba pako skupa drže po sriedi štit, na kom se čita: **VOT · XXX MVL · XXXX.** U predku **SIRM.**
Zlatnik. — Cohen ovako neima. (Sravni VI. 290. br. 80—81). Teži 4.40 gr. Dar Ljubice Wachterove, a našast u Vukovaru
3. Isto kao br. 2. s razlikom samo, što glava Konstantinopula u zadku nije tornjasta dali kacigasta.
Zlatnik. — Teži 4.49 gr. Kupljen u Sabljara za 6 for.
4. *Av.*: **CONSTANTIVS P · F · AVG.** — Poprije sa diademom i plaštom na desno.
Rev.: **VIKTORIA AVGG.** — Victorija stupa na lievo, držeć u svakoj ruci vienac. U polju **☩.**
Mali bronz. — Sravni Cohen VI. 319, 267. Nadjen u Gornjem Muću u Dalmaciji.

Flavius Magnus Magnentius.

1. *Av.*: **D · N · MAGNENTIVS P · F · AVG.** — Popraxe s plaštem na desno. Iza glave **A**.
- Rev.*: **VICTORIA AVG · ET CAES.** — Magnentij u vojnoj odjeći, stojeći na desno, drži labarum i kitu lovora, a noge mu na ledjih sužnja. U pokrajku **BSIS.**, u polju lievo **III** a desno **VAL** u monogramu.
- Srednj br. — Sr. Cohen VI. 335. 49.
2. *Av.*: **D · N · MAGNENTIVS P · F · AVG.** — Poprsje lovorvjenčano s plaštem na desno.
- Rev.*: **REPARATIO** (vjerojatno **REIPUBLICAE**). — Magnencij, stojeći lievo, drži u ljevici kruglju, a desnicom diže osobu klečeću pred njim.
- Srednji bronz. — Cohen s ovakim reversom neima.

Flavius Claudius Julius Constantius Gallus.

1. *Av.*: **D · N · CONSTANTIVS IVN · NOB · C.** — Poprsje u plaštu na desno. Iza glave **A**.
- Rev.*: **CONCORDIA MILITVM.** — Konstancij u vojnoj odjeći, stojeći, punolik, ogledava se lievo, i drži dva labaruma; u polju **III**, a u pokrajku **BSIS** ∩.
- Srednji bronz. — Sr. Cohen VI. 351 27.
2. Isto kao br. 1, samo u pokrajku revrsa **PSIS** ∩.
3. *Av.*: **D · N · CONSTANTIVS NOB · C.** — Poprsje s plaštom na desno.
- Rev.*: **FEL · TEMP · REPARATIO.** — Vojnik kopljem probada neprijatelja, koj je pao s konja. U pokrajku **SMNA.** a u polju **H**.
- Mali bronz. — Sr. Cohen VI. 353. 42.
4. Isto kao br. 3, nego u pokrajku **SMNE**

Flavius Claudius Julianus II.

1. *Av.*: **FL · CL · IVLIANVS PP AVG.** — Poprsje Julianovo ovjenčano desno, sa plaštom i oklopom.
- Rev.*: **VIRTVS EXERCITVS ROMANORVM.** — Julian kacigast, u vojničkoj odori, iduć desno, obraća se lievo; desnicom hvaća kosu sužnja za njim klečeća, a u lievici drži trofej. U pokrajku: * **SIRM** i vienac do **M**.
- Zlatnik. — Cohen VI. 362. br. 28, ali se naš u tom od njegova razlikuje, što ovdje u polju zadka neima vienca niti orla s viencom u kljunu. Teži 4.25 gr. Dar baruna Kulmera.

2. *Av.*: **D · N · FL · CL · IVLIANVS NOB · C.** — Poprsje golo sa plaštom na desno.
Rev.: **SPES REIPVBLICE** (sic). — Julian kacigast, u vojnom odjelu, stojeć na lievo drži kruglju i žezlo. U podkrajku **SMN.**

Mali bronz. — Sravni Cohen VI. 369. 80.

Flavius Valentinianus II.

1. *Av.*: **D · N · VALENTINIANVS P · F · AVG.** — Poprsje sa diademom i plaštom na desno.
Rev.: U Viencu: **VOT · V · MVLTV · X.** U podkrajku: **ASISC.**
 Mali bronz. — Sravni Cohen VI. 449. 56.
2. *Av.*: **D · N · VALENTINIANVS P · F · AVG.** — Poprsje sa diademom i plaštom na desno.
Rev.: U lovorvjencu: **VOT · XV · MVLTV · XX.**
 Mali bronz. — Sr. Cohen VI. 449. 58.

Vetranio.

1. *Av.*: **D · N · VETRANIO P · F · AVG.** — Poprsje lovorvjenčano u plaštu i oklopu na desno.
Rev.: **VIRTVS EXERCITVM** (sic). — Vetranij u vojnoj odieći, stojeć na desno, drži labarum i naslanja se na štit. U pokrajku: **TESB.**
 Mali bronz. — Sr. Cohen VI. 325. 22.
2. Isto kao br. 1, nego u podkrajku: **TESF.**

Flavius Theodosius II.

1. *Av.*: **D · N · THEODOSIVS P · F · AVG.** — Poprsje sa diademom i plaštom *na desno*.
Rev.: **GLORIA REIPVBLICAE.** — Ulaz u tabor, na kom su dva tornja i **X.** U podkrajku: **TE.**
 Mali bronz. — Sravni Cohen VI. 459. 40.

Honorius.

1. *Av.*: **D · N · HONORIVS P · F · AVG.** — Poprsje carevo sa diademom i plaštom na desno.
Rev.: **CONCORDIA AVG.** — Veliki krst.
 Mali bronz. — Cohen neima.

Prilog (V. Viestnik god. 1880. str. 121).

1. *Av.*: **IMP · CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG.** — Poprsje Adrianovo lovorvjenčano desno sa plaštom

Rev.: GEN · P · R (u polju) — P · M · TR · P · COS · III (naokolo).
— Genij rimskoga puka, stojeći lievo, drži žrtvenicu i obilnicu.

Cohen II. str. 131. br. 200 (Suppl. VII. str. 112 br. 260.), te br. 261. 262. (Suppl. VII. str. 118. br. 33), ima slični novac, nego kod njega u zadku amo i tamo Genij stoji «auprès d'uns autel allumé», čega na ovim novcem nema. — Zlatnik, teži 7.5 gr.

S. Ljubić.

Ulomci rimskih nadpisa iz Dalmacije.

I O M
CIMIXIAVS
7 CoH EBEC
V S
ΑΓΓΛΕΓΑCΙΑΕ
IV

Ovaj nadpis poslao nam je preč g. L. Marun, predsjednik starinarskoga društva u Kninu kao našast 24 ožujka t. g. 1892 u vinogradu gosp. Filipa Nakića u *Kadinoj Glavici* kod Drniša, uz primjedbu »na licu mjesta od mene prepisan.»

Isti g. Marun priloži sljedeće viesti, koje dobi od gosp. Luke Mikelića iz Kljaka:

ARCVS, AE
LIVTVMBVI . .
SIBI ET MED . .
N ICCN

«Označena slova tačno (?) prepisana s kamena, koji je uzidan nad vratim od kuće Matije udovice pok. Ante Rapa rečenog Skarc iz donjih Umljanovih, i koji je izkopan i donešen na sadanje mjesto iz *Glavice Baline*.

«Niže označena slova prepisana su s jednoga ulomčića vapnenca-kamena nadjena na zemlji *Jamine* u Kljaciš gornjih, koja jesu:

. . . RI . . .
. . . VM . . .

dočim na drugom sličnom ulomčiću, nadjenom na istom mjestu *Jamine*, jesu slova :

... KAST

a obadva se nahode kod Ivana Durdova rečena Mrčele u Kljajih gornjih. »

Po istom g. Marunu našast bi u Potravlju prošloga svibnja još sljedeći nadpis :

IDID

VR · ET · SIBI · B · SVI

Ⓞ

Tu se nalazi na groblju i gornji dio stupa od finoga mramora.

I u Starom Gradu na otoku Hvaru neprestano se pomaljavu svakojake starine, navlastito novci. Tu nedavno na zapadnoj strani grada u mjestu nazvanu *Njiva* neki Filondo kopajuć temelje za kuću, naišao je na veliku kamenitu žaru, čvrsto kamenitim poklopcem zatvorenu. U njoj se je našla još jedna ogromna staklena žara vis. 24 cm., s promjerom 29 cm. o boku a 19 cm. na ušću, sa kosti zgorjele žene do pola. Nad kosti ležala je mala bočica, 7 cm. vis. a 5 cm. promjera o boku, dvostruke ručice, i krasno urešena; a do nje debeli prsten od jantara sa ležećim lavom ozgara, te jedna velika igla od kosti za šivanje i druge dvie bodače takove za vlasi i još jedna od stakla za ukrasi. Dvie su od njih imale velike glavice staklene, koje su opale. Ova žara pokriva je bila dubčastim veoma liepim tanjurčićem od stakla, Ovih dana pako na podnevu grada u gromači do crkve sv. Nikole otkrit je sljedeći odlomak nadpisa :

VALLIA · L · F · MA

VENT

Ove je starine posvetio prof. S. Ljubić sbirci, koja će se zavesti u novoj čitaonici u Starom gradu, čim bude gotova.

S. L.

Tri nadotarska gotička križa sa naslikanijem Propećem u riznici starodrevne bratovštine Svijeh Svetijeh u Korčuli.

Po staromu običaju naše svete katoličke crkve u XIII. i XIV. pa sve i do kraja XV. vijeka, u svakoj je crkvi nad glavnijem žrtvenikom visilo slobodno u zraku drveno, naslikano Propeće, često ogromne veličine, koje se po obliku nije razlikovalo od procesijonalnih i stacionalnih Propeća¹⁾. Takovijeh nadotarskijeh Propeća iz XIII. i XIV. vijeka ima množija u Toskani²⁾. Bratovština Svijeh Svetijeh u Korčuli, koja potiče od početka XIV. vijeka, čuva u svojoj riznici sada još dva takova Propeća, od kojih jedno silno propada rad skućenosti prostora, a treće, koje radi svoje ogromne veličine nije moglo da ostane u riznici, osugjeno je žalibože da bude na nemili i uprav vandalski način slomljeno, grozno iskvareno i strpano u bratinsku ropotarnicu u crkvenom podkrovlju. Tu mu je nestalo bez traga gornjega i donjega kraja, a ostanci mu se vucare po gredama crkvnog stropa, gdje no su bez milosti i bez počitanja izloženi rušućem uplivu prašine, vlage i svakojakijeh životinja.

Ja ću jih ovgje opisati, željom da jim barem sačuvam uspomenu u povijesti hrvacke umjetnosti, neuspijem li, ovijem brazdama da potaknem da se poškrbe oko njihova sačuvanja oni, kojih se to najbliže tiče i kojima bi najviše imalo da leži na srcu.

I. *Ostanci velikog Križa*. Obstoje još tri komada: veliki srednji, te desni i lijevi krak popriečnice. Propeće je naslikano na prednjoj površini čempresovijeh mostnica debelijeh 6 cm. Srednji je komad križa 2·34 m. dug, a po srijedi 51·5 cm. širok, dočim su mu donji i gornji kraj široki kao i popriječnica t. j. po 27·5 cm. Kraći su dugi po 1·03 m. ukupno sa raširenijem krajevima koji sačinjavaju četverokutne medaljone zatvorene s triju vanjskijeh strane četvrtinama kruga. Ti su medaljoni široki kao i veći komad križa po srijedi. Polje je za sliku ovako pripravljeno. Na daski je prilijepljena debela i čvrsta postava, na njoj 1 mm. debeo sloj sadre, koja je uglagjena i pomazana crljenom bojom na kojoj je slika izvršena

¹⁾ Reusens. *Eléments d' Archéologie chrétienne* I. str. 485.

²⁾ J. Burckhardt. *Der Cicerone*. V. Aufl. II. Th. 2. Bd. str. 547.

a tempera na zlatnom dnu. Tijelo je Spasiteljevo naslikano propeto su tri čavla na crnu drvu križa 13 cm. široku. Srednja greda križa nadvisuje poprijječnicu samo za 28·3 cm. Glava Spasiteljeva upravo što ne prelazi preko poprijječnice jer su mu ruke samo nešto malo podignute iznad vodoravnog položaja. Glava je nagnuta i koso naslonjena na desnom ramenu. Lice je lijepo, pravilno, mršavo mladenačko a boje blijedo - mrtvačke. Kosa i brada su žute. Malašni su mu i tanki brčići a opuna, kratka i zašiljena brada. Oči su i usta zatvorene. Ispod pomno očešljane kose, koja pada sprijeda niz rame, proviruje donji kraj lijevoga uha. Glava je okrunjena crnom trnovom krunom od dva pruta, uvijenom poput užeta. Grudi su u obrisu dobro nacrtane ne odveć mršave, a na njima su laganijem osjenima naznačena prva goruja rebra. Žličica i trbuh sa pupkom takovijem su osjenima razdijeljeni, da rek bi kao naumice predstavljaju obris staračke sjedokose glave sa sijedom punom bradom i brkovima. Na desnoj strani prsišta je 2·8 cm. široka, otvorena rana iz koje kulja živo-erljena krv. Truplo je u pasu svijeno tako da je križima naslonjeno na drvo križa a grudi su na dvor nagnute. Samo usko 15 cm. široko bijelo platno sačinjava *perizonij*, koji je sprijeda po srijedi poprijечно podvezan. Noge su razmjerno tanke, kao što i ruke. Desna je noga prignuta u koljenu i nagnuta put desne strane, dočim lijeva pada okomito niz drvo križa. Desno stopalo pokriva lijevo, kojega nije nimalo vigjeti. Prsti su na rukama pravilno nacrtani i dobro zaosjenjeni. Na lijevoj ruci su pruženi kažiput i srednjak, a druga tri prsta su malko pritivorena: dočim su na desnoj svi prsti malo pritivoreni. Sve je tijelo naslikano u naravskoj veličini i u pravoj blijedo-narančasto-žutoj mrtvačkoj boji. Iz svijeh rana na rukama i nogama teče krv. Iz vidljive rane desne noge teče krv niz granu, pa megju velikijem i drugijem prstom, te po drvu križa u četiri nakapljena mlaza. Oko Isukrstove glave je zlatan okružan nimbus. U vrh križa zabien je podulji gvozden klinac, na kojemu je nataknuta kožnata legenda sa natpisom: · I · N · B · I · To B, koje se nalazi mjesto običnoga R (rex) na sva ova tri križa, potiče po svoj prilici od grčke riječi βασιλεύς (rex). U desnom medaljonu je simbolični lik evangjeliste S. Marka. Krasan krilat lav drži knjigu megju prvijem šapama. Glava mu je uspravljena a lice ponešto produljeno tako da donjekle napominje ljucko obličje. Zadnji je dio tijela preko mjere utanjen, a nogu ni repa neima jer je predstavljeno samo do bedara.

U lijevom je medaljonu simbol Ev. S. Mateja takogjer u prsju. Golobrado, zlatokrilo, krasno momče kratke kose drži objem rukama u lijevom pazuhu dvostrukijem crnijem trakom podvezanu debelu knjigu Evangjelja zatvorenu tako, da je vigjeti crljeno omaštene porezane listove. Crljene su korice knjige sa zlatnijem prutima. Pred njim je monogram π . U ponestalom donjem medaljonu će bit svakako bio simbol evangjeliste Luke, jer se simbol S. Ivana nahodi vazda gori, pa neće bit bilo drukčije ni ovgje; a to se i slaže običajem gotičkoga doba.

Sve su ove tri česti križa bile iznutra naokolo obrubljene nizom pozlaćenijeh krugljica, do kojih je z dvora dolazio red zubasta, nagnuta, kratka akantusova lišća takogjer pozlaćena.

Spominju se starija čeljad u Korčuli, da je za njihovog djetinjstva ovaj križ stojao po sred crkve na tako zvanom balaturu.

II. *Ornamentalan križ*. I na ovome je križu Propeće naslikano na debeloj ariževnoj daski po istoj tehnici kao i na pregjašnjemu. Križ je skupa sa podstavkom i uresima visok 2·21 m. Popriječnica je sa uresima duga 1·66 m. Širina okomitog dijela križa je 28 cm. a popriečnice 15·5 cm. Na sva četiri kraja križa su medaljoni u obliku sačuvane dvojice prije opisanoga križa. Spasitelj je naslikan pribiven sa tri čavla na crnu drvu križa na zlatnu dnu. Glava mu je duga za $\frac{1}{8}$ čitavog tijela i ovjenčana je malom crnom krunom sa rijetkijem tupijem dračama sastavljenom od dva uvijena pruta. Ruke su kao i na pregjašnjemu križu, samo malo pridignute i razmjerno tanke sa istosmjernijem mišicama. Glava je naklonjena i prislonjena na desnom ramenu baš u kutu od 45 cm. Oko nje je zlatni nimbus sa krstom, koji je naznačen crljenijem na strani osjena podvostručenijem crtama, i nagnut je uporedo s glavom. Lice je mladenačko, prilično lijepo, blijedo žuto, kao što je i put cijeloga tijela. Usta i oči su zatvorene kao i na prvom i sljedećem Propeću. Brada i brčići su žuti i kratki. Podulja kosa pada niz ramena a naznačena je sa malo zavijenijem uporednijem crtama. Pogrešan je obris prsišta, a tako su i na njemu mišice i položaj rebara, Rebra, 6 para jih na broju, su mu narisana odmah ispod vrata, pa do polovine visine grudi, te kao da po srijedi nit neima grudnica. Prsne mišice su nacrtane posve izpod rebara. Na desnoj strani prsišta otvorena je velika vodoravna rana, iz koje teče krv ko i iz rana na rukama i nogama. Krv ne teče iz glave. Razmeti i bedre pokriveni su bijelijem obješenijem i

okomito, dosta naravski nabranijem perizonijem, koji siže do ispod koljena. Desna je noga malko prignuta u koljenu i pribivena čavlom na križu, dočim lijeve pod njom nije ni vigjeti. Pod nogama je kosa popriječna dašćica, *suppedaneum*. Obje su ruke pribivene čavlima tako da su na svakoj od njih prsti polu-sklopljeni. Prsti su nešto podulji, ali pravilno nacrtani.

Na desnom kraku popriječnice naslikana križa je natpis ·IC· a na lijevom ·XC· sa zlatnijem a crnijem crtama zaosjenjenijem slovima. Tanka gvozdена šiba naslikana je usagjena u vrh križa kao i na prije opisanomu i na njoj naslonjena legenda ·I·N·B·I· Drvo križa usagjeno je na vrh kamenita Kalvarija, koje u nekoj pećini sadrži poznatu lubanju. Kalvarije je naslikano u donjem četvrtom medaljonu. Tri ostala ne odveć široka medaljona sadržavaju simbole Evangjelista ovijem redom: gori Ivana, desno Marka, lijevo Mateja.

Sv. Ivana predstavlja crn orao tijelom okrenut put desne a glavom put lijeve strane. Krila mu se otvaraju kao da će polećet. Zadnji dio tijela mu je nemarno nacrtan, i savršuje kao kusastijem debelijem repom. Megju nogama drži knjigu. Više glave su mu slova: IO. U podnožju stoji simbol S. Luke. Vô po podignutu dugu vratu i produljenoj glavi, da neima crnijeh rogova naličio bi više konju nego volu tijem više, što i na nogama neima papaka nego kopita. Megju prednijem nogama drži knjigu Evangjelja. Ima crna krila. Na Evangjelju i na krilima rasvijetljena mjesta su naznačena zlatnijem crtama. Zadnji dio tijela mu je sarazmjerno malašan a razvijen samo do križa. Nad njim je slovo A.

U lava S. Marka je prilično lijepa glava. Megju prednijem šapama mu je Evangjelje. Šape su mu malašne. I u njega su crna krila i knjiga rasvijetljene zlatnijem crtama. Više njega desno stoji slovo M

Slika angjela do pod pojasom predstavlja S. Mateja. Glava mu je ponešto na lijevo nagnuta. Iza ramena izviruju mu crna krila sva nacrtana zlatnijem potezima. Oblačen je u ružičastoj tunici sa jasno-zelenkastijem osjenima navlaš na desnoj strani. Nabori tunike su ponešto hrapavi i odviše uglasti. Knjigu Evangjelja drži objiem rukama na prsima. Pred njim gori desno stoji natpis M

Knjige Evangjelja su svekolike crljene.

Krasni su i uprav velejepni drvorezani i pozlaćeni uresi sve unaokolo ovoga križa. Križ je od uresa rastavljen nizom zlatnijeh

krugljica, koje ga sve unaokolo obrubljuju. U dnu križa je rašireno omsko podnožje od iste daske, koje se završuje podnožnijem kviirom sastavljenijem od ploče zvonaste letve i tanka četvrtobruča. Zvonasta letva je urešena gori upravljelijem trozubnijem lišćem, a četvrtobruč narezuckanijem crtama.

Iz dna križa više podnožja niče (na posebnijem sa svake strane pribivenijem komadima daske) iz akantusova cvijeta desno i lijevo po grana, koja se vijugasto penje i dopire do izpod same popriječnice križa. Nutrnja prva tri zavoja svake grane imaju po peterolatičnu ružicu i trokip listić, a vanjski zavoji imaju po dva kao javorova lista. Najgornja dva zavoja svake grane završuju samijem lišćem a po ustobočen takav list se nahodi i na svakom jim kraju. Dolnji vanjski kuti megju podnožjem i medaljonom Kalvarija ispunjeni su jedankrat uvijenom akantusovom grančicom, koja uklapa po srijedi četverolatičan cvjetak. Prostor megju granama i križem ispunjen je okomitijem nizom iz križa rastućijeh uzgor 45 nagnutih jajasto - oštrljatih listića cijelijem okrajkom, kao šimširevijem.

Oko sva tri gornja medaljona posagjeno je zrakoliko po sedam krasnijeh osamljenijeh palmeta, od kojijeh su srednje duge po 18 cm. a ostale po 14 cm. Većini palmeta je u zadnje doba okrenuto mnogo stršećijeh krajeva lišća i cvijeća. Sa desnoga medaljona ospale su dvije cijele manje palmete a sa lijevoga uprav srednja. Svaka palmeta sastoji od akantusova busa u dnu privezana, iz kojega izlazi po srijedi prosto ali krasno stilizovan akantusov list bizantinskog ukusa a sa svake strane opet po jedan u profilu. Izmegju te iznad lišća izhode sa svake strane po dva kaležasto savijena akantusova cvijetka, a iz sredine proviruje vrh prekrasne pinije. I palmete su kao i svi ostali uresi dobro pozlaćene.

U gornja dva kuta križališta usagjene su takogjer kitice tako sastavljene, da iz akantusova busa ishode dvije simetrično put vanka na okrug uvijene grančice, koje po srijedi stiskaju četverolatičan cvjetak. Kitice završnju uztobočenijem akantusovijem listom.

Kraci i gornji komad križa obrubljeni su s dvora sa svake strane trozubnijem akantusovijem listićima, koji su put vanka nagnuti 45° i tako su poredani, da su to manji što se više odalečuju od križališta; pa dolazi još uza same medaljone po jedan povaljen dvozuban listić. i to po jedan megju svake dvije palmete.

III. *Drveno Propeće* sa naskočenijem naslikanijem tijelom Spasiteljevijem. Drven križ je iznova promjenjen i prosto izragjen, pa nije moguće znati kakav je prvobitan bio, kojega je posve nestalo. Novi križ je visok 1·70 m. a popriječnica mu je duga 1·1 m. Od starine sačuvano je jedino drveno naslikano 2 cm. debelo tijelo Isusovo, i u vrh križa na posebnoj dašćici zlatan natpis I·N·B·I·. Glava je Isukrstova lijepa i prilično dobro nacrtana navlaš u licu. Nagnuta je i naslonjena na desnom ramenu. Oči i usta zatvorene. Kratki ruso-žuti brada i brčići. Žuta kosa premiješana krvavo-crljenijem potezima pada niz lijevo rame. Glava okrunjena crnijem trnovijem vijencem spletenijem od šest tankijeh šibica. Oko glave zlatan nimbus bez krsta. Ruke su odviše tanke i malo uzdignute nad vodoravnijem položajem. Šake su duguljaste i stjesnute čavlom pribivene, sa nespretno nacrtanijem i dugijem prstima. Grudi su razmjerno krupne. Ispod slabo i nezgodno naznačenijeh 6 para rebara osobito se ističu snažne prsne mišice, a druga 4 para rebara vigjeti je lako naznačeno izpod nje.

I ovgje je kao na prvo opisanom Propeću po osjenim u žličici i na trbuhu razumjeti nakanu slikarevu da prestavi iz daleka staracku sijedu glavu u punoj bradi. Na desnoj strani grudi je široka otvorena vodoravna rana, iz koje teče crljena krv kao i iz rana na rukama i nogama. Perizonij sačinjava uska zlatna tkanina čvrsto stegnuta oko razmeta, a preko srijede sprijeda zauzvana. Desna noga je olako prignuta u koljenu i prebačena preko lijeve, koja se slabo razpoznaje, te su obje skupa jednijem samijem čavlom pribivene. Pogogjeno je razmjerje megju truplom, glavom i nogama i naravska je mrtvačka žuta boja puti.

Priča se o sva ova tri križa u Korčuli, da su grčki, a neki baš i dodavaju, da su donešeni iz Kandije u doba ratova Kandijanskijeh. Našemu se narodu sve čini grčko, česa mu se izgubila predaja postanja, ili se oblici nesudaraju sa nobičajenijem nakon Preporoda umjetnosti. Grčki se pak čine narodu ovu križi i zato što je na njima toliko pozlate i na dva prva je zlatno dno Propeća, kao što se je zlatno duo ikona i do dana današnjega sačuvalo u istočnoj umjetnosti, koja po stalnijem propisima srednjevjekovne knjige sa brda Atosa slika svoje živopise.

Da sva ta tri križa nijesu grčka, pravo rijeti, nijesu bizantinska, nose oni sami na sebi vrlo očite biljege. Na bizantinskijem Propećima je boja tijela Isusoza tamno-narančasta, crljena poput

pečene zemlje, ili i smegja¹⁾, česa nije na nijednomu od tri opisana Propeća, nego je na njima put blijedo-žute, mrtvačke boje. Na bizantinskom Propeću Isukrst neima nigda na glavi ni trnove nit ikakve druge krune²⁾, dočim sva tri korčulanska Propeća imaju trnovu krunu. Bizantinski slikari slikaju Isukrsta propeta sa četiri čavla tako da svaka noga pribivena svojijem čavlom³⁾, dočim su u ova tri Propeća obje noge pribivene samo jednijem čavlom. Bizantinskoga ima na ova tri križa ono što je latinska umjetnost primila od bizantinske već i od X. i XI. vijeka, t. j. glavu nagnutu i naslonjenu na desnom ramenu, oči i usta zatvorene pa i truplo prigibljeno, a drugi opisani križ još i suppedaneum, koji opet nije ovjge tako velik kao u Bizantinaca, i mrtvačku glavu u pećini brda Kalvarija pod križem. Ova tri križa nijesu dakle bizantinska nego su latinska, a to baš iz doba, kad se je zapadno-evropejska slikarska umjetnost stala življe razvijati pod pretežnijim uplivom bizantinske, te je počela da se osovljuje na svojijem nogama t. j. od XI. do pod konac XIV. vijeka. Da ispitamo, u koji li od tih četvero vjekova mogu da pristanu ova tri križa. U XI. ne mogu, jer iz toga doba nije poznato nikakvo Propeće sa tri čavla, a poznato je da se je taj običaj počeo uvagjati teke u XII. vijeku⁴⁾, a u XIII. da je bio zavladao⁵⁾. Dva prvo opisana križa nepristaju u to doba i s razloga što su jim Evangjelisti poredani ne kao u romaničko, gdje je S. Matej vazda doli, nego kao u gotičko doba. Nemogu da se pripišu XII. vijeku, jer do toga doba nezna se za nikakav primjer Propeća trnjem ovjenčana, nego su se do tada slikali ovjenčani kraljevskom krunom; a trnov se vjenac počeo pojavljivat sad sa dračama sad bez drača jedva u XIII⁶⁾ vijeku, u doba S. Frana i S. Dominika, kad no su ovi veliki Sveci potaknuli katolički svijet na razmišljenje muke Isukrstove. Nego treba da su i to vrlo rijetki slučajevi, jer učeni Reusens piše, da se trnov vjenac

1) Dr. J. Stockbauer. Kunstgeschichte des Kreuzes, str. 177.

2) Stockbauer. Op. cit. str. 177.

3) Stockbauer. Op. cit. Na istom mjestu.

4) Reusens. Op. cit. I. str. 538.

5) Stockb. Op. cit. str. 285-294.

6) Stockb. Op. cit. str. 285-294.

samo kadgod javlja u XIV. a vrlo često u XV. vijeku⁶). Po dugačkom perizoniju, koji se običaje još samo do u XIII. vijeku⁷), po podnožnoj dašćici, koje se u zapadno-evropejskoj umjetnosti nije uzdržala nakon XIII. vijeka, a onda po romaničkom obilježju i ukusu drvorezanijeh ureza oko križa, ja bih se usudio zaključiti, da je drugi opisan, ornamentalan, križ postao negdje svršetkom XIII. ili najkašnje prvijem početkom XIV. vijeka. O trećem opisanom križu bi se moglo slobodno kazati obzirom na spojenje reljefa sa živopisom, tom prostodušnom doskočicom, kojom su se neki talijanski slikari služili da postignu mekaniju oblinu nego li jim je to bilo moguće njihovijem načinom slikanja i miješanja boja, da je takogjer iz svršetka XIII. vijeka, ali ne tako stalno, pošto je to jedini podatak, pa može lako da bude i iz XIV. Po najpomenu-tijem već obilježjima razumije se, da prvo opisani ostanci *velikog križa* pripadaju XIV. vijeku.

Po njihovoj starodrevnosti dakle, po umjetničkoj vrijednosti i po zlamenitosti za povijest umjetnosti zaslužila bi sva ova tri križa, da se mjerodavne i uplivne osobe zauzmu, nebi li jih spasili od daljeg propadanja i sklonili jih u prikladnije mjesto, kao što je n. pr. dvorana općinskoga vijeća.

U Korčuli na dan Sv. Kalista pape 1892.

F. Radić.

O domaćih oltarih u Sloviena.

Zanimiva osobitost staroslovienske prosviete su domaći oltari.

U svakoj poboljoj kući u Rusa jest i dan danas naći u kojem uglu malene oltare ukrašene liepimi slikarijama, nakićene srebrom i zlatom. Ovi su kadkada tako maljušni, da jih možeš kao kutijicu sklopiti i u džep metnuti, stoga bi jih mogao i džepnimi oltari okrstiti. Ota sposobnost omogućila je dobroćudnu i bogomoljnu narav sloviensku svagdie i u svaki čas, da uzdigne svoje misli Svevišnjemu, obavljati svoje molitve ili vršiti službu božju i u

¹) Op. cit. I. str. 505.

⁷) Schnaase. Geschichte der bild. Künste IV. str. 282.

zemljah, gdje mu to biaše posvema zabranjeno kao što u Turskoj.

Ni Bugari ni Srbi nesmiedoše u prednja vremena ni crkava ni zvonova imati, a ni oltara ni svetaca držati, ako ne htiedoše, da jim se kuća zapali i ljudi velikoj pogibelji izvrgnu.

S toga nije čudo, kad su osobito u Bugarskoj svećenici i bogati ljudi prisiljeni bili imati džepne oltare, pred kojima bi bud službu božju obavljali bud svoje molitve vršili. Takav oltarić sastajae obično od trih slika, i to glava Hristova, uzašašće Bogorodice, archangjel Michailo i Sveti Nikola. Slike biaše minjušne (en miniatur) i umjetno orisane na srebrnih pločah; a da se štede od ruke i vremena, bijahu poklopljene srebrnimi poklopci. Ovi su bili umjetno izradjeni, te predstavljae plastično ono isto, što i slike dolnje. Na ovih vidjela se sva oprava svetaca i svetica iz srebrne ploče izbočena, a samo ono mjesto, gdje bi jim glava ili ruka morala biti, tuj biaše ploča probušena tako, da su se glave i ruke dolnje slike skrozanj vidjeti mogle. Takov džepni oltarić vidio sam pred nekoliko dana u jednog Rumunja, koji mi pripoviedaše, da ga je iza turskoga rata iz Bugarske dobavio. Ispod prve slike je napisano: **ЧТНЫИ УБРУСЪ** (= čestni ubrus), lievo od glave **ЄЗ**, desno **Н**, iznad glave **О**. Iznad druge slike i poklopca: **УСПЕНІЄ ПРЪМЪ БЦЪ** (uspenie presvatije bogorodici). Iznad trećega poklopca: **АР МИХАИЛ С НИКОЛАЄ ЧЪ** (= arhangjel Mihail i sveti Nikolaje čudotvorac). Sve tri slike su tako med sobom skopčane, da se mogu jedna na drugu kao vrata priklopiti i u kutijicu sklopiti.

Dr. Gržetić.

Ante Simonić.

Ante Simonić Josipov rodio se je god. 1830 u Kršnom Šibeniku od prastare plemićke obitelji u novom gradu, kojoj obilni tragovi nalaze se u najstarijih listinah one občine, u kojih njegovi pradedovi dolaze spomenuti ili kao zastupnici iste občine pred tudjim svietom, i to isto za domaaće kao i za mletačke vlade u Dalmaciji.

Dovršio je Ante svoje nauke po raznih mjestih Dalmacije, gdje mu je njegov otac Josip kao srdar službovao; pravničkim sam se na dugo bavio. Ali neimajući državnih izpita, ostao je služeći u sudbenih pisarnah, gdje postupno uzadje do časti ravnatelja pomoćnih ureda prizivnoga suda u Zadru, pridržan ipak kod spljetskoga suda,

pošto je tu trebalo njegova uzornoga rada. Kako ga on obavljao, to je sa svih strana jedan glas, da ga nije mogao bolje.

U što je dakle prednjačio kao činovnik u svojoj struki, odlikovao se Ante i još od mladih godina kao vatreni domorodac i kao narodni učenjak. U njegovom životu nema ni časa, da je krenuo iz narodne staze, a svagda i svagdje nastojao, da pomaže, u koliko, u svom narodu ojačanje narodne svijesti. Najmilija mu pako bijaše, njegovati i širiti ljubav prema narodnomu jeziku kamogod se našao a navlastito u svom okrugu, te «*Narodni list*» (br. 61 od 3. kolov. 1892) oplakujuć bolno njegovu smrt pravo veli: «u doba kad pravnici u Dalmaciji nisu poznavali ni rieči hrvatskoga jezika, Simunić ga je učio marljivo i uspješno, te ga liepo poznavao. U tom je imao jednoga jedinoga premca, gospodina Brčića, sadašnjega predsjednika prizivnoga sudišta u Zadru. Simunić je u ono prvo doba sastavio i mali rječnik talijansko-hrvatski za pravnike. Nije to nikakovo monumentalno djelo, ali su ga onda dalmatinski pravnici trebali kao kruh; svakako, pravnički izrazi toga rječnika čišći su od onih, kojim se često naši zakoni služe.

Medjutim bavio se je neprestano i neumorno sakupljenjem narodnoga blaga, u koliko mogao, na izvoru. Bijaše jedan od najplodnijih sabirača za djelo, koje je jugoslavenska akademija izdala u Zagrebu pod naslovom: zbornik pravnih običaja u južnih Slovena, od V. Bogišića, te narodnih pjesama, poslovice, mudrih izreka, pripovjedaka, basna itd.; ne malo je trošio na to, da nabavi i pobere kroz narod stare uspomene i rukopise svake vrsti a navlastito pravničke, kojih je ne malo i veoma dragocjenih iza sebe ostavio, a što nije mogao dobiti, mnogo je truda uložio, da za sebe ili za druge prepíše.

Od njega imamo po raznih domaćih novinah i tudjih ne malo članaka, koji se bave domaćimi predmeti, i više prevoda tudjih razpravica. Ali glavno njegovo djelo bijaše: *Pravo, pravničko-upravni list*, koje on počeo izdavati 30. travnja 1873. u Zadru, objelodanjujuć svaki mjesec po jedan svezak od dva tabaka (32 str.) u osmini. U tom veoma ozbiljnom podhvat u veledušno pružahu mu svoju ruku najbolji domaći pravnici, te je ovaj list pravom uživao dobar glas. Ali i njemu se, ako i kašnje dogodilo, što obično još prije svakomu sličnom pohvatu u Dalmaciji. Čitateljstvo ovoga lista, ograničeno mal ne na činovništvo, počeo i od njega odpadati ili neplaćati ga, te napokon na koncu desete godine njegova bitisanja (30. ožujka

1883., 120 sveza) morao je sam vlasnik, izdavatelj i odgovorni urednik radi pomanjkanja predbrojnika i slabe podpore od nadležne strane ukinuti ga i pokopati za vieke. U tom listu sakupljeno leži silno pravničko biago, koje i danas vriedi mnogo i za same strukovnjake one vrsti.

Osim prava naš Ante kao član i tajnik Matice Dalmatinske uredjivao je njezin ljetopis ili kolendar veoma viešto. Kao dobar znalac svoje domovine i svakomu naklon, rado je pomagao na književnom polju svakoga, koj bi se na nj obraćao, a navlastito društva, kojim bijaše povjerenikom i dopisujućim članom. Takav je bio i za naše arkeologičko društvo kao što prije i za društvo za povjest i starine jugoslavenske te i za nar. zem. muzej u Zagrebu, komu je više vriednih starina od svojih prijatelja pribavio, a ne malo i sam poklonio. Bijaše članom još drugih učenih društva, kao: Associazione dei Salvatori in Gaeta — kk. Zoologisch-Botanische Gesellschaft u Beču — Societa Zoofila Triestina itd.

Umro je u subotu 23 srpnja 1892., u 62 godini svoje dobe u Spljetu nakon duge i težke bolesti. Sveobće saučešće pratilo ga do groba. Viečna mu pamet! S. L.

D o p i s i.

S Krke Prominske u kolovozu¹⁾. — Na Marasovini za rimsko i hrvatsko doba pokazuje se kao važna starinarska točka s ove strane Krke. Znameniti su ostanci rimskoga puta, koji se opažuju s lieve strane vodopada Bobodola, *Tankom kosom* priko Marasovina vodeći k istoku. Na ždrielu Tanke kose obstoje znatne ruševine, sa nekoliko grobova iz rimske dobe. Tu obstojaše znamenita rimska grobna poklopnica od fina crvenkastobielog mramora sa urisim i nadpisom. Odnosena i prikresana, danas služi za nadgrobnu ploču Jandre Čavline u Lukarskom groblju! Ovd obstojaše takodjer znameniti *starinski krst* iz starije hrvatske dobi. Nezna se ili kud odnešen ili razbijen slučajno; ostala mu sama prostrana kamena *udubnica* iznad jednog od znatnijeh grobova. Ove ruševine nalaze se siverno Čavlinove kuće, a u sjevero.istok starog hrvatskog „*Baničina*“ gradea po kilometra dalečine. Koliko na staro rimskoj točki, toliko na Baničinu gradeu i na istočnoj gradeu starinskoj točki (podzemne vodenjače, znakovi kula i dvorišta itd.) redovitim iskapanjem, sva je prilika, da bi se odkrilo znamenitih starina.

Tri su poglavite točke s ove strane Krke od kuinskog Ljubača do

¹⁾ V. Viestnik 1892 str. 91.

Rožkog slapa, okolo kojih opaža se obilje raznih starina, naime oko puljanske *Okrute* na Nečvenskomu *Daljanu*, te oko starog *Bogočina*. Na prostranoj višavi *Okrute* razplela se čitava mriža zidina i utvrda po boku, koje se steru osridnje mogile u krug. Na toj premršenoj mriži suhozidina tri se velika kupa razvaline ističu. Okolo podnevnoga kupa razabira se neka pravilnost zidova. Već je dalekim tavnilom obavilo kroz rušenje i premstanje divljih napadača. I ovde ako nisu preistorički puci kroz gluhe vikove čamili, valjda istočni divljaci na ovome tvrdom položaju tvrdili i prigonili. Prama *Okruti* stojaše glasoviti *Burnum* sa obstojećim *lukovim* rimskoga hrama, koje narod zove *Supljaja* ili *suplja crkva*. Veliki *krug* rimski ili puljanski (*vallum*) na čelu *Okrute* zaklapa na površju u nutarnje izorite ravnice znatne razvaline zgrada i grobova. Ob ovomu velikomu krugu pisalo se i nagadjalo svakako, ali dok izkopine ne razbistre njegovu prošlost, nije lako razsuditi, koliko je tu staro-rimskoga, koliko li staro-ilirskoga obilježja¹⁾). Više puta i u razna doba ovdje se kopalo i našlo različitih starina, ali sve to ili je nevidom propalo, ili odnešeno, ili razbijeno ili na koji drugi način za znanost izgubljeno! *Krug* je zamašit visinom i debljinom, vas zatrpao silnim gromilam, koje su zarasle u grmlju, šikarju i debeloj leđini, bez da se i gdi na njemu pokušalo odkopavati. Ništa se nemože izvjestna dokazati, kako je stajao ovaj *vallum* prama *Burnu*; jeli bio spojen mostom ili prevoznim obćilim preko *Krke*. Neizvjestno je pričanje o gvozdenim *kvakam*, koja da se nalaze u poli *Supljaje* i *Okrute*; a silni vodeni živalj, koji se uhrvao na ždrielu *Okrute* i *Supljaje*, kao i slučajni kataklizmi na *Krki* oborili su svaki znamen starine, koji je slučajno mogao obstajati za prelaz s jedne na drugu stranu. Svakako je znamenito, i po čemu bi se tvrditi dalo, da ova liburničko-rimska utvrda nije bila osamljena, pošto sa ovog položaja, uzporedno vodio je *put* i *kolosek* rimski k *Promoni* sivero-istočnim obromkom brda *Promine*. Putu je trag dobro sačuvan, koloseku na nekoliko mista znatan je trag, ali u prostornoj cjelini vidi mu se slika samo više *Šundovljevih* kuća na *Puljanim*. U zidu kuće *Ivana Šundova* nalazi se komad nadpisa starijim slovim. To je razbijeni komad „*are*“ kako je tu prispio ili sa kruga *Okrute*, ili iz brine, sa položaja duge stine, ili *Petra-longa*, kojoj se danas od starinara pripisuje važnost sa uklačenoga obstojećega nadpisa na *Mratovu*, nezna se. Na podne *okruti* stere se garovita visoravnica *Miljacke*. Na toj višavi polukružnim i dugoljastim vlakam prosulo se do dvie stotine manjih i većih mogila razbacanih na prostoru od kilometra i po. Na podne istim dižu se po tri crte tavnih suhozidina u četiri reda, upirući na uzdignutu kosu *Daljana* i na sivero-istočnu točku donjih *Puljana*. To su kao čudoliki

¹⁾ Na krugu se nije kopalo još nigda, ali na unutarnjim razvalinam gradišta potražilo se novaca. Potražnici novaca i radoznale neznalice, još prvom polovicom ovoga stoljeća, i u razne povrate tu su pokušali kopanje; što se našlo, to se sve razprodalo ili razbilo. Koliko se danas priča, našlo se oglavina, stupova, posudja, orudja, dva znamenita sarkofaga te na finoj mramoritoj ploči *bass-relief* sa slikom kralja i kraljice sa krunom na glavi i ornatom zlatnim ili kakova znamenita vojvode itd.

šanci ili okopi mogilastih gradišta. Slike tih mnogobrojnih šiljastih kružnih mogila i pomenutih zidina izgledaju kao zagonetna dva tabora čadorova, samo što ti ta slika s daleke davnine probija, kao kroz niku fantazmagoričnu prestavu nepoznatih boraca iz nepoznatijih doba. Kosa velikog Daljana diže se kao najznačajnija brina nad Krkom, od Nečvenkula do male Miljacke. Glava velikog Daljana izorito se diže iz nad okolnih brina i duboke live obale Miljacke. Glavom Daljana stere se udobna ravnica od po kilometra prostora. Ovdje se stere drugi znameniti *krug gradište taborište*, slutim najprvo liburničko pak rimsko, te u pučkoj predaji *hrvatski gradac Daljan* sa velikom staro-slovenskom iliti hrvatskom mogilom. Krug koso paše višavu sa istočnoga ruba velike uvale do nad ponor podnevnoj brini prostor area u trokutnoj duljinom slici iznosi hektometar i po širine 10—12, 6, 8—10 metara visine. Krilnim debelim zidovima zahvaća višavu s jedne i s druge strane do u sastavak zapadnom završku, koji se uzdigao kamenitim pročeljem pod kupom tih razvaljenih zidina. Na unutarnjoj prostoriji zidina opaža se različitih ruševina iz najstarije rimske i hrvatske dobi. Unutru kruga nalazi se nekoliko grobova, koji sličie staro-hrvatskim grobovima na Bogatićskom starinarskom grobištu više Bogočina, okrenuti su od istoka k zapadu dugoljastom polukružnom slikom; na čelu i podnožju grobova usadjeni su kameni stejci sa nikom vrstom urisanih crta. Na sridini ili na čelu kruga diže se stara ogromna slavenska ili hrvatska mogila. Na povoru mogile razasuti stejci, grobovi, okresati kameni razne slike i spodobie nalik tučke, koplja, kosira, runa itd. Premisa klačardasta, koja se opaža poglavito na dva prolomljena prodora kruga, na glavi i obronku istoga, pokazuju troje doba toga pradavnoga gradišta najkasnije hrvatske utvrde ili gradca. Znamenite su narodne priče o Daljanu, koje slute na njegovu najstariju prošlost hrvatsku u ovim krajevima. Po vrhu toga predaja jasno priča, da je Daljan bio utvrđenim hrvatskim gradcem, a najkasnije razoren od divljih pasoglavaca? Ovliko površno iznašam o gradištu Daljana, o komu do sad još nitko nije pisao. Tri su znamenita taborišta na obalah Krke, koje Rimljani, prisvojiv od Liburna i Dalmata, utvrđiše i razširiše, to jest Krug (vallum) puljanski na Okrutu, Daljan nečvenski više Miljacke i Čučevski s' one strane Krke do Šubića Banikula. Kao o Daljanu, tako i o Čučevskom gradištu ništa se do sad nije pisalo. Uhvam, da ću ih zgodno obširnije i točno opisati, iznašajući znamenitija pojedina starinska označja, obzirom na prilike izkopina, na značajnim crtam gradišta, bez kojih i u napried ova zamašna znanja ostat će kao nieme švinge ljubopitnih gatalaca u neodkrivenu starinu, u daleku prošlost. Grgur Urlič Ivanović.

(sliedi).

Razne viesti.

„Lidstvo u době předhistorické“. — Pod ovim naslovom počeo je na svietlo izlaziti u Pragu, i to u svezcich od dva tabaka djelo o pred-

historičkoj dobi u obće, ali s osobitim obzirom na zemlje slavenske od slavno-poznatoga *Dra Lubora Niederla*, docenta anthropologije i predhist. arkeologije na c. kr. ondešnjem českom sveučilištu. Glavni smjer Dra Niederla jest uputiti zapadni znanstveni svjet o velikom predhist. blagu, koje se do sada otkrilo na slavenskom tlu, i koje se do sada slabo uvažalo radi raznih uzroka. Djelo je hvalevriednom pomnjom izradjeno i obilno liepimi slikami ukrašeno, koje razsvietljuju postupno tekst. Imamo već pred očima dva prva svezka. Cielo sastojat će od 15 svezaka. Predplata na sva 15 iznosi 3 for. 60 nov.; svaki svezak naposeb 24 nov. O tom djelu, koje našincem najtoplije preporučamo, govorit ćemo obširnije, kad cielo izadje na vidik.

Die etruskischen Mumienbinden des Agramer National-Museum, beschrieben und herausgegeben von prof. J. Krall. Wien 1892. Mit 10 Lichtdrucktafeln und 1 Abbildung in Texte (iz knjige *XLI. „Denkschriften der kais. Akademie der Wissen. in Wien. Phil.-Hist. Classe*). Tu se obširno i znanstveno razpravlja o pisanih povojih mumije nar. muzeja u Zagrebu, dokazuje se bielodano, da su pisani etruskim jezikom, što se do sada nije znalo. Zasluge za znanost, koje si je stekao prof. Krall s ovom radnjom, nadmašuju svaku pohvalu.

Opazka. — U Obzoru od 23. srpnja t. g. pod naslovom *prosvietu* govori se o etruskom nadpisu u zagreb. muzeju, i veli se, da o tom nadpisu **osobito** pisao prof. Krall, koji mu je prvi uvidio **veliku važnost**. Nije to tako. Dugo prije Kralla *osobito* je pisao o tom nadpisu englezki konsul u Trstu R. F. Burton, a isto tako prije Kralla uvidili su njegovu **veliku važnost** g. prof. Brugsch u Berlinu, g. prof. Reinisch u Beču, i sam ravnatelj zagreb. muzeja, te se ovaj najprije obratio na Vis. Vladu, moleć pripomoć za njegovo izdanje, ali badava, a zatim isto tako na akademiju znanosti u Beču, priloživ fotografički snimak jednog ulomka toga nadpisa vješto izradjen od našeg fotografa Standla, ali i onamo badava. Prof. Krall je prvi otkrio, da je taj starodavni spomenik pisan etruskim jezikom, i slava mu. Ostaje još sada, da se pojavi osobiti um, koji će nam *prvi* točno raztumačiti pravi sadržaj istoga spomenika! Hic Rodus, hic salta.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. — Razred fiblogičko-historički imao je dne 10. o. mj. javnu sjednicu, u kojoj je akademik dr. Fr. Rački, nastavljujući svoja iztraživanja o nutarnjem stanju Hrvatske prije XII. stoljeća, čitao odjel razprave o njezinih prosvjetnih odnošajih u tom razdobju, koji je podielio u dva članka pod obćim naslovom: obuka i pismenost te umjetnost. Iztaknuo u uvodu težkoću iztraživanja toga predmeta poradi nestašice izvora, razvi u kratko metodi, kojom se ta nestašica može popuniti. Pošto je naime Hrvatska silom svojega geografskoga položaja i historijskih dogodjaja došla u tiesniju svezu sa zapadom, ovim bijahu joj takodjer istovjetne prosvjetne prilike, kao što se i povjestnami spomenici potvrđuje. Kao što je na zapadu tako je i u Hrvatskoj crkva bila glavnim nosiocem prosvjete. Odavle crkva snuje škole kolegialne i samostanske, glavno za svećenički i redovnički podmladak, nu imade primjera, da su i u gradovih, kako se za Zadar može utvrditi, postojale posebne škole sa svjetskim učiteljstvom. Navodi opomone vrhovnih glavara crkve i spljetskoga sabora, kojimi se preporuča obuka omladine. Pošto je nedvojbeno

da su škole u Hrvatskoj s latinskim nastavnim jezikom jednako kao na zapadu uređjene bile, bavi se malo ustrojstvom elementarnih i enciklopedijskih (trivium i quadrivium) učilišta. I u latinskoj pismenosti pokazuje se jednak plod, te se o njoj obširnije razpravlja. Jezik crkve i javnoga života bjaše latinski, sve izprave u javnih i privatopravnih poslovih sastavljene su tim jezikom, nu obaziralo se više na razumijevanje nego li na čistoću jezika, s toga su izprave pisane više vulgarnom latinštinom. Oblikom su jednake onim na zapadu, pa su s toga odraz školske obuke. U ostalih granata latinske pismenosti pokazuje se veći upliv škole. Iz preostalih spomenika pokazuje akademik, da polje pismenosti nije ni u Hrvatskoj ležalo pusto, da se je uz crkvenu i bogoljubnu pismenost gojila takodjer historiografija i poezija, kano što svjedoče njeni ostanci. Od latinske pismenosti prelazi akademik na slovjensku, koja se glagolicom zaodievala. U novije dobo otkriti hrvatski glagolski spomenici iz XI. i XII. vieka izvan svake dvojbe stavljaju, da se u to doba rabila u Hrvatskoj obla glagolica, koju su do nedavna smatrali bugarskom ili panonskom. Hrvatska pismenost prislanjala se je na slovjenske apoštole Cirila i Metodija, s kojih se imenom ona skapča već u trećem desetku X. stoljeća. I tako se je u Hrvatskoj uz latinsku počela razvijati narodna slovjenska pismenost. U drugom članku akademik prelazeći na ornamentiku u rukopisih X. i XI. vieka, razpravlja najprije ob ovoj vrsti umjetnosti, za tim prelazi na plastičke i arhitektonske umotvorine, koje je novije doba iznijelo na svjetlo, te jih prispodablja sa suvremenimi zapadne Europe, osobito Italije. I pismenost i umjetnost, u koliko su se nepodpuno sačuvale, potvrđju, da je Hrvatska do XII. vieka u prvjeti jednako koracala sa suvremenim zapadom.

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva.

Nastavljeno je raskapanje na rimokatoličkom groblju u Biskupiji.

Dne 4. lipnja uz podnevni brod bazilike, tik uz grob otkriven dne 3 istoga, našast je jedan zemljeni lonac, koji vjerojatno bio je položen uz istog mrtvaca.

Gotovo u svim važnijim grobovim uz baziliku otkrivenim, nešto blizu mrtca, našlo bi se lončanih krletaka, koji su bili od težine nasute zemlje smrvljeni, pa je vjerojatno da su običavali i lonce kraj mrtvaca polagati. Svakako uz bardake i tave nalazilo se je i lonaca.

Dne 12 istoga istim pravcem dalje uz baziliku, upravo gdje sada leži ogromni stećak sa mačem, biće za jedan metar i pol od prije pome-

nutih grobova, našast je jedan grob, u komu, sudeć po raznim oznakam bilo je ukopano jedno žensko ćeljade, ali uz mrtca nije se našlo nikakvih predmeta.

Dne 18. istoga deset metara daleko prama trećima pilovima u jugu od bazilike našast je za jedan metar pod zemljom jedan mrtvac i u ustima srebreni novac.

Novac s jednog kraja ima sliku raskriljena jednoglavog orla, a s druge strane grb i u njemu odozgo iz desnog kuta prama lievom dolje dva reda kocaka¹⁾.

Dne 19. istoga prama četvrtim pilovima daleko od bazilike 4·00 u istoj dubini, ko i ostali važniji grobovi prije spomenuti, našast je jedan mrtac sa zlatnim bizantinskim novcem prije opisauog cara, sa slikom gore okrenutom. Lieva ruka mrtvaca bila je niz tielo opružena, dočim desnom privitom na pojas prstima je prihvaćao srebrenu fibulu od pojasa, o komu nije našast mač. Kod nogu našaste su ostruge sa odnosnim fibulam al loše sačuvane. Ostruge su bile veoma liepo sa srebrenim arabeškam izvezene i tkanenim navlakam providjene i spadaju med ukusnije što ih se je do sad na ovom groblju našlo. Mrtvac je običajnom pozicijom u drvenom liesu bio položen.

Dne 22. istoga prama presbiteriju u jednakoj dubini uz zid bazilike našast je jedan mrtvac i uz glavu mu jedna pozlaćena ukusna naušnica, a kod nogu ostruge slabo sačuvane.

Dne 24. istoga jednako prama presbiteriju deset metara daleko od bazilike u jednom grobu oko glave mrtvaca našasto je sedam srebrenih kockastih predmeta, koji su na glavi sprida za nakit nošeni. Opet u drugom blizu ovoga našasto je toliko pozlaćenih zvjezdica; takodjer u trećem grobu nekoliko pozlaćenih pločica; na nekim urezane zvjezdice, na drugim razkriljeni orlovi, na drugijem lavovi, a na nekima pako nekakov drugi znak poput liera, kakovih se opaža na hrvatskim štećcima.

Kopalo se dublje u bazilici u srednjemu brodu i u jednom grobu našao se je ulomak rimskoga nadpisa, od koga je prije veći ulomak, 3 kilometra u jugoistok u Orliću kod kuća Kekića, našast i obielodanjen u Bulletinu u Splitu godine 1887 strana 115.

U presbiteriju kopalo se je duboko 5·00 metara al sa nikakvim uspjehom.

Dne 30. istoga radnja je obustavljena usljed velikog uzbunjenja praznovjernog pučanstva, koga su podpirili otajni rovari hrvatskog imena; kao da bi otvaranje grobova izazvalo okorilu sušu, koja je u to doba u okolicu zavladała, s' koje usjevi, kao rietko kad, stradali su. Sila je bila napokom praznovjerju popustiti, i radnju za drugo vrieme odgoditi.

Ovdje je ispraviti nagadjanja o gvozdenim šibikam kod nogu mrtvaca našastih na istom groblju lanjske godine, spomenutom u Viestniku strana 124, da su šibike od bardaka, koji je, ko i u nekim drugim na istom mjestu našastim bio uz nogu mrtvacu položen, ali srušen, te mu se odmah nemogla nagoditi slika.

¹⁾ Veoma je slabo sačuvan, tako da pismu jedva traga. Ovo je svakako gotičko, te novac veoma naliči oglejskim iz XIII. stoljeća. Stariji nije jamačno.

Suviše vrijedno je istaknuti jednu okolovštinu, koja bi se mogla odnašati na mrtvaca našasta u kapeli dne 30. svibnja tek. god. opisana u „Viestniku“ strana 94. Obzirom na važnost položaja, gdje je mrtvac našast, što su uzanj našaste izvrstne ostruge i kratki mač što se od mrtvaca ujnilo nešto zlatom protkane tkanine, odmah istaknuta je sumnja, da je bio uz mrtea i zlatan novac. Nebuduć odmah pri onom otkriću, ko običajno, prisutan bio društveni predsjednik, nego je istom prispio kad su radnici kopanjem dosegli do mrtvačeva mača, pošto mrtvac nemogaše lako biti raspoznat, buduće se priobratio u zgoljni humus, s toga radnicim lakše bijaše zlatni novac sakriti. Kod te sumlje predsjednik je na više strane preporučio nećeli se gdje čuti, da radnici prodaju kakov zlatni starinski novac. I sbilja dne 27. srpnja častni trgovac Nikola Matković donese predsjedniku zlatni novac Konstantina Kopronima V. na komu je bilo još tragova od mrtvačkog pliesa, kažuć da neki pravoslavni seljak iz bližnjih Pagjena taj novac prodaje, al da nehtio neposredno ga predsjedniku donieti. Na prvi mah predsjednik istakao je sumnju, da je novac ukraden na groblju u Biskupiji, i pošao do onoga seljaka, koji je u dućanu gosp. Matkovića čekao. Netom je seljak opazio predsjednika, jako se je sbrunio sbruneno dvie tri rieči rekao i mahom otišao k pravoslavnom trgovcu gosp. Amanoviću, koji je i jednom drugom zgodom od radnika starinskih predmeta kupovao.

Obavješćena CK. Žandarmarija o sumljivom slučaju, pvela je istragu. Iz istrage proističe, da je krivac mnogo protuslovio, al ostaje pri tvrdnji, da je novac našao u otčevu sanduku, koji da mu je umro pred nekoliko godina, a sada da se je sjetio, da je zlatan (!) i da bi mogao nešto vriediti, te da ga je stao prodavati.

Kotarski sud je taj novac zakvaćio, i sada ozbiljnije istragu vodi.

Bilo što iz istrage proisteklo mi ovaj slučaj istakosmo, koji kad bi dokazao, da je taj novac iz Biskupije i upravo iz mrtvačke kapele od mrtea našasta dne 30 svibnja, tad dobiva veliku važnost, pošto baca jasne prozrake na rješenje vелеvažnih pitanja o otkrivenoj bazilici.

Dne 25 srpnja t. g. podpredsjednik c. k. Dalmatinskoga namjestništva pres. Pavić bio je u Kninu i najvećom pomnjcm i zanimanjem pregledao je sbirku, pak sutra dan pošao na pojedine položaje iskopina, gdje se je točno o svemu obavjestio i najpohvalnije o uspjehu više se puta izjavio. Ovaj posjet, nadamo se, da će dobrim plodom za društvo uroditi, pošto se dulje vremena izgledala susretljivost Visoke Vlade prama hrvatskim spomenicim.

Društveno upraviteljstvo u smislu zaključka zadnje društvene glavne skupštine obratilo se je na crkovinarstvo crkve stolne sv. Ivana u Trogiru odnosno na popravak nadgrobnoga spomenika Šubića Mladena III Jurjeva. U istom smislu interesavno je upraviteljstvo občine Trogirske, te se s'obijuz strana očika učtivi odgovor.

Isto tako društveno upraviteljstvo ovršilo je i onaj zaključak društvene skupštine odnosno na možebitne ruševine stolne crkve kninskoga biskupa sv. Marije na gr. istočnom groblju sv. Trojice u Biskupiji, i pisalo je c. k. Centralnoj komesiji za sačuvanje spomenika u Beču, da bi društvu providilo zakoniti način, kako bi se pokušaji na spomenutom mjestu pro-

izveli. Buduć ovo pitanje jako mora zanimati sav hrvatski narod, nadati se, da će slavna komisija u ovom pitanju društvu biti na ruku.

U prilog ovomu pitanju skoro nadošao je jedan novi podatak, a taj je, da je grčko istočni župnik u Biskupiji dao na istomu groblju s' podnevnne strane crkve sv. Trojice dubsti za se novi grob. Odmah u dubini od 0 50 radnici našli su tragove starinskih zidova, koje je društveni predsjednik pomnljivo pregledao i mjesto našašća točno zabilježio.

Doduše dva metra otkrivena zida nije znatan dokaz, da je tu sv. Marija, ali ti ostanci zidova kad se stave u odnošaj sa zidovima, što iz zemlje vire izvan grobišta, napućuju na neku veliku hrvatsku ruševinu, za koju vriedno je najodlučnije zauzeti se.

Kroz zadnji tromjesec društveni predsjednik obašao je starodavni Nin, i još bolje se uvjerio o dragocijenjenim spomenicim, što se nad zemljom vide. Takodjer učinio je jednu osnovu, kako i gdje bi se moglo tamo kopati.

Ovom prigodom još bolje se je uvjerio o dragocienosti spomenika, koga je pred prošle godine na društvene troškove dao fotografirati, koji predstavlja u naravnoj veličini nekog hrvatskog velmožu sa kalpakom na glavi, hrvatskom dolamom ili oklopnom košuljom, tiesnim gaćam, tanašnim cipelam, ostrugam na nogam, o lievoj dugim dvosječnim mačem, s' lievoga ramena preko prsiju pod desni bok o remenu malim nožićem: upravo sa svim oznakam, kakovih je zadnje godine društvo nalazilo kod mrtvacu iz VIII. vijeka na rimokatoličkom groblju u Biskupiji. I ovom prigodom predsjednik je na rieč zamolio preč. nadpopa i župnika Zanki a, ono što je prije i opetovno pismeno učinio, naime da bi se taj spomenik morao sačuvati sa ostalim spomenicim u hrvatskom muzeju, koga društvo osniva, pa je za isti obećao i priličnu svotu. Preč. Zanki, naobražen kako je, uvidio je važnost ujedinjivanja svih važnih spomenika u hrvatskom muzeju; rodoljub koliko je oćutio je svetu iskru rodoljublja, koja duži, da svak bilo kojim pregorenjem nešto doprinese na ovaj novi žrtvenik rodoljublja i prosvjete, te obrekao, da će sa svoje strane nastojati, da se neke zaprieke prevladaju, i da taj spomenik dodje na svoje mjesto, gdje će biti na slavu Ninu i narodu hrvatskom. — Ipak društveno upraviteljstvo, da to pitanje bude čim prvo riešeno, odlučilo je, kad se skorih dana obnovi občinsko upraviteljstvo u Ninu, obratiti se i tomu upraviteljstvu i crkvinarstvu župne crkve, tim dvama odlučnim faktorima, da taj spomenik bude društvu, ili bolje rekuć, hrvatskomu narodu čim prije ustupljen.

Društveno upraviteljstvo pošto je iscrplo sve načine kako da bi se na pokrajinske troškove sagradio u Kninu prevremeni muzej za hrvatske spomenike, u smislu zaključka dvijuh zadnjih društvenih skupština u savezu sa častnim oćim franovcim u Kninu, počelo je graditi taj muzej, koji će, valjda prije nego ovaj broj Viestnika bude u sviet odposlan, biti dogradjen i na obću radosti i zadovoljstvo ko nova kulturna stečevina hrvatskom narodu biti predan.

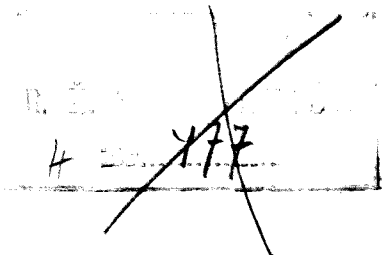
(Nastavit će se.)

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIV.

U ZAGREBU.

TISKARSKI I LITOGRAFIJSKI ZAVOD C. ALBRECHTA.

1892.

TUTO

1952

S a d r ž a j

Viestnika hrvatskoga arheološkoga društva.

Godina XIV. 1892.

	Strana
Broj I. — 1. Rimski nadpisi otkriti tečajem g. 1891. u Hrvatskoj. — S. Ljubić.	1—4
2. Nadpisi rimski iz Danila kod Šibenika. — S. Ljubić.	4—5
3. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini. — Vid Vuletić Vukasović.	5—7
4. Šubićev nadpis u Ostrovici dalmatinskoj. — S. Ljubić.	8—10
5. Starinske izkopine u Kotluši i Stražinama pokraj Vrlike u Dalmaciji. — P. Stanić.	10—16
6. Ulomak nadvratnika sa nadpisom i uresom hrvatsko-bizantinskoga sloga u Trogiru. — Fr. Radić.	16—17
7. Sredovječni nadpisi u Trogiru. — Fr. Radić.	17—19
8. Dopisi. — 1. M. Mazić iz Bakra. — 2. Jakov Pavelić iz Gospića. — 3. Jerko Pavelić iz Lešća. — 4. Stjepan Subotičanec iz Koprivnice. — 5. Franjo Seć, inžinir iz Rume.	19—23
9. Razne viesti.	23—26
10. Glasnik starinarskoga društva u Kninu.	
a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva.	26—29
b) Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885. — 1890.	29—32
Broj II. — 1. Nadgrobnni spomenik rimskoga centurijona M. Herenija Valenta, nadjen u Vinkovcima. — Prof. Jos. Brunšmid.	33—43
2. Predpovjestni spomenici vrličke okolice u	

	Strana
Dalmaciji. — P. Stanić.	43—50
3. Ruševine staro-kršćanske crkvice sv. Barbare na otočiću Sutvari prema selu Lombardi na Korčuli. — Fr. Radić.	50—52
4. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini. — V. Vuletić Vukasović.	53—54
5. Nadpis Trpimira bana hrvatskoga našast u Solinskom polju. — F. Bulić.	54—58
6. Dopisi. — 1. Jakov Pavelić iz Kostajnice.	58—59
7. Razne viesti. — S. Ljubić.	59—63
8. Glasnik starinarskoga društva u Kninu. Glavna skupština starinarskoga društva u Kninu.	63—64
Broj III. — 1. Topusko. — S. Ljubić.	65—68
2. Predpovjestni spomenici vrličke okolice u Dalmaciji. — P. Stanić.	68—71
3. Sredovječni natpis na o. Mljetu. — V. Vuletić Vukasović.	71—73
4. Izvješće o izkopinama na starohrvatskoj crkvi u gornjim Koljanima kod Vrlike. — P. Stanić.	73—76
5. Ostaneci staro-rimskog prostog kupališta u luci Banji kod grada Korčule. — F. Radić.	77—79
6. Gotička vrata sa figuralnom plohozrebom u franovačkoj crkvi bl. gospe od milosrgja na otoku (Badia) kod Korčule. — F. Radić.	79—83
7. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini. — V. Vuletić Vukasović.	84—85
8. Napadaj Dra. Truhelke, čuvara kod zem. muzeja u Sarajevu. — S. Ljubić.	85—86
9. Dopisi. — 1. Fra Bono Šarić iz Visa. — 2. V. Vuletić Vukasović iz Korčule. — 3. G. Urlić Iv. iz Promine.	86—91
10. Razne viesti. — S. Ljubić.	91—92
11. Glasnik starinarskoga društva u Kninu. a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva.	92—95

	Strana
b) Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885.—1890.	95—96
Broj IV. — 1. Rimski putevi od Aequuma do Leusabe. — P. Stanić.	97—106
2. Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu. — S. Ljubić.	106—109
3. Ulomci rimskih nadpisa iz Dalmacije. — S. Ljubić.	109—110
4. Tri nadotarska gotička križa sa naslikanjem propećem u riznici starodrevne bratovštine svijeh svetijeh u Korčuli. — Fr. Radić.	111—118
5. O domaćih oltarih u Slovjena. — Dr. Gržetić.	118—119
6. Antun Simonić. — S. Ljubić.	119—121
7. Dopisi. 1. G. Urlić Iv. iz Promine.	121—123
8. Razne viesti. — S. Ljubić.	123—125
9. Glasnik starinarskoga društva u Kninu.	
a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva.	127—128

Suradnici i dopisnici „Viestnika“ hrv. ark. društva god. 1892.

Brunšmid Josip, gimn. profesor u Vinkovcima.
 Bulić Fran, ravnatelj muzeja i gimnazije u Spljetu.
 Gržetić dr. Nikola, štopski liečnik u Karansebešu.
 Ljubić Sime, ravnatelj ark. odjela narodnoga muz. u Zagrebu.
 Marun Fra Luigj u Kninu.
 Mazić Matija, trgovac u Bakru.
 Pavelić Jakov, učitelj u Gospiću.
 Pavelić Jerko, učitelj u Lešću.
 Radić Franjo, gradjanski učitelj u Korčuli.
 Seć Franjo, inžinir u Rumi.
 Stanić Petar, župnik u Vrliki.
 Subotičanec Stjepan u Koprivnici.
 Sarić Fra Bono u Visu.
 Urlić Ivanović Grgur, ravnajući učitelj u Promini.
 Vuletić Vukasović Vid, gradjanski učitelj u Korčuli.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIV. — BR. 1.

SADRŽAJ.

1. Rimski nadpisi otkriveni tečajem god. 1891 u Hrvatskoj (*Iscrizioni romane scoperte nel corso dell' anno 1891 nella Croazia*). — S. Ljubić. Str. 1—4.
2. Nadpisi rimski iz Danila kod Šibenika (*Iscrizioni romane da Danilo presso Sibenico*). — S. Ljubić. — Str. 4—5.
3. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche bosnesi in Bossina e in Hercegovina*). — Vid Vuletić V. Str. 5—7
4. Subičev nadpis u Ostrovici dalmatinskoj (*Iscrizione Subičana in Ostrovica Dalmata*). — S. Ljubić. — Str. 8—10
5. Starinske izkopine u Kotlusi i Stražinama p kraj Vrlike u Dalmaciji (*Scavi antichi in Kotlusa e in Stražine presso Vrlika in Dalmazia*). — P. Stanić — Str. 10—16
6. Ulomak nadvratnika sa nadpisom i uresom hrvatsko-bizantinskoga sloga u Trogiru (*Frammento di architrave con iscrizione di stile croato-bizantino in Traù*). — Fr. Radić — Str. 16—17
7. Sredovječni nadpisi u Trogiru (*Iscrizioni medievali in Traù*). — Fr. Radić. — Str. 17—19
8. Dopisi (*Corrispondenze*). — 1. M. Mazić iz Bakra. — 2. Jakov Pavelić iz Gospića. — 3. Jerko Pavelić iz Lešća. — 4. Stjepan Subotičanec iz Koprivnice — 5. Franjo Seć inžinir iz Rume. — Str. 19—23.
9. Razne vesti (*Notizie diverse*). — Str. 23—26.
10. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Bullettino della società antiquaria di Knin*).
 - a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 26—29.
 - b) Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885—1890 (*Osservazioni fatte durante gli scavi d' antichità nel contado di Knin*). — Str. 29—32.

U Zagrebu 1. siječnja 1892.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeologičkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručba na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižaru u Zagrebu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1890.:

Buzolić Stjepan, umir. ravnatelj učilišta u Zadru i nar. zastup.
Jurinac Dr. Ad. Eug., gimn. profesor u Varaždinu.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1891.:

Balaš Mijo, školski odbornik i veletržac u Karlovcu.
Buzolić Stjepan, umir. ravnatelj učilišta u Zadru i nar. zastup.
Gimnazija velika u Požegi.
Jurinac Dr. Ad. Eug., gimn. profesor u Varaždinu.
Leber Pajo, podarcid. i župnik u Glini.
Ljubas O. Filip, župnik u Vrbanjcima u Bosni.
Lobmayer Augustin, župnik u Erdeviku.
Mušina pop Miho, plovani u Beli na Cresu.
Narodni dom u Bakru.
Radetić Ivan, gimn. prof. u Senju.
Seč Franjo, diplomirani k. inženir u Rumi.
Začek Dr. Josip, liečnik u Bečki.

Članovi

koji su položili prinos za tekuću g. 1892.:

Budisavljević Rade, vel. župan u Gospiću.
Čitaonica u Spljetu.
Gimnazija velika u Požegi.
Društvo «Hrvatski sastanak» u Seltih
Monti Dr. Lovro, odvjetnik u Kninu.
Oršić Matija nadpop u Cresu.
Müller Dr. Adolf, liečnik u Brodu na Savi.
Okrugić Ilija, opat i župnik u Petrovaradinu.
Posilović Juraj, biskup u Senju.
Benić S. mlađji, veletržac u Kl. Ivanicu.
Seč Franjo, diplomirani kr. inženir u Rumi.
Vitezić Dr. Dinko, odvjetnik u Krku.
Začek Dr. Josip, liečnik u Bečki.

Darovi sa zahvalnosti primljeni od arheološkoga odjela nar. zem. muzeja.

- P. N. Gosp. *Serjak* Dr. Lucas Laurenz iz Bosne — bakr. talir dubrovački g. 1778.
" *Hruby* E. iz Zagreba — sliku na opeki izkopanu u Čazmi.
" *Barkach* M. Hugo, učitelj u Gunji — dvie krasno izkičene naruk-
vice iz bronzena doba, komad željeza, sve nadjeno kod Gunje na
livadi Sime Bogutovca, i 5 rimskih bakr. novaca našastih u
Ljubi kod Iloka.

- P. N. Gosp. *Kirin* Josip, učitelj u Zagrebu — poveći odlomak prethist. kamene sjekire nadjene kod Marije Bistričke.
- " *Klj* Dragutin, kapelan u Hreljinu — bakr. novac starogrčki našast blizu Troje.
- " *Prokić* Maža, nadšumarnik petrovaradinske imovne občine — željezno koplje, fibulu, mlatčić, i zem. žaru sa izgorielimi kosti, kao nadjeno u šumi kod Platićeva blizu Mitrovice.
- " *Bodman* Oto, iz Zlatara — predhist. kam. sjekiricu, okruglu pločicu po sriedi probušenu, i u kamenu školjke, sve nadjeno u Četincu kod Zlatara.

Opaske na starobosanske nadpise dosada objelodanjene u Viestniku i t. d.

XII.

(V. Viestnik 1885. str. 48. IV)

Nadpis je objelodanjen sa *fac-similom* u „Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“ god. 1891 knj. I. str. 90

U vrh nadpisa su za ures tri ruže na trokut, a toga nema u *fac-similu*. U riječi je **YOCKH** na svrsi **h**, a toga nema u *fac-similu*. Iza prezimena **□ΣΚΟ□ΗΤ** je piknja, a toga nema u *fac-similu*.

Na kamenu je **CE MAPAH**, a toga nema u *fac-similu*. Na kamenu je udareno pogrješno ime, jer je na drugomu spomeniku čisto ukresano **CE MOPADH**, a to u istoj nekropoli. Ime je **MOPADH**, a ne **CEMOPADH** od *mōriti* (korijeni itd. str. 160) ili od *mor* (str. 163), te znači *fuscocoeruleus*. Za prezime **□ΣΚΟ□ΗΤ** usp. *Pječnik* itd. I. str. 136—137 pod **BAJKOBHTH**, te po listinama ispada, da su *Vukovići* velika vlastela *humka*. Evo navotka: „Kralja bosanskoga Tvrtka vlastelin vojvoda *Vlatko Vuković* 1378—82. M. 189, 202. Vojvoda je *Sandalj* imao strica vojvodu *Vlatka*, koji je 1397 bio pokojni. P. 11. kako je ocu *Sandaljevu Hranji* (na *Boljunima* je uz ostale i spomenik *Vukše Hrana* op. V.) bilo prezime *Vuković*, pa mu je i stricu samo tako moglo biti prezime, bez sumnje je ovaj vojvoda *Vlatko Vuković* bio stric vojvode *Sandalja*, a brat *Hranje Vukovića*; isti mislim, da je 1392 kao vlastelin kralja bosanskoga *Stefana Dabiše* zapisan samo po imenu: **BOCKOΔA BΛATKO ΣCOPCEN**. M. 222, 224.

Još je na *Boljunima* znamenitijeh spomenika s nadpisima, te su štampani u *Viestniku*, al su u *Glasniku* dosada navedena samo tri spomenuta *fac-simila*.

XIII.

(V. Viestnik 1885. IV. str. 98—99. I.)

Nadpis je u rečenome *Glasniku* na str. 91. Ovako je pročitati redak 8, 9, 10:

H ΠOKA
MENO
□A ΓA

Čita se: *i pokamenova ga*, t. j. postavi *mu kami*. Svrnuti je pozornost na *pokamenova ga*, jer je dosada cigli put udarena na stečke. U riječi **Н ПРОК—ЛПЬ** na 14 retku nije naznačeno, da je ono **ЛПЬ** s druge strane krsta, t. j. prva retka. Ovo je bolji fac-simile, al neodgovara u svijem potankostima, kao n. pr. **МКОКЕ** ono je **ћ** kao **М** s krstićem, te sam ga ja pročitao *šće*, biva *ko hjęde*, a moglo bi biti pravilnije *će*, al se valja strogo na svaku obazrijeti, te je izmjeriti na sedam terezija.

XIV.

(V. Viestnik 1885. IV. str. 99. II.)

Fac-simile je u spomenutomu broju Glasnika na str. 92.

Fac-simile je dosta netočan, t. j. s početka je ispušten krst ovoga oblika †. Na stečku je ovako **ЉСЄЖИ**, t. j. **Є** služi za dvije riječi. U imenu **ЦРЪПОМЬ** ono je **Ц** podvijeno, ali nije poput **З**, a na svršetku je ispušteno **Ь**.

Za ime **НННОЄ** t. j. **НННОЄ** usp. Рјечник itd. I, str. 166. **МІ-НОСЛАВЬ**. Za *Lupovčić* Korijeni itd. str. 186 pod *lųpati* itd., a za *crijepom* str. 253 pod *crijep* itd., t. j. koji sječe.

(Slijedi.)

Vid Vuletić-Vukasović.

Oglas.

Prodaje se kod ravnateljstva arkeol. odjela nar. muzeja i kod svih knjižara u Zagrebu:

„Popis arkeolog. odjela nar. zem. muzeja u Zagrebu“

Uredio prof. Sime Ljubić.

Odsiek I. Svezak I. — Egipatska sbirka. — Predhistorička sbirka, sa 192 strane teksta i 36 tabla u vel. 8.

U Zagrebu 1889. **Ciena 3 for.**

Odsiek II. Svezak I. — Numismatička sbirka od najstarije dobe do cara Dioklecijana, sa 472 str. teksta i 12 tabla u vel. 8. U Zagrebu 1890. **Ciena 2 for.**

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIV. — BR. 2.

SADRŽAJ.

1. Nadgrobní spomenik rimskoga centurijona M Herenija Valenta, nadjen u Vinkovcima (*monumento sepolcrale del centurione romano M. Herennio Valente trovato a Vinkovce*). — Prof. Jos. Brunšmid. — Str. 33—43.
2. Predpovjestni spomenici vrlícke okolice u Dalmaciji (*antichità preistoriche nel contado di Verlicca in Dalmazia*). — P. Stanić. — Str. 43—50.
3. Ruševine staro-kršćanske crkvice sv. Barbare na otočiču Sutvari prema selu Lumbardi na Korčuli (*rottami di un' antica cristiana chiesetta di s. Barbara sull' isoletta Sutvari dirimpetto la villa Lumbarda di Curzola*). — Fr. Radić. — Str. 50—52.
4. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche bosnesi in Bossina e in Hercegovina*). — V. Vuletić V. — Str. 53—54.
5. Nadpis Trpimira bana hrvatskoga našast u Solinskom polju (*iscrizione di Trpimiro bano croato, ritrovata nella campagna Salonitana*). — F. Bulić. — Str. 54—58.
6. Dopisi (*corrispondenze*). — 1. Jakov Pavelić iz Kostajnice. — Str. 58—59.
7. Razne viesti (*notizie diverse*). — S. L. — Str. 59—63.
8. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Bullettino della società antiquaria in Knin*).
Glavna skupština starinarskoga društva u Kninu (*Seduta annuale della società antiquaria in Knin*). — 63—64.

U Zagrebu 1. travnja 1892.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Spisi, pošiljke i godišnji prinesci imaju se od sada odpravljati pod naslovom: Hrvatskomu arkeologičkomu društvu u Zagrebu (u zemalj. muzeju).

Naručbe na predbrojku Vjestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižaru u Zagrebu.

Članovi

koji su položili prinos za tekuću g. 1892.:

- Batistić* Jakov, ljekarnik u Bakru.
Bedečković Kam. nadinžinir u Zagrebu.
Bresztyenszky Dr. A., sveuč. prof. u Zagrebu.
Breyer Mirko, veletrž. u Križevcih.
Brusina Spiro sveuč. prof. i muz. ravnatelj u Zagrebu.
Budmani Pero, gimn. prof. u Zagrebu.
Cvičković M., finan. savjet. u Zagrebu
Cvijanović Dušan, gimnazijal u Vinkovcih
Čučković Dr. Uroš, vjećnik stola sedmorice u Zagrebu.
Dautović Mijo, predstojnik vladin u miru, vitez, u Zagrebu.
Deutsch Albert, knjižar u Zagrebu.
Dollhopf pl. Gustav, vladin odjelni savjetnik u Zagrebu.
Dragičević Tomo, stražmestar u Vlasenici u Bosni.
Erben Franjo, kr. inžinir u Petrinji.
Folnegorić Franjo, nar. zast. u Zagrebu.
Fris Andrija, kanonik u Rimu.
Gasparić Franjo, biskup u Zagrebu
Gimnazija velika u Gospiću.
" " u Karlovcih sriemskih.
" " u Osieku.
" " Varaždinn.
" " u Vinkovcih.
Gimnazija realna vel. u Rakovcu.
Gogolja Drag., šted. pristav u Zagrebu.
Gorjanović Dr. Drag., muz. pristav u Zagrebu.
Grahor Janko, arhitekt u Zagrebu.
Halper pl. Mirko, vlad. savjetnik, vitez, u Zagrebu.
Halper pl. Vlad., vlastelin u Zajezdi.
Henn Rudolf, veletržac u Vinkovcih.
Herkov Rajm., fin. nadsavj. u Zagrebu.
Horvat Levin, vl. perovodja u Zagrebu.
Horvat Nik., arciđjakon u Zagrebu.
Hudovski A., grad. vjećnik u Zagrebu.
Iveković Dr. Fr., kanonik u Zagrebu.
Ikanec Ljud., vjećnik bans. stola u Zagrebu.
Jakčin Andrija, odvjetnik u Zagrebu.
Jurković pl. Dr. Nikola, vlad. savjetnik, vitez, u Zagrebu.
Janković Nikola, ekonom u Vinkovcih.
Kišpatić Dr. M., sveuč. docent i prof. na realki u Zagrebu.
Kondrat Ferdo, inžinir u Zagrebu.
Kostrenčić Ivan, sveuč. knjiž. u Zagrebu.
Kuralt Ivan, tajnik gosp. društva u Zagrebu.
Lehpamer Jos., kanon. u Varaždinu.
Maizner Dr. Ivan, sveuč. prof. u Zagrebu.
Mallin Teod. vjećnik grads. u Zagrebu.
Mazura Dr. Sime, odvjetnik u Zagrebu.
Mazuranić Dr. Vladoje, vlad. odjel. savjetnik u Zagrebu.
Mikić Mijo, kanonik u Zagrebu.
Milinković Radomir, gimn. prof. u Vinkovcih.
Mrazović Dr. Mato, odvjet. u Zagrebu.
Muhčić Dr. Pavao, umir. vladin predstojnik u Zagrebu.
Mužina Miho, plovac u Beli na Cresu.
Pavec Ivan, škol. nadzornik u Zagrebu.
Pavić Armin, sveuč. prof. u Zagrebu.
Pavišić pl. Dr. Alviž, prelat. umir. vlad. savjet. u Gorici.
Povlešić Ivan, biskup u Zagrebu.
Petračić Franjo, sveuč. prof. u Zagrebu.
Pilar Dr. Gjuro, sveuč. prof. i muz. ravnatelj u Zagrebu.
Prpić, četnik u N. Zuerki Sadagore
Prister Jer., velepos. i veletr. u Zagrebu.
Rački Dr. Fr., arciđjak. u Zagrebu.
Radimsky V., rudar. satnik u Sarajevu.
Rakovac Dr. L., vlad. tajnik u Zagrebu.
Realka Velika u Zemunu.
Riesel Josip, gimn. prof. u Vinkovcih.
Šenoa Julio, šted. knjigovodja u Zagrebu.
Šimić Vatr., financ. savjet. u Zagrebu.
Šišić Jakov, odjel. vlad. savjet. u Zagrebu.
Stanišić Krešimir, gimnaz. u Vinkovcih.
Šrepić Milan, sveuč. prof. u Zagrebu.
Špiček Stjep., gradski zastupnik u Zagrebu.
Šumanović Ružica, učiteljka u Vinkovcih.
Švinderman B., kanonik u Zagrebu.
Tallian E., arciđjakon kanonik u Zagrebu.
Tkalčić Ivan, ađad. i prebend u Zagrebu.
Tkalčić M., šted. činov. u Zagrebu.
Trgovačka komora u Zagrebu.
Trifković Zarko, gimnazijalac u Vinkovcih.
Vakanonić Anton, umir. bans. namjestnik u Zagrebu.
Vidrić Dr. L., odvjetnik u Zagrebu.
Vrbanić Mijo, šum. vlad. nadzor. u Zagrebu.
Vujević O. St., samost. predst. u Požegi.
Zašar Dr. Ivan, odvjetnik u Zagrebu.

Č l a n o v i

kjoi su položili prinosa za god. 1891.:

<i>Brčić</i> Antun, predsj. priz. suda u Zadru.	<i>Steklaša</i> , prof. u Zagrebu, i za g. 1889. i 1890.
<i>Fris</i> Andrija, kanonik u Rimu.	
<i>Lehpamer</i> Josip, kanonik u Varaždinu.	<i>Šamšalović</i> Al., župnik u Irigu.
<i>Lopašić</i> Rados, vlad. tajnik u Zagrebu.	<i>Zoričić</i> Milan, predstojnik stat. ureda u Zagrebu.
<i>Rubetić</i> Cvjetko, realni kateketa u Zagr.	

Opaske na starobosanske nadpise dosada objelodanjene u Viestniku i t. d.

XV.

(V. Viestnik 1887. str. 12. IV)

Natpis je objelodanjen sa fac-similom u „Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“ god. 1891. knj. I, str. 93. Po rečenomu fac-similu i po prepisu Pr. O. Hristifora Mihajlovića i učitelja g. Petra Sarjanovića, ovako je utvrditi čitanje:

1) † АСЕ АСЖИ ВЛАТКО БРАНЬКОВИЊЪ 2) СТАНОРО□А Н РЕУЕ СИННОМЪ Г ГОДЪ МЕ ДА 3) НЪ ПОСТА□ИТЕ К □ЛАТКЪ 4) ДОДЕ.

Čita se uz dopunjenje razgodaka: 1) † Ase leži Vlatko Branković 2) Stanorova. I reče sinom, 8) godje me, dan, postavite k Vlatku dode.

Ovako se može protumačiti: Ovdje leži Vlatko Branković (sa) Stanorova. I reče (on) trojici (od svojih) sinova. „Milo mi (je), dan (napokonji — ultima dies) k Vlatku dogje, postavite (mi odar mrtački)“. *Tanorovo* nema nikakva naslona u *korijenima* Gj. Daničića, a za Stanorovo usp. *Korijeni* itd. na str. 270 pod *stan* itd. biva sa *Stanorova*; za ГОДЪ usp. „Рјечникъ Т. Давичића“ itd. I. str. 214. t. j. ГОДЪ s glagolom БЫТИ, a i bez njega, placere.

U Viestniku je pogrešno navedeno: Stanorova „i seče sinom G(rubac) i ovdje medan postaviše k Vlatku dode“, a tako je još gori ispravak g. dopisnika u Glasniku „s Tanorova i reče sinom G(os)pod B(og) medan postavi te k Vlatku dode“, jer je u titulama, kad se nabrajaju zemlje od kojih je ko gospodar, pa se nekažu sve, et caetera: Н ВСЪС. М. 377. 429. 448.“ (Рјечникъ itd. I. str. 112); ali nikada Н РЕУЕ. Navedeni primjer prerijedak je u listinama, jer se obično pisalo Н К ТОМЪ, n. pr. ПРЪ-СВЪТАН ГНЪ СТЕФАНЪ ОСТОА КРАЉЪ БОСНЪ Н К ТОМЪ (Карано Твртковнъ str. 131, 119, 240, 241, 245 itd.). Na ploči nema nigda tomu primjera. Rijetke su pokratice na starobosanskim stećcima, pa, kad bi se i hoćelo, da je Gospod Bog u pokratici, to bi bilo, po svoj prilici, pravilno: ГДЪ БГЪ, jer je to obična pokratice u obredovnijem knjigama. ДОДЕ ДАНЪ ili obratno, po mome je mnenju, obična fraza, jer se i dan današnji kaže: došao mu je dan ili još bolje napokonji dan. Postaviti je *ponere* t. j. ТЪНО ЈЕГО ПОСТАВНХОМЪ СРЪДЪ ЦРЪКВЕ. ba. 12. (Рјечникъ i t. d. II. str. 382.).

XVI.

(V. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1891. str. 92).

Za ime **ХЕРАКЪ** (u Blatskom dolu) usporediti je **РАДОСА□ ХЕ-РАКОВИТЬ** natpis na Boljunima (V. opaske itd. Viestnik 1891. broj 4), te po svemu rek bi, da je pragjed Herakovića s Derana u Blatskom dolu.

XVII.

(V. Viestnik 1890. str. 119.)

Nadpis je objelodanjen sa *fac-similom* u „Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“ god. 1891. knj. I. str. 94.

Po rečenomu *fac-similu* i po prepisu g. Petra Sarjanovića, učitelja, bio bi natpis u *Burmazima* (u Hercegovini): **АСЕ АСЖИ ХЪРСЕНЪ ПЪ-КШИТЬ**, jer su *Vukšići* poznato pleme t. j. u „Рјечник“ Gj. Daničića (I. str. 140) ovako piše: **ВЛЪКЪШИТЬ**, 1439 **РАДАШИНИЪ ВРСТЪЯНИНИЪ ВЪКШНИКЪ** poslanik velikoga vojvode bosanskoga Radoslava Pavlovića k Dubrovčanima. M. 397. 399., a *Pukšićima*, tobože od **ПЛЪКЪ** exercitus, plebs itd., ni traga u starinama, osim *Pušića* u zadnje doba u Dubrovačkomu. Drugi je dio natpisa, rek bi, prenesen rečenomu g. Petru Sarjanoviću s drugoga djela stećka na Boljunima podignuta *Bogavcu Bolunoviću*.

XVIII.

(V. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1891. I str. 94. 9.)

Po *fac-similu* je ovako pročitati natpis:

АСЕ К	t. j. Ase k
РСТЬ	rst
МНАЪ	Milu
ТА РАД Položeno Puz А , a Д poput Л s naopaka	ta Rad-
О□АНИ	ovani
Ъ	ѣ ¹⁾)

U Glasniku g. dopisnik čita *Mrarovačića*, ali tomu ni traga u starinama, pa držim ni u sadašnjosti. **МНАЪТЬ** je obično, n. pr. **МНАЪТЬ ПРИНЕСАНИТЬ** (Рјечник itd. II. str. 68.) a **РАДОВАНИТЬ**, vlastelin velikoga kneza Humskog Andrije i sina mu Radosava župana: **БЕРЬКО РАДОВАНИКЪ** 1249—54. 34. 45. — Dubrovčanin **МНАША РАДОВАНИКЪ** 1411. P. 105. 106. (Pj. III. 10). Ovo je u prošlosti, a u sadašnjosti poznata je, uz ostale istoimene, porodica Radovanovića na o. Lastovu.

(U prošlomu broju pod XIV ovako je popraviti: **АСЕЖИ**).

(Slijedi.)

Vid Vuletić-Vukasović.

¹⁾ **Н** je u prezimenu *Radovanić* jednako **N** u imenu Gjuren, u navedenome nadpisu pod br. XVII.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIV. — BR. 3.

SADRŽAJ.

1. Topusko. — S. Ljubić. — Str. 65—68.
2. Predpovjestni spomenici vrličke okolice u Dalmaciji (*antichità preistoriche nel contado di Verlicca in Dalmazia*). — P. Stanić. — Str. 68—71.
3. Sredovječni natpis na O. Mljetu (*Iscrizione medievale sull' isola Meleda*). — V. Vuletić V. — Str. 71—73.
4. Izvješće o izkopinama na starohrvatskoj crkvi u gornjim Koljanima kod Vrlike (*relazione intorno gli scavi fatti in Koljane superiore presso Verlicca*). — P. Stanić. — Str. 73—76.
5. Ostaneci staro-rimskog prostog kupališta u luci Banji kod grada Korčule (*Avvanzi di un semplice bagno romano nel porto Banja presso Curzola*). — Franjo Radić. — Str. 77—79.
6. Gotička vrata sa figuralnom plohozobom u franovačkoj crkvi Bl. Gospe od Milosrgja na otoku (Badia) kod Korčule (*Porte gotiche configurale bassorilievo nella chiesa francescana della B. Verg. della Misericordia sull' isola (Badia) presso Curzola*). — F. Radić. — Str. 79—83.
7. Starobosanski nadpisi u Bosni i Hercegovini (*Iscrizioni antiche bosnesi in Bossina e in Hercegovina*). — V. Vuletić V. — Str. 84—85.
8. Napadač Dra. Truhelke čuvara kod zem. muzeja u Sarajevu (*Aggressione del Dr. Truhelka, custode muzeale in Sarajevo*). — S. L. — Str. 85—86.
9. Dopisi (*corrispondenze*). — 1. Fra Bono Šarić iz Visa. — 2. V. Vuletić V. iz iz Korčule. — 3. G. Urlić Iv. iz Promire. — Str. 86—91.
10. Razne vesti (*notizie diverse*). — S. L. — Str. 91—92
11. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Bullettino della società antiquaria in Knin*).
 - a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 92—95.
 - b) Bilješke kroz starinarske izkopine u Kninskoj okolici od g. 1885—1890. (*Osservazioni fatte durante gli scavi d' antichità nel contado di Knin*). — Str. 95—96.

U Zagrebu 1. srpnja 1892.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaku tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Narčube na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižara u Zagrebu i uredništvo u Starom gradu.

Le souscrit,

ayant obtenu sa pension comme directeur du Musée national d'Agram, se retira à Città Vecchia (Stari grad) en Dalmatie, son pays natif. Il reste d'ailleurs en qualité de directeur du *Viestnik*, organe de la société croate d'archéologie, jusqu' on trouve un substitut capable. Envoyer d'or en avant correspondances, opuscules, journaux et lettres à Città Vecchia (Dalmatie); adresser le reste à la société croate d'archéologie près de l'académie des sciences à Agram (Croatie).
S. Ljubié.

Članovi

koji su položili prinos za god. 1890. i 1891.:

- P. n. *Cepelić* Milko, biskp. tajnik u Djakovu.
Ravnateljstvo bisk. sjemeništa u Djakovu, i za god. 1889.
Streit Gjuro, kanonik u Djakovu.
Voršak Dr. Engelb., nadpop u Djakovu.
Tordinac Gjuro, velepredstavnik u Djakovu.
Babić Gabro, kanonik u Djakovu.
Cepelić Milko, bisk. tajnik u Djakovu.
Kiss pl. Drag., vlastelin u Šaulovcu kod Varaždina.
Ravnateljstvo bisk. sjemeništa u Djakovu.
Streit Gjuro, kanonik u Djakovu.
Tordinac Gjuro, velepredstavnik u Djakovu.
Voršak Dr. Engelb., nadpop u Djakovu.

Članovi

koji su položili prinos za tekuću g. 1892.:

- P. n. *Babić* Gabro, kanonik u Djakovu.
Čitaonica u Bakru.
Čitaonica u Belovaru.
Čitaonica nar. u Spljetu.
Eisenhuth L., kr. inžinir u Karlovcu.
Gruber Dr. D., gimn. prof. u Požegi.
Gržetić Dr. Nikola, puk. nadliečnik u Karansebesu.
Kiss pl. Drag., vlastelin u Šaulovcu.
Kopčić Robert, gimnazijalac u Vinkovcih.
Preradović pl. D., pomorski oficir u Puli.
Smetiško Miho, kanonik u Zagrebu.

Opaske na starobosanske nadpise dosada objelodanjene u Viestniku i t. d.

XIX.

(V. Glasnik zemaljskog muzejs u Bosni i Hercegovini 1902. str. 24. i Viestnik 1891. Broj 3. ovojak IX.).

Prije je g. dopisnik Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini *ignorirao* moj rad u Viestniku, te iznašao starobosanske natpise kao njegovo prvo otkriće, a sada rek' bi, da hoće samo, da *ignorira* moje opaske u Viestniku, a te su mu valjda odavna poznate iz moga rukopisa

(u rukopisu je 39 natpisa iz Hercegovine), što sam ga poslao muzejalnomu društvu u Sarajevu još godine 1887—1888. Dobro mi je poznato što je hvaljeni g. dopisnik napisao godine 1890. u zagrebačkomu Viencu (br. 32, 33, 35) pod naslovom: „Stari bosanski napisi.“ Ovgje mi je navesti zasa sada slijedeće riječi iz Vienca na str. 527: „Na drugom spomeniku nazivlje se grob posteljom, a pokojnik čeka mirno smrt, da u nju legne. Napis je kod Nekuka (Stolca), a glasi: Se pisa Radić Radosalić, a siećeć mi leto (lieto — postelja), sam se sridim (polegnem)“. Moj je popravak štampan u Viestniku god. 1891 mjeseca srpnja, a dostavljen je, po svoj prilici, uredništvu mjesec ili dva mjeseca dana prije, al' ovo je suvišno, da kažem, jer je g. dopisniku moj ispravak odavna poznat po spomenutome rukopisu, a to mi jamči Vienac u navedenome citatu, pa i na drugijem mjestima gdje se sudaraju moje i štamparske greške sa greškama g. dopisnika, nego će to biti valjda *in buona fede*, biva neće bit vidio g. dopisnik spomenutoga moga rukopisa. Ovako sam ja ispravio dotični natpis na ovojkju :

□А НМЕ
 БОГЪ Н □Є
 МОГЪ Н□АНА

Na ovojkju nije bilo navedeno što sam držao, da nije pogriješeno, al' ću sada sve navesti radi boljega pregleda :

(С)Є ЛЕЖИ РА
 ДОСА□Ъ □А
 ЛАХО□НТЬ
 МЕ СПАСЕ
 САМА ЄРЕ
 ЛЕГХЪ U sv. ГХ i znak povrh X
 НА С□ЄЄ
 ПЛЕМЕ
 (Н)НПОН БА
 ШПНН
 СЄ
 ПНСА РА
 ДНУЪ РА
 ДОСАНАТЬ

Ovo je ostalo navedeno na ovojkju :

А СНЕУЄУ
 МНАЄ О
 СЄ САМ СР
 НДННЪ

Na ovojkju je navedeno zašto sam ovako pročitao posljednje riječi.

U Glasniku je *fac-simile* uljepšano, te nije vjerno, t. j. u riječi БОГЪ ono je Б poput □ sa okomitom crtom s lijeve, te izgleda kako barjak stavljen na pò koplja, a s desne je strane pismena u vrhu kao titlica; u riječi С□ЄМОГЪ ono se □ dobro nepozna, П je krivoljasto, a Г je produljeno, u dnu zavijeno i skupčano sa б; u riječi ЛЕГХ vezano je Г sa Х. a titlica je skupčana sa X u vrhu; u *fac-similu* je НА С□Є, a u meke

je kao na kamenu **NA C□O□**; u *fac-similu* je **H CHEYCY**, a na kamenu **A CHEYCY**; u *fac-similu* je **KO□AMB**, a na kamenu je ovako strogo **CCCAM** u *fac-similu* je **KPHHTK**, al' to nije tako jasno na kamenu, biva **K** neopstoji nego oveće **C**, pa je ono **A** kao **P** ili bolje **A** s lijevom produljenom nogom, a **T** ni najmanje nema po srijedi crte, nego sliči malomu **h** u latinici.

Dan današnji su poznati na poluotoku Pelješcu (u Dalmaciji) *Krilići* i *Kriletići*, al ipak je nevjerovatno, da je u spomeniku *Krilić*, nego je ono prosto glagolj, a krst je napisao (i postavio) *Radić Radosalić a siečeć mi mrtički odar* (isti *Radić Radosalić*), *ovgdje se sam postavim u redu*, t. j. dokle mi je kresao spomenik, preminuo sam itd. Kamen je škvrjav, te izrupan oko pismena, a toga nije napomenuo g. dopisnik.

Biće mi milo svaki put, da me g. dopisnik naputi, jer ja tražim istinu, pa joj se pokoravam po onoj latinskoj: *humanum est errare, diabolicum perseverare*. Uvjeren sam, da se naša epigrafika nije slabo okoristila publikacijama „Viestnika hrv. arheološkoga društva“, te da je g. dopisnik, kad je zimus pripravljaao *fac simile* natpisa sa krsta na Nekuku kod Stóca, bolje pročitao rečene moje *opaske*, slobodno nebi bio napisao *ad hominem*, da „je vrlo karakterističan primjer“ (netočnosti?), jer bi bio marljivije nacrtao *fac-simile*, pa bi bila onda, barem za mene, suvišna ona opaska o nepravilnosti ukresanijeh pismena.

Spomenik je od XV v., jer da je od XVI v., bio bi se pokojnik ukopao u hram sv. Lazara u Vlahovićima, gdje su kitori *Vlahovići*. Još jednom molim g. dopisnika, da čita moje *opaske*, a da nebi po čemu kogod vjerovao, da bi on htio zavesti *malu publiku*, jer je rečena publika nas areopag, te zna što je *buona moneta*.

XX.

(V. Viestnik 1883. str. 22—23 i Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1892. str. 46.)

† АСЕ ЛЕЖИ ВОЕВОДА РАДОСАВЪ ХРАБРЕНЪ.

sl. **Z. ГГ. ЛѢТО АПРНА ІС А̄.**

Čita se: † Ase leži voevoda Radoslav sl. Hrabren'. 7013 ljeta (1505) Aprila 16 d('n').

U riječi **АСЕ** ono je **A** ornamentisano, te je u svezi s krstom; **ЛЕЖИ** **ВОЕВОДА** u sv. **H** sa **B**, **O** sa **Є**, al se nevidi; **ВОЕВОДА РАДОСАВЪ** u sv. **A** sa **P**, **A** sa **B**; **ХРАБРЕНЪ** u sv. **A** sa **B**, **H** sa **Ь**, **ЛѢТО** u sv. **Ъ** sa **T**; **АПРНА** u sv. **A** sa **П**, **П** sa **P**, **P** sa **H**.

U svemu se slažem s gg. K. Hömannom i V. Radimsky-em, samo ne u danu mjeseca, jer nije **KĀ** (24), nego **ІС А̄**, biva 16 **ДЬНЪ**.

Članak o Hrabrenima itd. na Ošanicama, vješto je izragjen, te je spomenutoj gospodi na diku. Svakako navratieću se na isti članak, a to po svoj prilici, u Glasniku. Pod opaskom XIV popravi ovako: **АСЕ ЛЖИ** = t. j. **АСЕ ЛЕЖИ**. Vid Vuletić-Vukasović.

(Slijedi.)

¹⁾ U knjigama se čita Ošanići i Ošanići, a čuo sam, da to mjesto narod zove *Ošanice*.

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

GODINA XIV. — BR. 4.

SADRŽAJ.

1. Rimski putevi od Aequuma do Leusabe (*vie romane da Aequum a Leusaba*). — Petar Stanić. — Str. 97—106.
2. Rimski novci carski zem. muzeja u Zagrebu (*Monete romane imperiali del' museo nazionale in Zagabria*). — S. Ljubić. — Str. 106—109.
3. Ulomci rimskih nadpisa iz Dalmacije (*Frammenti di iscrizioni romane dalla Dalmazia*). — S. L. — Str. 109—110.
4. Tri nadotarska gotička križa sa naslikanijem Propećem u riznici starodrevne bratovštine Svijeh Svetijeh u Korčuli (*tre gotici crocifissi da sopra altare nella sacristia dell' antica confraternita di tutti i Santi in Curzola*). — Fr. Radić. — Str. 111—118.
5. O domaćih oltarih u Sloviena (*intorno gli altari famigliari presso gli Slavi*). — Dr. Gržetić. — Str. 118—119.
6. Antun Simonić. — S. L. — Str. 119—121.
7. Dopisi (*corrispodense*). 1. G. Urlić Iv. iz Promine. — Str. 121—123.
8. Razne vijesti (*notizie diverse*). S. L. Str. 123—125.
9. Glasnik starinarskoga društva u Kninu (*Buletino della società antiquaria in Knin*).
a) Redovito tromjesečno izvješće kninskoga starinarskoga društva (*Regolare relazione trimestrale della società antiquaria di Knin*). — Str. 127—128.

U Zagrebu 1. listopada 1892.

Obznane uredništva.

Viestnik za sada izlaziti će svaka tri mjeseca. — Godišnja predplata stoji 4 for. a. vr. za sve austrijsko-ugarske zemlje; a za inozemstvo 8 maraka ili 10 franaka.

Naručbe na predbrojku Viestnika prima i knjižara L. Hartmana i društvena knjižara u Zagrebu i uredništvo u Starom gradu.

